

TEKSTID JA TAUSTAD II

Tekstianalüüsi vaatepunkte

TEKSTID JA TAUSTAD II

Tekstianalüüsi vaatepunkte

TEKSTID JA TAUSTAD II

Tekstianalüüsi vaatepunkte

Toimetaja Reet Kasik

**Artiklikogumiku väljaandmist on rahaliselt toetanud Eesti
Teadusfond (grant nr 4888 “Lingvistiline tekstianalüüs”)**

© Tartu Ülikool, 2003

ISSN 1406–0183

ISBN 9985–56–818–4

**Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ut.ee**

SISUKORD

Reet Kasik

Funktsionaalse tekstianalüüsi eri suunad 7

Merle Kaldjärv

Argumentatsioon meediatekstides 10

Reet Kasik

Uudistekstide hoiakud 44

Krista Kerge

Autori stiil ja allkeele tekst 59

Inga Kukk

Asutus suhtleb kodanikuga – teabenõuete ja vastuste analüüs 90

Kersti Lepajõe

Intertekstuaalsed suhted õpilastekstides 102

Heidi Meier

Essee allkeelte võrdluses 116

Kathy Sarapuu

Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades 136

Ene Vadi

Naise ja mehe rollid reklaamidiskursuses 150

FUNKTSIONAALSE TEKSTIANALÜÜSI ERI SUUNAD

Reet Kasik

Tartu Ülikool

Siinne artiklikogumik annab ülevaate Eesti tekstiuurijate 2002. aasta tegevusest. Autorkonna moodustavad Tartu ülikooli ja Tallinna pedagoogikaülikooli ümber koondunud õppejõud ja kraadiõppurid. Esindatud on funktsionaalse tekstianalüüsi erinevad suunad.

Keeleteadlased eristavad formaalset ja funktsionaalset tekstianalüüsi (vt nt Luukka 2000: 133–160). Formaalse keeleteaduse esindajad lähenevad tekstile kui struktuurile: vaatavad, mis osadest tekst koosneb, milliste grammatiliste vahenditega need osad on omavahel seotud, millised on eri tekstitüüpide keelelised tunnused. Suund sai tuntuks tekstilingvistika nime all ja seadis eesmärgiks tekstigrammatika(te) loomise (seda suunda on eesti keeles tutvustanud Hennoste 1986). Funktsionaalse tekstianalüüsi all mõeldakse suunda, mille eesmärgiks on selgitada, kuidas tekst toimib sotsiaalses tegelikkuses, suhtlusvahendina. Funktsionalisti vaatepunktist on keel sotsiaalse suhtlemise vahend, mis muutub vastavalt situatsioonile. Funktsionalistile ei ole olemas ühte keelt, vaid on olemas palju erinevaid keekekasutusviise, sest keel on oma põhiolemuselt varieeruv ja muutuv – mitte ainult ajalooliselt muutuv, vaid siin ja praegu, kogu aeg, igal kasutuskorral erinev. Keekekasutuse ja sotsiaalsete tegurite vahel on mitmetahulised suhted. Samasugused küsimused kerkivad üles ka nt keelekorralduse valdkonnas. See, kuidas keelt kasutatakse, sõltub situatsioonist ja kollektiivist.

Funktsionaalsus keeleteaduses on pigem lähenemisviis keelele kui ühtne koolkond või teoreetiline mudel. Keeleteaduses pole olemas ühte funktsionaalset lähenemisviisi, vaid sel on mitmeid suundumusi. Üks suund vaatleb, kuidas keelekollektiivide liikmed kasutavad keelt eri eesmärkidel, nt suhtumiste väljendamiseks, mõjutamiseks, suhtlemiseks või asjadest rääkimiseks. Uurijad on esitanud mitmesuguseid funktsionaalseid klassifikatsioone, mille järgi võib analüüsida ja rühmitada väljendite või tekstikatkendite

funktsiooni keelekasutaja aspektist. Funktsiooni nähakse siis eeskätt väljendi või teksti omadusena. Seda suunda esindavad siinses kogumikus Krista Kerge ja Heidi Meieri artiklid.

Krista Kerge on teatud tunnuste põhjal selgitanud kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktilisi erinevusi. Siinses kogumikus ilmuv as artiklis analüüsib ta samade näitajate põhjal autori stiilist tulenevaid kõikumisi ajakirjanduskeeles, oskuskeeles ja igapäevakeeles.

Heidi Meier jälgib tekstižanritele iseloomulikke tunnuseid. Artiklis võrdleb ta suure hulga tekstuaalsete tunnuste põhjal essee sarnasust ühelt poolt ilukirjanduse, teiselt poolt teadustekstidega.

Praegusaja funktsionaalsetest keeleteooriatest kõige tuntum on kahtlemata Halliday süsteemfunktsionaalne teooria (Halliday 1994), kus funktsiooni ei nähta mitte niivõrd teatud väljendi või üksiku teksti omadusena, vaid lähtutakse keelesüsteemist tervikuna. Keele kirjeldus on keeleliste valikute süsteemi kirjeldus. Teksti konstrueerides valib keelekasutaja olemasolevast süsteemist oma eesmärkidele ja hoiakutele vastavad keelendid ja loob niiviisi teatud tähendustega tekstimaailma.

Funktsionaalsest aspektist on siis keelekasutuse keskne omadus tähenduste loomine ja keeleteaduse üleasenne on selgitada, kuidas suhtlussituatsioonides tähendused keele abil moodustuvad. Kuna tähendused on eeskätt tõlgendused, siis võib sellist lähenemisviisi tekstidele nimetaja pigem lugejakeskseks. Seda suunda esindavad siinses kogumikus Reet Kasiku, Inga Kuke, Kersti Lepajõe ja Kathy Sarapuu artiklid.

Reet Kasiku artiklis on seatud kahtluse alla uudiste nn objektiivsus ning jälgitakse, milliste tekstitunnuste järgi on võimalik analüüsida uudistekstides implitsiitselt sisalduvaid hoiakuid ja suhtumisi.

Inga Kukk analüüsib ametkonna ja kodaniku kirjalikku disaloogi ning uurib, kuiivõrd ametniku vastuse stiil ja tekstiomadused on seotud küsimuse vastavate tunnustega.

Kersti Lepajõe artiklis jälgitakse, kuiivõrd on õpilased riigikirjandites viidanud teistele tekstidele, millised tekstid ja missugusel viisil on kirjandites esindatud.

Kathy Sarapuu eesmärgiks on selgitada ajalehe juhtkirjade modaalsust. Artiklis on lähema vaatluse alla võetud konditsionaallivormide interpersonaalsed tähendused suhtumise ja kirjutajapo-

sitsiooni väljendajana.

Keele ja sotsiaalse süsteemi vastastikune mõju on kahe-suunaline: ühelt poolt keel kujundab ja loob sotsiaalset süsteemi, teiselt poolt sotsiaalne süsteem loob keelt. Keel seega mitte ainult ei toimi teatud olukorras, vaid ta on oluline osa sellest olukorrast ja loob ise seda olukorda. Keelekasutuse variatiivsus sõltub konteksti omadustest: sellest, milline olukord ja asi on kõne all, millised on diskursuse osaliste (nt teksti kirjutaja- ja lugejapositsiooni) vahelised sotsiaalsed suhted, milline on keele tähendus kõnealuses situatsioonis.

Diskursuse analüüs laiemas, sotsiaalsemas tähenduses on läh-tekohaks Merle Kaldjärve ja Ene Vadi artiklites.

Merle Kaldjärv jälgib meediadiskussiooni retoorikat, analüüsides lähemalt kahes teineteise suhtes poleemilises artiklis kasutatud argumenteerimisviise.

Ene Vadi vaatleb, milliseid arhetüüpeid rolle luuakse diskursiivsete vahenditega reklaamides kujutatud meestele ja naistele ja arutleb nende vastavust reaalse maailma inimsuhetele.

KIRJANDUS

- Halliday, M.A.K. 1994.** An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold.
- Hennoste, Tiit 1986.** Tekstigrammatikast tekstiteooriani. – Keel ja Kirjandus 1, 26–34.
- Luukka, Minna-Riitta 2000.** Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Kari Sajavaara, Arja Piirainen-Marsh (toim), Kieli, diskurssi ja yhteisö. Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus. 133–160.

UUDISTEKSTIDE HOIAKUD

Reet Kasik

Tartu Ülikool

Käesolev artikkel tutvustab üht osa Tartu Ülikoolis käimasolevast uurimiprojektist “Lingvistiline tekstianalüüs” (ETF grant nr 4888), kus muude tekstivaldkondade kõrval jälgitakse ka eesti ajakirjanduskeelt. Olen varem (Kasik 2002) uudiste tekstuaalset külge analüüsides näidanud, et uudised on ajakirjaniku jutustusest muutunud esinejate, eriti poliitikute refereerimiseks: mida keegi kuskil ütles ja mida teised selle peale ütlesid. Siinses artiklis vaatlen, kuidas selline tekstitegemise viis mõjutab uudisteksti modaalsust. Modaalsusena käsitan siin kõiki selliseid tekstivahendeid, millega kirjutaja-kõneleja väljendab oma hoiakuid, suhtumisi, eesmärgi ja kujundab seega teksti interpersonaalset tähendustasandit. Näited on pärit ajalehtede Postimees ja Eesti Päevaleht 2002. aasta detsembri- ning 2003. aasta märtsi- ja novembrinumbristest.

Hoolimata Eesti suuremate päevalehtede väiteist, et uudiseid ja kommentaare püütakse lahus hoida, näitab uudistekstide analüüs kirjutaja hoiakute ja suhtumiste implitsiitset ja eksplitsiitsetki tungimist uudistekstidesse. Väärtushinnangud tuuakse uudistekstidesse sellega, mida fokuseeritakse ja topikaliseeritakse, misuguseid seoseid tekstivahenditega luuakse, milliseid sotsiaalsed grupid saavad sõna,

1. Teksti modaalsus

Modaalsuse all mõeldakse traditsioonilises lauseanalüüsis autori käsutuses olevaid vahendeid, millega ta väljendab oma suhtumist propositsiooni. Lause sisu võib semantiliselt jaotada kahte ossa: tegelikku – objektiivset olukorda väljendab propositsioon, lause tuumaks olev väide, ja autori (subjektiivset) suhtumist propositsiooni väljendab modaalsus. Modaalsuse hulka kuulub laias mõttes mitmeid grammatilisi kategooriaid (aeg, kõneviis, eitus), kitsamas mõttes mõeldakse modaalsuse all võimalikkuse-tõenäo-

suse-paratamatuse hinnaguid, mida väljendatakse kõige sagedamini modaalverbidega, aga ka modaalsete adjektiivide ja adverbidega. Sellise jaotuse taga on modaalloogika põhitüübid, millest loomulikes keeltes avalduvad episteemiline, deontiline ja dünaamiline modaalusus, igaüks astmetega võimalikust paratamatuseni (eesti keeles vt selle kohta Uuspõld 1989). Lisaks võib rääkida ka subjektiivsest kahjuks/ õnneks, meeldib/ei meeldi väärtushinnangust (väärtushinnangu kohta vt nt EKG 1993: 190–191).

On loomulik, et tekstiurijate üheks huviobjektiks on tõusnud see, kuidas lausetasandi jaotus propositsiooniks ja modaalseks osaks on rakendatav lausest suurematele tähendusüksustele – tekstidele. Kriitilise tekstiuurimise aspektist on küsimus propositsioonist ja modaalasusest põhimõtteliselt tähtis ja praktilises tekstianalüüsis oluline. (vt ka Heikkinen 1999: 214) Aga tekstitasandil on keeleväljendite jaotus propositsioonilisteks ja modaalseteks pigem tõlgendust piirav kui selgitav. Võib muidugi jälgida ja jälgitaksegi, kuidas kasutatakse keelevahendeid: aega, kõneviise, eitust, retoorilisi võtteid, modaalsete tähendusega leksikat.

Ühed väljendid on *a priori* modaalsete tähendusega (*peab, kahlemata, kahjuks/õnneks* jts) ja neist oskab uudisteksti autor oma tekstis hoiduda. Küll aga on tugeva modaalsete funktsiooniga intervjuueeritavate tsitaadid ja refereeringud, mis moodustavad uudistekstist valdava osa.

Teised väljendid ei ole iseenesest, tekstiväliselt modaalsete, aga nende seostamise ja kasutamise viis võib anda tekstile tähendusi, mida keelevahendil väljaspool seda konteksti ei ole. Näiline modaalasuse (= modaalsete keelevahendite) puudumine või modaalasuse peitmine loob petliku mulje, et tekst peegeldab objektiivselt maailma, esitamata mingisugust tõlgendust (Fairclough 1989: 129).

Kriitiline lingvistika on algusest peale võtnud üheks lähtekohaks Halliday idee keele kolmest metafunktsioonist: tähistus, suhtlus ja tekstiloomine. Keele suhtlus- ehk interpersonaalne metafunktsioon tähendab seda, et kõikides keelekasutusnäidetes ja keelelistes vormides võib leida ka infot teksti kirjutaja hoiakute kohta: ka oletatavates propositsioonides sisaldub interpersonaalseid tähendusnüansse (teksti kirjutaja vaatepunktist on asi nii). Üks propositsioon võib teise propositsiooni suhtes esindada

modaalsust. Kriitilise tekstianalüüsi üks põhialuseid on, et tekstid koosnevad valikutest ja valik on seotud teksti tegija vaatepunktiga. Selles mõttes ei saa siis üldse rääkida “objektiivsest” või “neutraalsest” tekstist, sest ükskõik kui tõetruult kirjutaja ka püüaks tegelikkust edasi anda, näeb ta seda ikkagi ainult ühest punktist paljudest võimalikest, mistõttu iga tekstilise valikuga jääb kõrvale terve hulk muid võimalikke valikuid, mis oleks tekitanud hoopis teistsuguse teksti. Olemasolev tekst esitab alati vaid ühe võimalikest tekstimaailmadest.

Eesti kõige värskema meediaõpiku, Tiit Hennoste “Uudiste käsiraamatu” järgi erineb uudis muudest žanritest kahe tunnuse poolest: (1) uudis on objektiivne, s.t ta ei esita kirjutaja arvamusi, seisukohti jms; (2) uudis erineb teistest žanritest oma ülesehituse poolest, olles ainus lehežanr, millel on oma spetsiifiline ülesehitusvõttestik (Hennoste 2001: 24).

Jätan teise tunnuse praegu kõrvale ja võtan vaatluse alla selle poole, et uudis on objektiivne, ta ei esita kirjutaja arvamusi, seisukohti jne. Eespool öeldu põhjal tuleb seda väidet kitsendada. Teksti analüüsides on lähtekohaks, et uudistekstis võib küll eksplitsiitselt mitte olla kirjutaja arvamusi ja hoiakuid, kuid implitsiitselt on nad seal kahtlemata olemas. Pöörame tähelepanu ka sellele, et määratlus ei ütle midagi teiste inimeste arvamuste, seisukohtade jne eksplitsiitseski esitamisest. Kui (veidi utreerides) ajakirjaniku osa uudise kirjutamisel piirdub tõdemusega “NN ütles, et...”, siis on objektiivsuse nõue vormiliselt täidetud: et NN midagi ütles, on fakt. Analüüsides läbi ühe ajalehenumbri kõik laused, sain tulemuse (Kasik 2002; 206), mille järgi oli allikale viitavaid lauseid 2001. aasta “Postimehe” uudistekstides 45% ja “Eesti Päevalehe” uudistekstides 36%. Seega moodustab uudise sisu suures osas just see, mida NN ja teised on ütelnud, ja nemad kirjeldavad ükskõik mis asja loomulikult endale kasulikust vaatepunktist. Eeskätt sellepärast, et need pole ajakirjaniku, vaid asjaosaliste endi sõnad, kirjutatakse uudistekstides *hindade korrigeerimisest*, kui need tegelikult tõusevad, või *Tallinna bussipiletite odavnemisest*, kui hind tõuseb mittetallinlaste jaoks rohkem kui tallinlaste jaoks. Kui omanik otsustab vabriku kinni panna või tootmist vähendada ja vallandab sellega seoses kõik või osa töölisi, siis räägib uudistekst pahatihti *tootmise ümberkorraldamisest* või *ettevõtte profiili muutumisest*, millega seoses vabaneb või jääb

tööta mingi hulk töötajaid (vt selle tendentsi kohta põhjalikumalt Karvonen 1997: 155). Halvad asjad kipuvad toimuma iseenesest, ilma tegijata (Kasik 2001: 18). Niisiis on küsimus paljuski selles, mida ajakirjanik intervjueeritavalt kuulnud jutuga teeb, kuidas ta selle uudistekstiks vormistab, ja neidki vahendeid võib analüüsida teksti modaalsuse kujundajana. Samuti on kirjutaja hoiakuna käsitatav see, et just NN-i ütlus on ära toodud.

Ajakirjaniku valikute tulemus on näiteks see

- 1) kelle vaatepunktist asju vaadatakse, s.t kes saab sõna
- 2) keda fokuseeritakse, s.t kelle sõnum jõuab peakirja ja juhtlõiku.
- 3) keda refereeritakse pikemalt, keda lühemalt
- 4) mis järjekorras keegi sõna saab, s.t kes ründab, kes peab asuma kaitsesele ja hakkama seletama.
- 5) kelle seisukoht jääb viimasena kõlama, s.t millele enam vastuväiteid ei esitata

jne

See näitab, et suhtlustasandit ehk interpersonaalset tähendust analüüsides ei saa piirduda üksnes traditsiooniliste modaalsust väljendavate keelevahendite tõlgendamisega – ka tähistustasandi valikutega kujundatakse implitsiitselt suhtumisi ja identiteete.

2. Faktide valik ja paigutus

Ajalehes ilmus peaaegu terve lehekülje pikkune uudisartikkel lastega toimunud liiklusõnnetuste sagenemisest. Artikkel kujutas endast paljude üksikjuhtumite üksteisele järgnevat kirjeldust, kus ainukese põhjusena toodi välja, et lapsed on muutunud lohakamaks ja ei vaata vasakule, mitte ühtegi lauset ei olnud aga autodest ja juhtidest, kes nendele lastele otsa sõitsid. Artikkel oli kirjutatud liikluspolitseist saadud info ja sealsete töötajate informatsiooni põhjal. Tekstiuurija küsib, kas tegelikkus, mis selle artikliga liiklusmaailmast luuakse, on toimetaja valik või toimetaja poolt intervjueeritud ametnike valik.

Tekstianalüüsi üks uurimisobjekte on tekstidesse implitsiitselt sisse kirjutatud eri tüüpi kirjutaja- ja lugejarollid. Fairclough (1997: 30) järgi on interpersonaalsete rollide puhul küsimus selles, mil viisil tekst lugejale adresseeritakse ja millised sotsiaal-

sed identiteedid tekstides on esindatud. Sellega ei mõelda tegelike isikuid, vaid teatud suhtlustähendust, autoripositsiooni, mida toodetakse tekstuaalselt, keeleliste valikutega. Lausete keelelised valikud osutavad, kelle poolt või vastu kirjutaja selles tekstis on, millisesse rühma tunneb ta end kuuluvat ja millisesse rühma eeldab kuuluvat oma lugeja. Refereeritud liiklusteemalise artikli ainuvõimalik tõlgendus on, et kirjutajapositsioon langeb kokku autojuhtide vaatepunktiga, kuigi sellest polnud artiklis sõnagi kirjutatud.

Analüüsin lähemalt kahte uudisartiklit. Artiklis “Järvi Fondi juhid jagasid raha enda projektidele” pööran tähelepanu faktide valikule. Esiletõstetud viitavad analüüsis olulistele tekstikohtadele. Artikli juhtlõik väidab:

Ligi kaks aastat tagasi maestro Neeme Järvi algatusel Eesti süvamuusikakultuuri toetamiseks loodud fondi **nõukogu suunas** pea kogu toetusteks jagatud raha kahe nõukogu liikme, Isamaaliidu poliitikute Sirje Endre ning Vardo Rumesseniga seotud ettevõtmistele.

/- - -/

Põhitekst ongi üles ehitatud nii, et kaks fondi juhatuse liiget esitatakse süüdlastena ja antakse teada nende kavatsusest end juhatusest taandada, veel kahel juhatuse liikmel ja ministril lastakse asja kommenteerida.

Allikmaa sõnul polnud selles küsimuses aga läbirääkimisruumi kuigi palju ning kultuuriministeerium sai kiiresti fondi nõukogu esimehelt, ärimees Viktor Siilatsilt garantii, et kõik 450 000 krooni kantakse siiski üle Oistrahhi festivali korraldajatele.

Peale Siilatsi kuulus nõukogusse veelteisigi Eesti ärieliidi esindajaid, nagu näiteks Aadu Luukas ja Jaak Saarniit, aga ka sinna rahandusministrina kutsutud Siim Kallas ning Riigikogu eelmine isamaaliitlasest rahanduskomisjoni esimees Kalle Jürgenson.

“**Mulle on algusest peale tundunud**, et maestro Järvi nime varjus taheti sellest fondist teha teatud äriprojekti – oldi koalitsioonis, valitsusele lähedal, rahandusministrit tunti,”

nentis Jürgenson. "Valdav tundus olevat soov kanaliseerida teatud osa riigi rahast."

Tänapäevaks on Siilats end nõukogu juhi kohalt taandanud ning nõukogu on selle palve rahuldanud. "Aega jääb kahjuks napiks, samas leian, et olen eesti kultuuri hüvanguks piisavalt teinud," põhjendas ärieringkondades **delikaatse inimese kuulsust omav mees**.

Mõlema küsitletud juhatuse liikme kommentaar piirdub käte puhatakspeemisega ja oma tagasiastumise teatega, teine neist näib ühinevat süüdistusega ("Mulle on algusest peale tundunud, et ...")

Ülejäänud juhatuse liikmed esitatakse loeteluna ühes lauses ("Peale Siilatsi kuulus nõukogusse..."). See tähendab, et ajakirjanik on ebameeldiva sündmusega seoses tõstnud fookusesse neli inimest artiklis loetletud kaheksast nimest, neist kolm ühte ja samasse parteisse kuuluvat poliitikut (teiste nimedega seoses nende poliitilist kuuluvust ei nimetata). Peale nimetatute saab sõna nõukogu esimees, kelle nimele ajakirjanik on lisanud positiivse epiteedi ("...delikaatse inimese kuulsust omav mees"). Ta on lasknud kommenteerijatel kujundada endale sobivad kõrvaltvaataja rollid ja positsioonid ning jätab esile toomata selle, et projektidele jaotati tegelikult raha juhatuse koosolekul ja ühed juhatuse liikmed ei saa olla rohkem süüdi kui teised, või kui saavad, siis tulnuks ehk käsitleda seda, kuidas see on võimalik.

Teine näide, pealkirjaga "Keskerakonna valijate seas domineerisid muulased", on selle kohta, kuidas informatsiooni tähtsust saab vähendada või rõhutada selle paigutamise teel.

Artikkel ilmus kohalike valimiste järel. Pealkirjas nimetatud väidet on protsentide abil täpsustatuna korratud artikli avalauses ning siin on nimetatud ka, et tegemist on arvamusuuringuga, mitte valimistulemuse analüüsiga. Artiklis on lastud seda uuringutulemust mitmest aspektist kommenteerida nii partei esindajal kui küsitlust korraldanud firma analüütikul.

Samalaadne informatsioon Reformierakonna kohta on paigutatud loo keskele, Keskerakonnast kõneleva fakti ja selle kommentaaride vahele, muutes ta niiviisi vähem märgatavaks. Ka adverb *veel* näib viitavat info teisejärgulisusele.

Mitte-eestlaste osakaal oli suurematest parteidest märgatav

veel Reformierakonna poolt hääletanute seas – 16 protsenti.

Pärast esimesi kommentaare Keskerakonna kohta käivate arvude võimalike põhjuste kohta jätkub artikkel nii:

Kuna valimised on Eestis salajased, puudub võimalus teha ametlikku ja täpset statistikat ühe või teise partei poolt hääletanute haridustaseme, ea, rahvusliku koosseisu ja muude parameetrite kohta.

Emori küsitlustulemuste analüüs näitab suurima partei Keskerakonna kohta ka seda, et **üha vähem on tegemist n-ö harimatute ja vaeste parteiga.**

“Pärast opositsioonist võimule asumist on kasvanud keskerakonna toetajate arv eelkõige kõrgharidusega ja keskmist sissetulekut teenivate valijates eas,” kinnitas Emori analüütik Saarts. Need **nihked puudutavad ka Keskerakonna valijaist Eesti kodanikke.**

Põhiuudisena on esile tõstetud valijaskonna rahvuslik koostis, mis eestikeelsele lugejale suunatud eestikeelses lehes on tõlgendatav pigem negatiivse teabena. Seevastu positiivne informatsioon Keskerakonna valijate kohta (haridustaseme tõus) esitatakse artikli viimases kolmandikus ümberütlevalt negatiivse teabe eituseks (“...üha vähem on tegemist harimatute ja vaeste parteiga”) ja paigutatuna just selle sõnumi järele, kus on öeldud, et tegelikult puudub võimalus teha ametlikku ja täpset statistikat (“Kuna valimised on Eestis salajased...”). Saartsi kinnituse kõrgharitute ja jõukamate hoiaku muutumisele elimineerib teksti autor kaudse vihjega, et tegelikult käib see venelaste kohta (“...puudutavad ka Keskerakonna valijaist Eesti kodanikke”). Kuigi venelasi pole nimetatud, viitab *ka* Eesti kodanike ees lisarühma juurest põhirühmale. Lisaks peidab nimetus ‘Eesti kodanikud’ endas implitsiitselt viite, et eestlased ja Eesti kodanikud ei tarvitse sisuliselt kattuda (mujal selles artiklis räägitakse eestlastest ja muulastest valijatest, ainult selles lõigus tuuakse sisse nimetus ‘Eesti kodanikud’).

Tekstianalüütik ei saa väita, et teksti autor on teadlikult sellist tähendust konstrueerinud ega isegi seda, et tekstil ilmtingimata on selline tähendus kõigi lugejate jaoks. Tähenduse analüüs on alati tõlgendus ja ükskõik missuguse tõlgenduse usutavuse tagatiseks

on ainult teksti täppislugemine ja konkreetsed tekstinäited.

3. Vaatepunkti valik

Kui eestikeelne ajaleht teeb olümpiamängude kirjelduses põhiuudise mitte võitjast, vaid neljandaks jäänud eesti sportlasest, siis seda võib pidada põhjendatud valikuks: Eesti ajalehes on eesti vaatepunkt loomulik. Mõnikord võib liigne kodu poole kallutatus siiski ka koomiliselt mõjuda, nagu järgnevas näites, kus teemaks on kolme Balti vabariigi võistlus:

Eestlased Baltikumi reklaamifestivalil edukad.

Riias ööl vastu eilset toimunud Baltikumi suurima reklaamifestivali Golden Hammeri 36 auhinnast tuli üheksa Eestisse.

Eesti jäi auhindade koguarvult alla vaid Lätile, rääkis reklaamifirma CB juht HS.

Kui kõne all on Eesti siseuudised, siis tekitab vaatepunkti valik rohkem probleeme. Märtsi alguses 2003 olid Eestis Riigikogu valimised. Järgmise päeva ajalehtedest noppisin välja järgmised pealkirjad:

Keskerakond sai kõige rohkem hääli

Res Publica üllatusvõit

Valitsusliit lõhki: Reformierakond võitis, Keskerakond kaotas

Rahvaliidu võit oli Reiljani silmis ootuspärane.

Kuidas selliste pealkirjade järgi otsustada, kes võitis valimised?

Psühholoogidel on tuntud test aspektinägemisest, kus sama pilti võib näha kord vaasina, kord kahe profiilina. Aspektinägemist keelekasutuses on paljude näidete toel käsitlenud J. Andersson ja M. Furberg (1974). Näiteks võib tuua presidendivalimiste tõlgendamise pressis. Situatsioon oli selline, et esimeses voorus said kõige rohkem hääli presidendikandidaat A ja tema järel B. A pooldajad kinnitasid, et tema on ainuõige tulevane president, sest sai kõige rohkem poolthääli. B pooldajad kinnitasid, et presidendiks peab saama B, sest A vastu oli üle poole valijatest. Seisukoht

sõltus sellest, kuidas tõlgendada põhirivaalide vaatepunktist ülejäänud kandidaatide C, D, E saadud hääli.

Samuti valib ajaleht vaatepunkti, millest ta ükskõik missugust võrreldavat tulemust “näeb” Oletame, et X-partei sai 1995. aastal 24% häältest, 1999. aastal 28% häältest ja 2003. aastal samuti 28% häältest. Valimistulemused on kahes eri lehes esitatud erinevalt:

X-partei säilitas oma positsiooni. 1999. aasta valimisedu kordus.

X-partei edasimineku peatus. Lisahääli võrreldes 1999. aastaga ei saadud.

On kerge otsustada kummagi lehe hoiakut X-partei suhtes.

Parlamendivalimistel on üldiselt kaks keskselt tulemust: häälte hulk ja parlamendikohtade hulk: võib siis piltlikult öeldes vaadata kas profiili või vaasi. Eesti parlamendivalimistel 2003 sai kõige rohkem hääli Keskerakond, Riigikogus said Keskerakond ja Res Publica ühepalju kohti. Üks päevaleht sõnastas tulemuse “Keskerakond sai rohkem hääli kui Res Publica.” Teine kirjutas pealkirjaks “Napp valimisvõit Savisaarele”

Väljendid “sai rohkem hääli” ja “võitis” ei ole funktsionaalselt sama kaaluga. Esimene kirjeldab passiivse osalise neutraalset seisundit, teine aktiivse tegija aktiivset saavutust. Võitmine on tegevus, saamine ei ole. Ka teiste pealkirjade hulgas pole Keskerakonda esiletõstvaid. Valimisringkondadest on märgitud eraldi pealkirjadega neid, kus võitsid Res Publica, Reformierakond või Rahvaliid.

Samast vaatepunktist näivad olevat ka pealkirjadele järgnevad tekstid. Kui Keskerakonda nimetatakse, siis enamasti mingi mõõndusega:

Riigikogu valimised võitis **ülinapi** eduga Keskerakond Res Publica ees, **kuid** esialgsetel andmetel **pole**...

Ehkki Keskerakonna liider **Edgar Savisaar** peab valimiste võitjaks oma parteid...

Edgar Savisaar ... **pidi** pettuma, sest tulemus jäi täpselt samaks...

Kogenud poliitik **saab** end **lohutada** asjaoluga...

Eesti meedias selline vaatepunkt ei üllata. Ehkki ajalehe asi ei ole välja ütelda, kas neile meeldib või ei meeldi see, millest nad kirjutavad, tuleb see tekstianalüüsiga siiski välja. Päevalehtede suhtumist Eesti Keskerakonda võib tõlgendada negatiivsena. Teksti lähilugemine osutab, et keeleliste valikutega on võimalik hoiakule teadlikumalt või ebateadlikumalt viidata, ilma et formaalselt saaks väljaandeid erapoolikuses süüdistada.

4. Grammatiline metafoor modaalsuse väljendajana

Lisaks hoiakute kujundamisele informatsiooni valikutega ja paigutustega ning vaatepunkti valikutega vaatlen veel mõnda näidet selle kohta, kuidas indikatiivne väitlause võib olla tähenduselt modaalne. Tekstianalüütikud räägivad sellega seoses grammatilisest metafoorist (vt nt Halliday 1994: 342–367).

Küsimus on selles, mil viisil kasutatakse keele kateegooriaid tähenduste loomiseks. Võib oletada, et igal kateegoorial on omad markerimata ja loomulikemad (s.t kongruentsed) ülesanded: verb väljendab tegevust (*ehitama*), substantiiv viitab referendile (*maja*), konjunktsioon väljendab suhet (*kui, sest*), adjektiiv aga omadust (*kallis*). Nendest kasutusviisidest võib ka kõrvale kalduda nii, et nt substantiiviga väljendatakse tegevust (*ehitamine*) või omadust (*kallidus*). Selliseid kõrvalekaldeid on tekstianalüüsis hakatud kutsuma inkongruentsiks e grammatiliselt metafoorseteks väljenditeks.

Grammatiline metafoor on osa tekstistrateegiast. Metafooride abil võidakse üldistada ja abstraherida väljendusi. Grammatilise metafoori abil võidakse tematiseerida tegevusi ja omadusi (esitada neid lause teemana, tuntud infona) ja neid omakorda võib omavahel seostada lause predikaatide abil (*hariduse reform eeldab ressursside suunamist*).

Inkongruentne e metafoorne vorm eeldab kongruentse vormi olemasolu. Rääkides tegevustest nimisõnade abil viidatakse, et asi on tekstis juba tuntud. Näiteks järgmine lause implitseerib ilma seda otseselt väitmata, et (a) kõik koalitsioonierakonnad justkui arendavad vaenukampaaniat Keskerakonna ja Savisaare vastu ning et (b) keegi on pildiskandaali sellega seostanud. Teadaolevaks peetakse ka, kes on sidunud, kuidas on sidunud, kus ja mida, s.t protsessi osalised ja tingimused (verbi sisulised laiendid) ning

verbiga seotud modaalsus taanduvad, kui tegevus esitatakse metafoorselt asjana.

Pildiskandaali seostamist justkui kõigi koalitsioonierakondade arendatava vaenukampaaniaga keskerakonna ja Savisaare vastu pidas Kõiv aga selgeks santaažiks

Tekstianalüüsis eristatakse kaht tüüpi grammatilisi metafoore: tähistustasandi metafoore ja interpersonaalseid metafoore. Eelmise näite tõlgendus lähtus tähistustasandist. Tähistavate metafoorid on tüüpiliselt just sellised keelelised valikud, kus tegevust, kvaliteeti või tingimusi/asjaolusid väljendatakse asjana (s.t nimisõnaga, mitte kongruentselt verbiga, omadussõnaga või määrsõnaga) jne.

Interpersonaalse metafoorsusena käsitletakse eeskätt seda, kuidas tekstis väljendatakse suhtumisi ja hoiakuid sõnumi suhtes. Ka modaalsedel keelenditel, näiteks kõneviisidel on oma kongruentsed tähendused. Sellise tõlgenduse järgi ei väljendata inkongruentset käsku imperatiiviga, vaid näiteks kindla kõneviisiga, ebakindlust ei väljendata tingiva kõneviisiga ega tõenäosust kaudse kõneviisiga jne (vt Heikkinen jt 2000: 57). Kui modaalsete tähenduste väljendamiseks kasutatakse propositiooni vormis lauseid, siis on tekstianalüüsi terminites tegemist interpersonaalse metafooriga. Interpersonaalset metafoorsust võib leida ka sellest, kui tekstis väljendatakse kirjutaja arvamusi, nagu oleks see üldine tõde. Kirjutaja ei ütle, et tema meelest asi on nii / tõenäoliselt asi on nii, vaid ta tõdeb, et asi on nii (selle kohta vt Heikkinen 1999: 217–218).

Uudistele on iseloomulikud kaks interpersonaalse metafoori tüüpi. Esiteks esitatakse subjektiivseid arvamusi üldise tõena ja teiseks viidatakse tulevikusündmustele kui vältimatutele faktidele. Mõlemal juhul esitatakse tekst kindla kõneviisi väitlausestena, lisamata ka muid modaalseid vahendeid.

Arvamuste väljendamist üldise tõena esineb eeskätt pealkirjades ja uudisteksti juhtlõikudes. Teksti sees on ajakirjanik ennast tüüpiliselt sellistest arvamustest distantseerinud ja need allikaviidetega varustanud. Seevastu pealkirjades ja juhtlõikudes on vaid väike osa arvamustest-hinnangutest ka eksplitsiitselt arvamustena vormistatud. Näiteks väidab pealkiri “Tulevik toob poistekoole ja

kaotab gümnaasiume” Artikkel tõdeb väite ennustuseks ja nime-
tab ka arvaja:

Tartu haridusosakonna juhataja GA **ennustab**, et viie aasta
pärast on Tartus **ilmselt** päevakorral mitmes koolis gümnaa-
siumiosa kaotamine ning eraldi koolide loomine poistele ja
tüdrukutele.

Artikli sisuga ei ole vastavuses ka pealkiri “FIS võttis eestlastelt
dopingukahtluse maha” Pealkirjaga seostub tekstist vaid üks lõik,
mis pealkirjaväidet kuidagi ei kinnita:

...kinnitas /---/ FISi avalduses, et ta pole andnud meediale
mingit informatsiooni /---/ Need andmed on FIS andnud
üksnes WADALE (Maailma Antidopinguagentuur) /---/

Artiklis ei esitata fakte ka järgmise väite kinnituseks:

Eesti tööstus jääb ülejäänud Euroopale tunduvalt alla
Võrreldes Kesk-Euroopa ja teiste Balti riikidega, jääb Eesti
tööstus ettevõtete efektiivsusele ja tootlikkuse kasvult neile
alla, sest meie firmad pole leidnud piisavalt ekspordivõi-
malusi.

Artiklis pealkirjaga “Euroopa Liit kergitab kodumaise mee hinda”
seostuvad mee hinnatõusuga otseselt vaid järgmised laused, kus
Euroopa Liitu ei nimetata:

/---/ AK sõnul on üheks mee hinna tõusumootoriks suhkru
kallinemine. /---/ JT sõnul sunnib hindu tõstma ka kõigi
teiste sisendite kallinemine. “Kui tahad mesinduses edukas
olla, siis tuleb kindlasti investeerida mesilasemadesse, taru-
desse ning muudesse seadmetesse, mis pidevalt kallinevad,”
kinnitas ta. Tema sõnul annab panuse hinnatõusuks ka tõsi-
asi, et viimaste aastate jooksul ei ole mee hinnad tõusnud.

Eelmise pealkirja kahemõttelisust süvendab see, et verbil *kergi-
tab* on eesti keeles nii passiivne tähendus ‘paneb kerkima’ kui ka
aktiivne tähendus ‘tõstab’ ja Euroopa Liitu võib seega tõlgendada

kas protsessi põhjusena või aktiivse tegutsejana.

Üha rohkem uudiseid on ka sellised, kus kirjutaja esineb tuleviku asjade teadja rollis. See näib olevat seotud uudiste sisulise muutumisega tänapäeva meediamaaailmas. Keskseks on muutunud arvamusuudised. Väljaanded võistlevad selles, kes saab kellegi esimesena või mingist uuest vaatepunktist kommenteerima mingit asja. Kuna uudised on muutunud esinejate, eriti poliitikute refereerimiseks, siis räägivad nad sageli tuleviku asjadest, sest tulevikku suunatus on poliitilisele diskursusele iseloomulik. Need poliitikute väljakäidavad ennustused ja lootused moodustavad suure osa uudistest. Ainult et üha sagedamini on märgata, et selle poliitikute tüüpilise tekstimoodustusviisi on üle võtnud ka ajakirjanikud ise, hakates võistlema selles, kui dramaatilisi tulevikuvisiioone keegi suudab välja käia.

Kui näiteks uudissõnumi pealkiri on “Kohustuslik elektri-kontroll läheb lähiajal odavamaks”, siis on võimalik ainult terve artikli taustal sellest välja lugeda tähendust, et see pole fakt, vaid kirjutaja optimistlik järeldus, mis võib teoks saada, kui terve hulk asju lähevad nii, nagu nad teatud tingimustel võivad minna. Kirjutaja on sellise valikuga võtnud endale tuleviku asjade teadja rolli. Kuna uudistežanr eeldab vaikimisi sõnade ja vormide kasutamist primaarses tähenduses, siis lugeja diskursuserolli (tõese info vastuvõtja) arvesse võttev pealkiri oleks olnud “Kohustuslik elektri-kontroll võib tulevikus minna odavamaks”, sest selline sõnastus oleks otsesõnaliselt viidanud kirjutaja tõenäosushinnangule. Samalaadne on ka pealkiri “Vanemahüvitise ülempiir langeb paar tuhat krooni”, kus tekstist selgub, et tegemist on ühe komisjoni otsusega, mida Riigikogu fraktsioonid ja Riigikogu ise alles hakkavad arutama.

Tüüpiline tulevikuennustus on näiteks järgmine tekst:

Parlamendivalimiste kirglikuks teemaks tõusevad 168 000 kodakondsuseta Eesti elanikku, kes ise valimisõiguseta vaatavad pealt, kuidas poliitikud löövad sõnalahinguid neile kodakondsuse andmise lihtsustamise üle

Need näited on tegelikult erineva tekstistarateegia tulemus. Viimase näite puhul on tegemist kirjutaja enda oletusega, järeldusega või arvamusega, mis on esitatud metafoorselt faktina. Esi-

mese näite puhul on autor õigupoolest refereerinud kellegi teise arvamust, on aga jätanud ära nii viite uudise allikale kui ka sellele, et tegemist on oletusega, mitte otsustatud asjaga.

Tulevikuennustamisega on tegemist ka järgmises lauses, aga modaalverb ning tingimuskõrvallause viitavad siiski vähemalt tõenäosusele, mitte vältimatule tulevikule.

Tööandjaga vastastikusel kokkuleppel töölt lahkunud töötajad võivad kaotada õiguse saada töötukassast hüvitist, kui Riigikogus läheb läbi vastav sotsiaalministeeriumi algatatud töötuskindlustusseaduse muudatus.

Kokkuvõte

Tõin siinses artiklis näiteid tekstistrateegiatest, kus faktide valiku ja paigutusega, vaatepunkti valikuga ning grammatiliselt metafoorse väljendusviisiga kirjutatakse näiliselt objektiivsetesse uudistekstidesse sisse kirjutaja hoiakuid ja suhtumisi. Tekstianalüüs osutab, et autoripositsioon ei iseloomusta üksnes juhtkirju, vaid ka uudiseid.

Fairclough (1997: 20–22) väidab, et tänapäeva meediale on iseloomulik vestelisis ja info ja meelelahutuse segunemine. Sellega seoses on paratamatu ka Žanripiiride ähmastumine. Ajalehes puudutab see eeskätt uudise ja arvamuskirjutise piiri. Kui uudiseks on kommentaar, arvamus, hinnag või hoiak, kas see on siis uudis või arvamus? On vaid ootuspärane, et uudisežanr võtab peale sisu ja sündmuse üle ka arvamuskirjutiste keelelised ja tekstuaalsed võtted.

KIRJANDUS

- Andersson, J., M. Furberg 1974, Kieli ja vaikuttaminen: argumentoinnin semantiikka. Helsinki: Otava.
- EKG 1993= M. Erelt., R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: ETA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Fairclough, N. 1989. Language and power. London: Longman.
- Fairclough, N 1997. Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.

- Halliday, M.A.K. 1994.** An introduction to functional grammar. London: Arnold.
- Heikkinen, V. 1999.** Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Helsinki: SKS.
- Heikkinen jt 2000=** V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiililä, Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus.
- Hennoste, T. 2001.** Uudise käsiraamat. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Karvonen, P. 1987.** Missä on taloustekstin ihminen. – Teksti ja ideologia (Kieli 9). Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kasik, R. 2001.** Keel tekstidena. – Oma Keel 1, 14–20.
- Kasik, R 2002.** Uudiste hoiakud. – Tähendusepüüdja. Pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3.). Tartu. 200–218.

AUTORI STIIL JA ALLKEELE TEKST

Krista Kerge

Tallinna Pedagoogikaülikool

Autori stiilile sunnib automaatselt mõtlema ilukirjandus. Kui palju on selles allkeeles üldse tüüpilist? Pole raske oletada, et Tammsaaret eristab lauseehitus paljudest või isegi enamikust eesti kirjanikest (vt nt Sang 1978). Ometi on ilukirjandusegi keelel ilmekad tüüpjooned – XX sajandi tekstisüntaksi teatud laadi keerukusuuring (Kerge 2003a, b) näitab ilukirjandusproosa parameetrite suhtelist stabiilsust umbes kolmekümnendatest kuni siiani (vt Kerge 2003a tabel 5 ja võrdlust ajakirjandusega siin tabelis 7).

Uuritult näitab, et kuigivõrd ei kõigu XX sajandil ei ilukirjanduslause keskmine pikkus ega see, mil määral vahemärgid ja sidendid teda lausungiteks vm fraasideks liigendavad (standardhälve väike; vt Kerge 2003b: 33–41).¹ Ainus selgelt isemoodi periood on 1910ndad oma saksapäraselt pika raamatulausega: 15–21 sõnet sajandi ilukirjanduse ca 12 vastu. Ajakirjanduses näiteks kõiguvad need parameetrid kuni 2,5 korda enam.

Ilukirjandusele iseloomulikult ei kõigu eriti ka tüüpilise *mine*-liitelise nominalisatsiooni (EKG 1993: 269) määr. See ei ole seal sajandi lõikes kunagi markantselt suur, tõustes pisut vaid Stalini ajal. Üldiselt on teonimelisusest seevastu hiljutiseks sajandivahe-tuseks koos pika-keeruka lausega kujunenud võimu atribuut – ilukirjandusele võõras nn nominaalstiil on saanud eriliseks koodiks,² mis väljendab tasakaalu puudumist teksti kirjutaja ja lugeja vahel. Ta markeerib 1950ndate ajakirjanduses kommunismi importi ja 1980ndatel uut venestamislainet, aga iseloomustab ka hiljutisi Eesti Vabariigi erakondade platvorme (vt Kerge 2003b; Rääk 2002). Üle nominaliseeritud on Eesti seadused (Kerge, samas).

---

¹ Kirjavahemärkide ja sidendite hulka lause sees käsitatakse siin lause keerukuse-na, mis viitab lausega kajastatud tegevussituatsioonide umbkaudsele hulgale (vt Kerge 2002, 2003a, 2003b); vt ka osa *Uuringu tausta* tagapool.

² Koodi mõistet vt sellisena Scotton 1988: 151.

Sajandi lõikes on ilukirjandusteksti süntaks niisiis ajakirjanduse omast umbes poolteist korda lihtsam. Küllap kujuneks pilt süntaksist kõikuvam, kui võrrelda allkeelte asemel autoreid või uurida mitmest keelest tõlgitud ilukirjandustekste.³ Veel suuremaid erinevusi töötab süntaksikeerukuse kvalitatiivne analüüs (lause ja fraasi sõnajärg, hierarhiline sügavus jms; pluss muude abstraktsete deverbaliide ja deadjektiivide määra jälgimine). Seda aga on praeguste vahenditega suuremas korpuses raske teostada (Kerge 2003a: 15-16; Kerge 2003b: 31).⁴

Uurimisvõimalusi on siiski põnevaid. Muuhulgas võib tõlgete parameetreid uurides saada põneva pildi idiolekti mõjust tekstiliigi konkreetsele avaldusele. Meil on näiteks tõlkijakäekirja analüüsiks sobivana ühe teose värskeid toplettõlkeid (nt H. Hesselt). Selle kõrval võib ette võtta võrdses mahus ühe väliskirjaniku tekste eri tõlkijatelt ja samas mahus teiste autorite eestindusi, mis pärinevad nendesamade tõlkijate sulest. Sel moel peaks valimi ja allvalimite keskmise taustal selguma nii kirjaniku kui ka tõlkija keele eripära ehk autoristiil. Autoristiili võimaldab aga jälgida ka sootuks teiselaadne väike kogu, kus on ainult tarbetekste.⁵ Seda allpool vaadeldaksegi.

Kahjuks ei luba siinse kogumiku formaat suuremaid tabeleid (6–11) paigutada teksti sisse, vaid neid tuleb osati vaadata artikli lõpust: tabelite maht nõuab ristpaigutust ning see on sundinud valima lugejale ebamugava esituse.

Uuringu tausta

Ehkki mitte statistiliselt relevantsetl määral, on siinkirjutajale loovutatud kahe inimese erineva funktsiooniga tekste 20.-21. sajandi vahetusest. Huvi sellist andmestikku saada tekkis põhjusel, et kir-

---

³ Vrd nt Kerge 2003b, joonis 1. Samas teoses on hõlmatud uurimus (Kerge 2003a), mis näitab, et siinkirjutaja on väikeses valimis võrrelnud eesti originaalkirjandust ning inglise ja vene tõlkeid.

⁴ Seesugust analüüsiviisi esindab nt Reet Kasiku uudistekstiuring (2002).

⁵ Kogu K. Kerge valduses. Kunsti- ja tarbeteksti põhimõttelisest erinevusest on juttu näiteks keele variatiivsuskäsitluse juures – sealt leiab ka viiteid (Kerge 2000: 103 jj).

jalikku igapäevakeelt uurides (Kerge 2002; 2003b) hakkas silma selgeid või vähem selgeid erinevusi kahe kirjutaja vahel. Tekkis soov näha, kas ja kuidas autori andmed üldiselt korreleeruvad valdkonna omadega. Selle mõõtmiseks paluti lisatekste igapäevakeele informantidelt, kelle tööd olid (muidugi tasakaalustatud määral) esindatud ka siinkirjutaja andmekogu teadusvalimis.

Allpool uuritud tekstid esindavad

- ühelt poolt suhtluse formaalsusskaala eri TÜÜPOLUKORDI (formaalne ja vaba suhtlus)
- teisalt keelekasutuse erinevaid VALDKONDI (igapäevasuhtlus, ajakirjandus, teadus)

(vt mõisteid Kerge 2000).

Üks autor esindab seejuures korraga igapäevakeelt, ajalehepublitsistikat ja kaht teadusala (lingvistika, pluss kultuuriuuringu), teine ühtaegu igapäevakeelt, ajalehepublitsistikat ja üht eelmisega kattuvat teadusala (lingvistika).

Informandid on sotsiaalselt tunnustelt sarnased: nad on ühesuguse haridusega inimesed, neil on suhteliselt sarnane akadeemiline töötaust, sh võrdne staaž; nad mõlemad on naissoost ja keskeas (45-50 aastat). Valim on enam-vähem tasakaalus (kumagi autori igast tekstiliigist uuriti 2500 +/- 250 lauset). Kõik uuritud tekstid on kirjalik proosa. Sellega tagatakse võrreldavus siinkirjutaja varasemate andmetega

KASUTAJAKESKSELT valitud materjal esindab seega eri ALLKEELI (ajakirjandus-, igapäeva- ja oskuskeel) ning kajastab samal ajal KASUTUSKESKSUST: teadus kui suhteliselt formaalne register ja lähedaste tuttavate meilisuhthlus kui vaba register, nende vahepeal aga ajakirjandus kui üleminekuala.⁶ Igapäevakeel avaldub valimis kui informantide vastastikune kirjavahetus, mistõttu tulemusi ei mõjuta lahknev temaatika – teemad peaksid autoreid pigem sarnastama. Ühe autori publitsistika (allpool autor 1) on sattumisi tugevasti erialapõhine, teise oma mitte. See lubab omakorda jälgida, mida tüüpilist leiab teema laadile (üldine või eriline) või teksti liigile viitavana (nt essee vm asjalik artikkel). Allpool räägitakse tekstides ilmnevast koodist eestlasele harjumuspärase sõnaga *stiil*.

---

⁶ Väidete taga on taas siinkirjutaja uurimistulemused (koondatuna vt Kerge 2003b).

Eeldatakse, et tekstis põimuvad tüüpiline komponent (tekstiiliigi stiil) ja isikpära (autoristiil).

Uuritakse ainult tekstisüntaksi teatavat laadi keerukust. Jälgitavad parameetrid on samad, mida kirjutaja on eespool korduvalt viidatud uurimustes analüüsinud ja võrrelnud:

- LAUSE PIKKUS sõnades (MS Word Count'i ligikaudseil andmeil)
- LAUSE KEERUKUS kui kirjavahemärkide ja neid mitte nõudvate sidendite arv lause sees, mis tuleb arvesse kui lausega kajastatavate situatsioonide tinglik arv
- TEKSTI NOMINALISATSIOONI aste kui abstraktsuse teatud näitaja, mida esindab devarbaalse *mine*-tuletuse osatähtsus teksti sõnade kogumääras.

Need kolm parameetrit on võrreldavuse huvides teisendatud oma keskmisele 1 (või 100%), mis lubab arvutada

- nn tekstikeerukuse: uuritud parameetrite keskmise valimis – inimesel, mingis valdkonnas, mingite valdkondade summas, ajastul tervikuna (siin XX-XXI sajandi vahetusel) või mujal.

Uuemat liiki arvutused on tehtud varasema andmekogu juba avaldatud näitajate järgi (Kerge 2002; 2003a, b). Üks selline on

- LAUSUNGI vm FRAASI PIKKUS.⁷ See tähendab niisuguse üksuse pikkust sõnades, mis jääb sidendite ja kirjavahe-märkide (ülal esitatud LAUSE KEERUKUSE avalduste, pluss lõpumärgi) vahele.

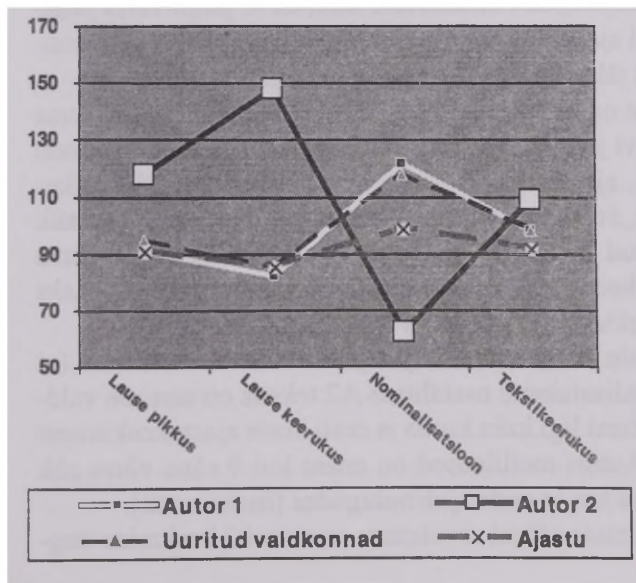
Uurimus on ühest küljest statistiline, peab aga teisest küljest silmas, et AUTORISTIIL ON KVALITATIIVNE NÄHTUS ja selle olemasolu tõestamine ei vaja massiivseid alusandmeid. Väikese valimi ja uurimuse nimetatud eripära tõttu ei taotleta siiski usaldusväärseid tulemusi selles mõttes, et need üldiselt kehtiksid kindla kompaktse rühma puhul. Jäägu siinse miniuuringu tulemused ennekõike näiteks, mis osutab autoristiili suundumusi ning lubab võrdlust siis, kui keegi autoristiili samal või muul alusel uurib. Niisugusel põhjusel ei lülitanud siinkirjutaja allpool esitatavat võrdlust oma süntaksikeerukuse suuremasse uurimusse (Kerge 2003b).

⁷ Artiklis hiljutise sajandivahetuse allkeelte kohta (Kerge 2002) on samuti fraasi pikkus arvutatud, kuid kogemata valesti, millele siinkirjutaja on ka osutanud (Kerge 2003b: 41).

Autorid ja nende keel

Allpool eristatakse uuritavaid autoreid numbritega 1 ja 2. Autori 1 (tabelites jm ka A1) tekstide hulgas on esindatud igapäevakeel (vabad ehk tuttavale saadetud argised meilitekstid), teadus (lingvistika ja kultuuriuuringud) ning publitsistika (erialapõhised ajalehekirjutised). Autori 2 (tabelites jm ka A2) tekstide hulgas on esindatud igapäevakeel (vabad meilitekstid), teadus (lingvistika) ja publitsistika (üldteemalised ajalehekirjutised).

Tabelid 8 ja 9 (taga) esitavad kummagi autori süntaksipara-meetreid. Võrdluseks on mõlemasse tabelisse lisatud kolme siin uuritava valdkonna keskmine sajandivahetuse paiku (*Samade valdkondade keskmine; U-valdkondade / U-vld ca*), pluss ajastu üldine keskmine, mida siin, k.a tabelites nimetatakse ajastu keeleks (viimane on arvutatud õiguskeelt arvestamata). Need lisatud taustandmed pärinevad siinkirjutaja uurimusest (ajastu keel) või on arvutatud sealsete näitajate alusel (vt Kerge 2003b, peamiselt tabel 5). Tabel 1 allpool võrdleb uuritavate autorite süntaksit ajastu samade valdkondade keskmisega ning kõrvale tuuakse jällegi ajastu üldine keskmine (õiguskeele andmeteta; vt samas). Alljärgnevas kirjeldatakse neis kolmes tabelis nähtavaid tulemusi (vt pisut allpool ja taga). Üldpilt autorite juures uuritavate valdkondade ja ajastu eesti keele taustal on järgmine.

Joonis 1.
Uuritavad
autorid ja
valdkonnad
sajandiva-
hetuse eesti
keele taustal

AUTOR 1 on oma aja eestlane: tema süntaks on samade valdkondade keskmisest 4% lihtsam, ajastukeelele üldomasest aga õige pisut keerukam. Allpool on joonisel 2 hästi näha, kuivõrd sarnane on selle autori tekstikeerukus samade valdkondade keskmisega. A1 süntaksi keerukusparameetrid kõiguvad seejuures tugevasti, kuid ülal joonisel 1 ilmneb, kui sarnaselt liigub tema valge graafik samade valdkondade musta katkendjoonega. Teistsugune on autori idiolekti pilt (vt tabel 8): lause on erialapõhises asjalikus ajalehetekstis 4,7 sõne võrra ehk 41% pikem kui tema igapäevakeeles. Ajakirjanduslause on tal igapäevasest ka 34% keerukam.

Samade andmete põhjal arvutatuna on selle autori ajakirjanduslause tinglik lausung/fraas niisiis 1 sõne võrra pikem kui see talle argiselt on omane. See näitaja kõigub autoril vahemikus 4,2–5,5 ehk 1,3 sõne võrra.

Teonimesid on äärmiselt palju kultuuriuuringutes (Kerge 2002) ja näitaja ületab seal autori 1 igapäevaseid keelekasutusharjumusi 55%. Seega ilmneb tüüpilise mõju individuaalsele seal, kus see on paratamatu ja otstarbekas (kultuuriterminid on sageli teonimed). Üldist nominalisatsiooni osatähtsust samades allkeeltes ületab autor seejuures keskmiselt vaid 3% ja jääb ajastu eesti keelele selle poolest 8% alla. Et nominalisatsiooni rohkus tõstab teksti teatud liiki abstraktsust (vt Kasik 1995), on autori 1 tekst selles osas niisama hästi-halvasti jälgitav kui muudel samades valdkondades kirjutajatel keskmiselt, kuid terve järgu võrra jälgitavam kui sellel ajastul üldiselt – muidugi niivõrd, kuivõrd kvantitatiivne vaatlus jälgitavuse kohta üldse midagi oletada lubab.

AUTOR 2 on omas ajas tugevamini isikupärane kirjutaja. Tema tekstisüntaks (vt joonis 1) on samade valdkondade keskmisest 20% keerukam, ajastu omast erineb see aga koguni 27%. Isikupärane on seegi, kuidas tekst keerukamaks kujuneb – must graafik ei liigu eeltoodud joonisel 1 ühegi teise joonega sarnaselt. Tema teksti muudab keerukaks keskmisest 20% pikem ning ligi kaks korda enam märkide ja sidenditega liigendatud lause.

Samas ei ole seegi autor kirjutajana ühtlaselt keerukas (vt tabel 9). Nominalisatsiooni osatähtsus A2 tekstis on samade valdkondade keskmisest ligi kaks korda ja eesti keele ajastukeskmisest 60% väiksem. Autori meililaused on enam kui 9 sõne võrra ehk üle 60% lühemad kui ta enda ajalehelugudes (maksimum).

Samade andmete põhjal arvutatuna on autori 2 keskmine ting-

lik lausung/fraas pisut (u. 0,7 sõne võrra) lühem kui jälgitavates valdkondades üldiselt. Lausungi vm eraldatud liigendusüksuse pikkus kõigub autoril 2 seejuures väga vähe: valdkonniti 4,1 ja 4,5 sõne vahel ehk 0,4 sõne võrra. Näitaja kõigub 3 korda vähem kui teisel uuritaval, olles samas keskmiselt vaid poole sõne jagu lühem. Samades valdkondades kõigub lausungi/fraasi keskmine pikkus üldiselt vahemikus 4,4 (igapäevakeel) kuni 5,8 sõnet (teadus) ehk 1,4 sõne võrra, s.o üsna sarnastes piirides autoriga 1. Selle poolest on autor 2 taas isikupärasem. Autori 1 isikupära aga avaldub siin kvalitatiivselt: temal ei ole lause liigendusüksus kõige pikem mitte teadust kirjutades, nagu üldine, vaid ajalehes erialaasjust rääkides, kuna just abstraktsemas teaduses (kultuuriuuringud) on lausung või fraas tal kõige lühem.

Kahe autori valimid võtab kokku tabel 1. Sellest on arvudes näha, kui tugevasti mõjutab isikupära keelekasutust võrreldes samadele valdkondadele keskmiselt tüüpilisega. Taustale on asetatud sajandivahetuse eesti keel.

Tabel 1. Kahe autori tekstisüntaksi keerukusandmed ajastu keskmise taustal

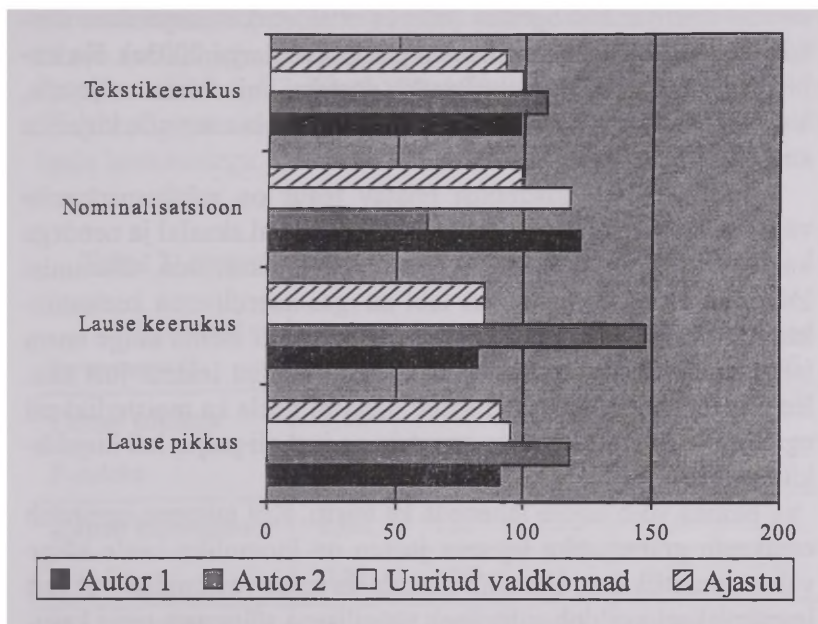
Valdkond ⇒ Parameeter ↓	A1 ca	A2 ca	Samade valdkondade keskmine ⁸	Ajastu keel ⁹
Lause pikkus	11,45	15,01	11,87	11,4
P-indeks*	0,96	1,26	1	0,96
Lause keerukus	1,35	2,45	1,4	1,4
K-indeks*	0,96	1,75	1	1
Nominalisatsioon	2,09	1,06	2,03	1,7
N-indeks*	1,03	0,46	1	0,84
Teksti-keerukus	0,98	1,16	1	1,22

* Indeksid (P – lause pikkus, K – lause keerukus kui kirjavahemärkide ja neid mitte nõudvate sidendite arv lause sees, N – nominalisatsioon kui deverbaalsete *mine*-tuletiste osatähtsus teksti sõnade hulgas)

Parameetrite kaupa ja tekstikeerukuse järgi visualiseerib erinevusi joonis 2. Joonise aluseks on nelja graafiliselt kujutatu keskmine, s.o kahe autori, nende juures uuritud valdkondade samaaegse keele ja ajastu läbilõikekeele keskmine kui 100%, mille suhtes siis üks või teine tulp on pikem või lühem. Tingmärkide väiksuse tõttu nimetan, et uuritud valdkondade keel üldiselt on valgel tulbal ja ajastu keel triibuline.

⁸ Sajandivahetuse tekstisüntaksi keerukusandmed pärinevad siin ja järgmistes tabelites kirjutaja uurimusest: sinne „samade valdkondade keskmine“ on Kerge 2003b, tabeli 5 igapäevakeele, teaduse ja ajakirjanduse keskmine.

⁹ Sajandivahetuse tekstisüntaksi keerukusandmed pärinevad siin ja järgmistes tabelites Kerge uurimusest (2003b, tabeli 5 keskmine seadusteta).

Joonis 2. Autorite parameetrid samade valdkondade keskmise ja ajastukeele taustal

Edasi jälgitakse autoreid kolme uuritud keelekasutusvaldkonna lõikes, keskendudes eraldi autori erijoontele nii ta enda idiolekti kui ka uuritava valdkonna taustal.

Autori eripära vabas stiilis kirjutades

Isikuomadused on päritavad, kultuur ja selle kandjana keel aga õpitav. Nagu ei ole võimalik lahutada isikuomadusi kultuurikogemusest (Pajupuu 2001) nii ei ole võimalik lahutada inimese idiolekti tema ühiskondlikust kogemusest. Samas lubab just igapäevane keelekasutus kõige paremini võrdlust kultuuriga. Igapäevakeeles peaks avalduma inimese keeleliste kalduvuste alus, millele on üles ehitatud keele kui sotsiaalse suhtluse atribuudi kasutus üha keerukamais ja eripalgelisemates suhtlusolukordades. Süntaksi isikupära võiks emakeele loomulikul omandamisel oletamisi kinnistuda igapäevakeeles, sest grammatika alus omandatakse eelkoolieas, enamiku uurijate arvates kuni kuue eluaasta vanuseni. Sel ajal puudub inimesel tavaliselt aktiivne suhe keerukama keelega. Tõenäoliselt on küll

olemas ilukirjanduskogemus (näiteks ettelõetu), ilukirjanduse süntaks aga on võrdlemisi sarnane argisega (vt Kerge 2003a). Ka kirjutatul põhinev suuline meedia võib süntaksi kujunemist mõjutada, kuid spetsiaalselt ettelugemiseks mõelduna ei saa see olla kirjaliku keele keskmisel keerukusastmel.¹⁰

Tähtis vaba argisuhtlust eristav tegur on suhtluspartnerite väike sotsiaalne distants, rolli muutlikkus laial skaalal ja nendega kaasnev sisemine vabadus keelt mugavalt kasutada. Oletamisi lööb noorelt omandatud alus läbi ka igas keerulisema keelesuhtluse olukorras, kuid igapäevakeel peaks siiski olema kõige enam isikupärane. Kõige vähem peaks tekstitüüpilist leidma just siin. Erinevalt ilukirjandusest ei sunni olukord peale ka meisterlikkust ega lihvi – keelekasutus on spontaanne just nii palju, kui kirjalikkus seda lubab.¹¹

Samas võib asjale läheneda ka teisiti. Kui inimene omandab emakeele grammatika lapsena ja see on loomuliku keele kõige vähem muutlik osa, siis võib oletada ka suisa vastupidist – et just igapäevakeel avaldub suhteliselt tüüpilisena sõltumata tema kasutajast. Erinevused võivad ilmned sotsiaalses kontekstis, mida siin uuritakse – näiteks sõnakuses vastandina kidakeelsusele (selles, kui tähtis on keel isiksuse toimingute osana), samuti sõnavaralikus või muus. Tabel 2 näitab, et autorite tugeva eripära oletus selles valdkonnas keskmiselt ei toimigi: informantide argikeele keskmine keerukus kõigub vaid mõne protsendi võrra, kuigi nende idiolekt ehk kummagi uuritud keskmine üldse ei sarnane.

Isikupära avaldub ometi selgelt, ja nimelt selles, kuidas süntaktiline keerukus vabas suhtlusolukorras autoriti kujuneb. Nõ „keerukas kirjutaja“ on siin, nagu mujalgi, ligi poole vähem teonimealdis, samas on tema laused (nagu ikka) pikemad. Viimane erinevus on siiski suhteliselt väike, sest keskmiselt erineb samade

¹⁰ Siinkirjutajal on olemas uuritud isikute koolieelse keelelise kujunemise küsitlusandmed. Kui kedagi peaks see taust huvitama, siis palun pöörduda meili teel: kristake@tpu.ee

¹¹ Sigrid Salla (2001) uurimuse järgi võib vaba veebisuhtluse tekst olla vägagi spontaanne, ja ehkki ta ise uurib jututoa-, mitte meilisuhet, kinnitab ta aluskirjandusele toetudes, et ka viimane võib vabas vormis olla vägagi spontaanne ega allu korrektuurile.

inimeste lausepikkus üle kahe korra enam. Lausungi/fraasi pikkus erineb samal ajal argisuhtluses niisama palju kui neil kahel üldse. Järgnev tabel lubab uuritud näitajaid vaadelda autorite kaupa ja võrrelda igapäevakeelt siin jälgitavate valdkondade ning ajastu keele keskmistega.

Tabel 2. Autorite vaba stiil ajastu igapäevakeele taustal

Valdkond ⇒ Parameeter ↓	Ipk* A1	Ipk* A2	Ipk*	U- vld**	Ajastu keel
Lause pikkus	8,85	9,45	9,15	11,87	11,47
P-indeks	0,97	1,03	1	1,3	1,25
Lause keerukus	1,02	1,2	1,11	1,4	1,48
K-indeks	0,92	1,08	1	1,26	1,33
Nominalisatsioon	1,1	0,63	0,87	2,03	1,56
N-indeks	1,26	0,72	1	2,64	1,79
Tekstikeerukus	1,05	0,95	1	1,73	1,46

* ipk – igapäevakeel, A – autor; indeksid on arvutatud igapäevakeele keskmisega võrreldes

** U-vld – autoristiili juures uuritud valdkonnad sajandivahetusel keskmiselt

Kirjutajate idiolekti ja nende igapäevakeele avalduste võrdlus on järgmine:

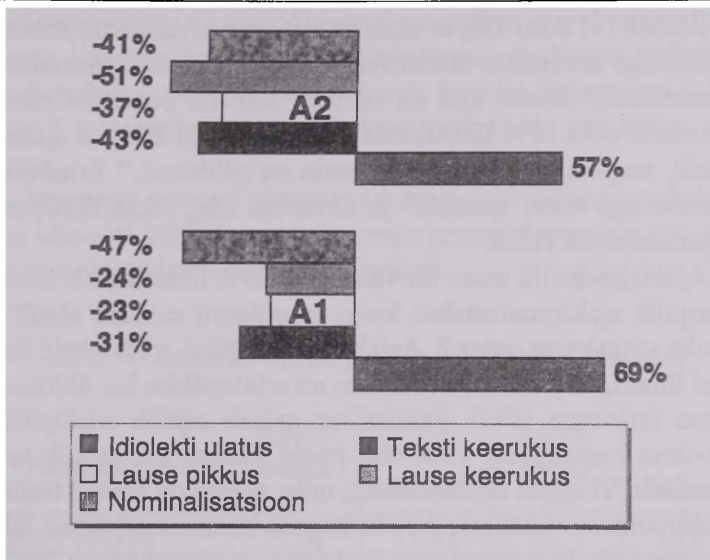
Tabel 3. Autorite vaba stiil idiolekti taustal

Parameeter	Autor 1		Autor 2	
	Ipk* A1	A1 ca	Ipk* A2	A2 ca
Lause pikkus	8,85	11,45	9,45	15,01
Igapäevakeel erineb	-23%		-37%	
Lause keerukus	1,02	1,35	1,2	2,45
Igapäevakeel erineb	-24%		-51%	
Nominalisatsioon	1,1	2,09	0,63	1,06
Igapäevakeel erineb	-47%		-41%	
Igapäevakeel erineb ca	- 31%		- 43%	

Mõlemad uuritavad on vabas olukorras omaenda keskmisest lihtsama süntaksiga, „keerukas“ autor 2 sealjuures ligi kaks korda ja parameetrite osaski keskmiselt tugevamini kui autor 1. Võrdlevalt on näha, et A1 on ka siin A2-st pea poole teonimelisem, kuid enda kohta kasutab ta nominalisatsiooni igapäevasuhtluses eriti vähe, poole vähem kui keskmiselt. See viimane suhe on omane ka teisele autorile.

A2 lause tavalisest poole lihtsama tekstisüntaksi puhul võib tunduda, et meilides on kirjavahemärke lihtsalt ära jäetud. Nii see aga ei ole. Igapäevakeelt uurides loeti olemas olevaks ka meilisuhtluse spontaansuses panemata jäänud kirjavahemärgid. (Nii tuli talitada seepärast, et lausekeerukuse üksikmuutujaid loendes võrreldi lausega kajastatavate tegevussituatsioonide tinglikku arvu, mitte tegelike märkide ja sidendite hulka.) Siiski, nõutavaid vahemärke puudus uuritute meilitekstis eriti harva, mäletamisi vähem kui kümnel juhul u. 5000 lause kohta.

Autorite vaba suhtluse süntaksit ja selle üksikparameetreid visualiseerib järgnev joonis 3.

Joonis 3. Autori vaba stiil idiolekti taustal

Joonise ruuduline ala näitab koos igapäevakeele tekstikeerukuse musta alaga idiolekti keskmise süntaktilise keerukuse ulatust (kokku 100%). Keskmiselt jäävad kirjutajad oma tüüpilisele argisuhthluses 44% alla.

Teema ja stiili dominant publitsistikas

Teema ja tekstiliigi stiili mõju lubab siin uurida ainult autorite publitsistika. Autori 1 ajalehekeel on esindatud asjalike¹² erialapõhiste tekstidega, mis peaks kaasa tooma teadusomast deverbaalset terminoloogiat ehk olema tugevasti nominaliseeritud.¹³ Autori 2 ajalehekeelt esindavad asjalikud üldtekstid (asjalikku laadi artiklid üldhuvitavatel teemadel) ja esseistika, millest viimane tekstiliik peaks olema juba definitsiooni järgi isikupärasem.

¹² Sõna *asjalik* ei ole siin hinnanguline, vaid viitab asjaliku keelekasutuse alale, kus soomlased räägivad *asiaproosa*'st.

¹³ Eriala ajalehes peegelduv allvaldkond on uuritud autoril 1 perifeerne, see ei kajastu üldse ei tekstisüntaksi suuremas uurimuses (Kerge 2003b) ega nimetatud autori teadustöid esindavas valimis siin.

Ilmneb (vt tabel 10), et autorite erinevus nivelleerub kumma-gi tekstiliigi keskmises täiesti (erinevused kaovad kümnendikeni ümardamisel). Samal ajal on uuritud autorite publitsistikatekst keskmiselt vaid 10% keerukama süntaksiga kui 2001. a ajalehes üldiselt, nagu siinkirjutaja valim seda on näidanud.¹⁴ Erinevused ilmnevad aga teksti spetsiaal- ja üldteema ning tekstiliikide osas või parameetrite vahel.

Ajakirjanduslik essee on valimis u. 20% lihtsama süntaksiga kui asjalik ajakirjandustekst, kuigi esseežanrit esindab ainult nn keeruka süntaksiga autor 2. Asjalik ajalehetekst, mida uuriti kahe autori lõikes, on keskmiselt sarnane nii erialapõhise kui üldtemaa-tilisena (erinevus 10%). Esseistikast erineb asjalik erialapõhine tekst oma keerukuselt 10% ehk poole vähem kui asjalik tekst keskmiselt. Viimane asjaolu viitab, miks esseed on peetud teaduse ja ilukirjanduse vahevormiks või koguni humanitaarteadusi lähe-maks esseistikale kui teadusele (vt tsitaate ja viiteid Meier 2002 ja uurimisandmeid Meier 2003).

Publitsistika osas kõiguvad siiski tugevasti autorite süntak-sikeerukuse üksikud parameetrid. Siin on autori 2 laused, nagu tavaliseltki, 30% pikemad. ja u. 2 korda enam liigendatud kui autoril 1. See tähendab, et samas valimis on autori 2 tinglik lau-sung/ fraas keskmiselt 1 sõne jagu lühem kui esimesel autoril – nii väike erinevus ei vääriks mainimist, kui ta poleks isikute üldise erinevusega võrreldes kahekordne. Publitsistikavalimis on „keerukal autoril“ (A2) teisest uuritavast ligi kolm korda vähem *mine*-teonimesid, ehkki keskmiselt on erinevus 15% väiksem (2,4 korda).

Pilt erineb, kui asetada autorite publitsistika ajastu ajakirjan-duskeele taustale (vrd Kerge 2002, tabel 2, sajandivahetuse kesk-mise veerg). Niisugust võrdlust kajastab tabel 11.

Sealt selgub, et ajastu lehekeelest ei erine autor 1 üldse, kuigi tema idiolekt üldiselt on sellest u. 15% lihtsam. Samas on autori 2 süntaks selle valdkonna ajastukeskmisest ligi 40% keerukam,

---

¹⁴ Arvutuste aluseks on autori varasema uurimuse andmed (Kerge 2003a, tabel 2). 2001. aasta valimiga võrreldakse siinseid andmeid põhjusel, et 90ndate ajakirjandusvalimi keskmine hõlmab ka uuritust ajalt kaugele jäävaid 90ndate alguse (perestroika aja) tekste.

kuigi tema valimi tekstid hõlmavad esseistikat ja seal on tekst 20% lihtsam kui asjalikus proosas. Autorite nominalisatsioonilembus erineb publitsistika ligi kolm korda tavalise kahe vastu, ehkki autori 2 teonimelisus sarnaneb tema keskmisele just selles valdkonnas.

Järgneval joonisel asetatakse uuritute ajalehekeel nende kumagi idiolekti taustale, osutades, mitu protsenti erineb autor vabas olukorras iseendale keskmiselt omasest.

Tabel 4. Autorite ajakirjandusstiil idiolekti taustal

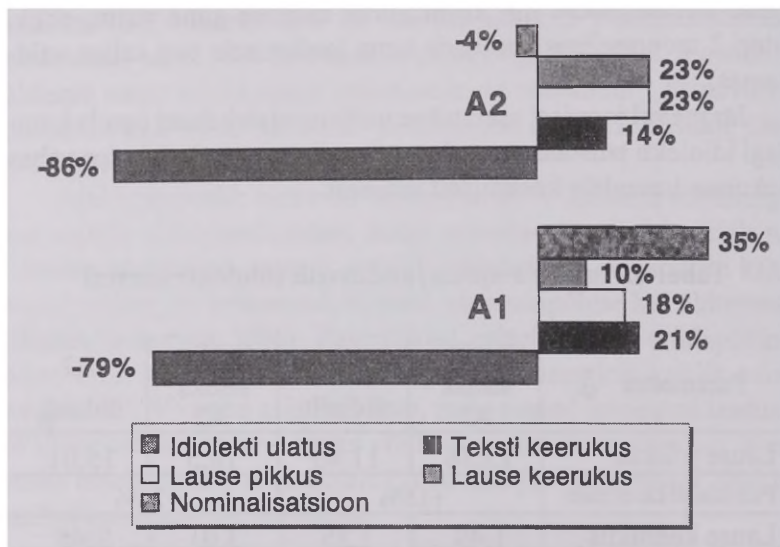
Parameeter ↓	Publit-sistika A1	A1 üldiselt	Publit-sistika A2	A2 üldiselt
Lause pikkus	13,56	11,45	18,5	15,01
Publitsistika erineb	+18%		+23%	
Lause keerukus	1,49	1,35	3,01	2,45
Publitsistika erineb	+10%		+23%	
Nominalisatsioon	2,83	2,09	1,02	1,06
Publitsistika erineb	+35%		-4%	
Publitsistika erineb ca	+21%		+14%	

Nagu näha, kirjutavad mõlemad autorid lehes oma idiolekti keskmisest keerukamalt – A1 umbes viiendiku ja A2 umbes seitsmendiku. A1-le sunnib end seejuures peale temaatika, muutes teksti tavalisest kolmandiku võrra nominaalsemaks ja fraasi sellega pikemaks. Pandagu tagapool tähele, et seesama autor ei kasuta nominalisatsiooni lingvistika alal, mille teemasõnavarasse ei kuulu kuigi tüüpiliselt deverbaalsed tuletised (vt Kerge 2002).

Muus osas väärib nimetamist, et lause pikkuse poolest erineb A1 oma tavalisest just nii palju, et sarnaneda ajalehekeele üldise keskmisega. Mõlemad autorid saavutavad ajalehelause pikkusega oma maksimumi.

A2 ülipikad laused on seejuures ka võrdselt enam liigendatud kui talle omane, teksti keskmist keerukust alandab ainult idiolekti madalast keskmisest veelgi veidi madalam teonimelisus.

Visuaalselt näeb olukord publitsistikas välja nii:

Joonis 4. Autori publitsistilik stiil idiolekti taustal

Joonise ruuduline ala koos ajaleheteksti keerukuse musta alaga näitab kummagi autori idiolekti ulatust (kokku 100%). Keskmiselt ületavad kirjutajad ajalehes oma keskmist u. 18%.

Autoristiil ja teadus

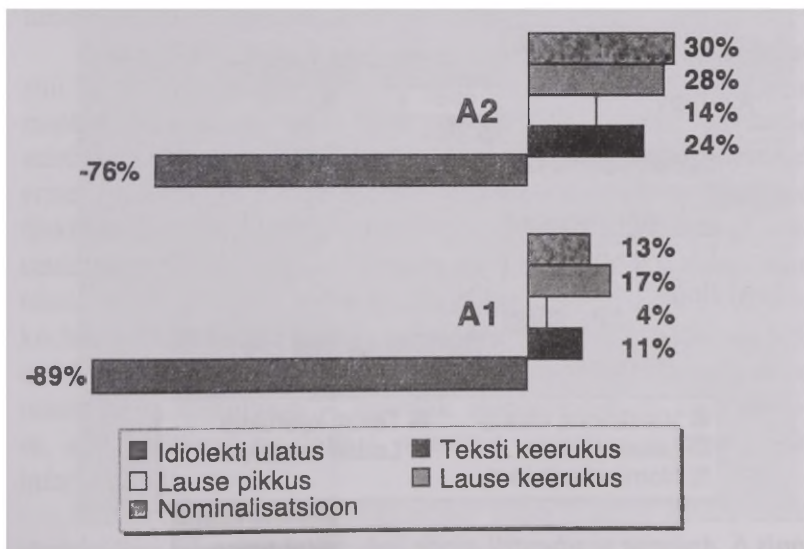
Alustagem seekord autorite teadusstiilist nende idiolekti üldisel taustal. Võetagu selle juures arvesse, et esimene autor esindab üht-aegu teaduse keskmisest pikema-keerulisema lausega lingvistikat ja suhteliselt teonimerohket kultuuriteadust. Autorit 2 esindab valimis ainult vähenominaalne ja pika lausega keeleteadus. Pilt on järgmine:

Tabel 5. Autorite teadusstiil idiolekti taustal

Parameeter ↓	Teadus A1	A1 üldiselt	Teadus A2	A2 üldiselt
Lause pikkus	11,91	11,45	17,09	15,01
Teadus erineb	+4		+14	
Lause keerukus	1,53	1,35	3,14	2,45
Teadus erineb	+17		+28	
Nominalisatsioon	2,36	2,09	1,54	1,06
Teadus erineb	+13		+30	
Teadus erineb ca	+11		+24	

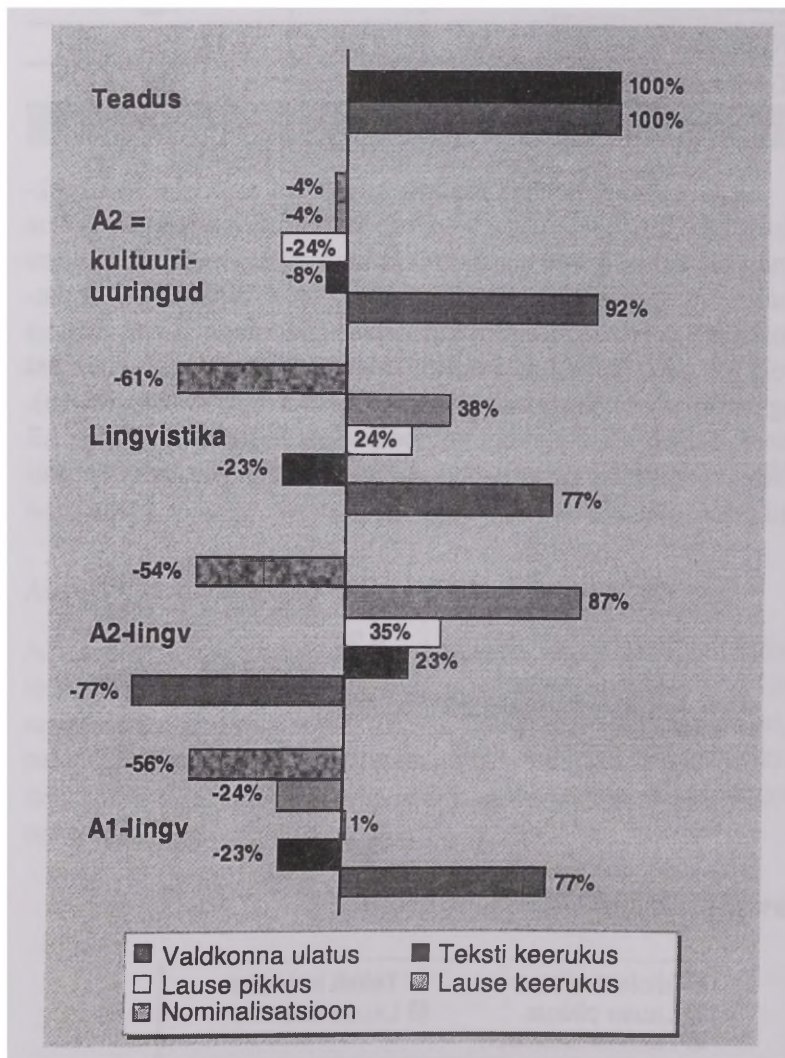
Nagu näha, erineb A1 teadust kirjutades oma idiolekti keskmisest 11%, mis osati tuleneb kultuuriuuringute iseloomust. A2 on temast üle kahe korra enam keerukas kui keskmiselt. Üldiselt vähe teonimesid moodustava A2 teadustekst (keeleteadus) on kolmandiku võrra nominaliseeritum kui isikule üldomane. Ühest küljest ei ole see ala eripära: teiste uuritud aladega võrreldes kasutab just lingvistika väga vähe nominalisatsiooni (vt Kerge 2002 ja 2003b). Teisest küljest näitab tabel 6 allpool, et ala keskmisest erineb A2 selles osas ainult paar protsenti. Kõigepealt aga pilt autoreist kui teadlastest nende idiolekti taustal (vt joonist):

Joonis 5. Autori teadusstiil idiolekti taustal

Nagu muudegi keelekasutusvaldkondade visualiseerimisel, osutab ruuduline ala koos mustaga autori idiolekti ulatust. Kummagi autori süntaks ei ole teadust kirjutades tavalisest niivõrd palju keerukam kui ajalehelugudes, kuid keskmine erinevus on siiski u. 13%.

Ülal juba mainitud tabel 6 asetab autorite teadusteksti andmestiku teaduse üldpildi taustale. Visuaalselt annab tabeli sisu edasi järgnev joonis 6.

Joonis 6. Autorite teadusstiil alade ja teaduse taustal

Ka teaduses on autori 1 keel palju lihtsama ehitusega kui teisel uuritaval. Tema lause on siin keskmiselt 5 sõnet lühem ja kaks korda vähem keerukas. Nende kahe jaoks ühisel alal, s.o keeleteaduses erineb autorite lause siiski vaid kahe sõne võrra. Autor 2 kasutab siingi *mine*-tuletisi vähe – umbes kaks korda vähem kui esimene autor ja ligi kolm korda vähem kui teadus keskmiselt. Üldiselt on teine autor aga endiselt keerukas muus mõttes: tema lause on lingvistika keskmisest küll vaid 8% pikem, kuid ligi 40% pikem nii esimese autori omast kui ka ajastu teaduse keskmisest. Veel enam tõuseb A2 lause esile süntaktiliste seoste rohkuse poolest, erinedes lingvistika keskmisestki u. 1,7 korda.

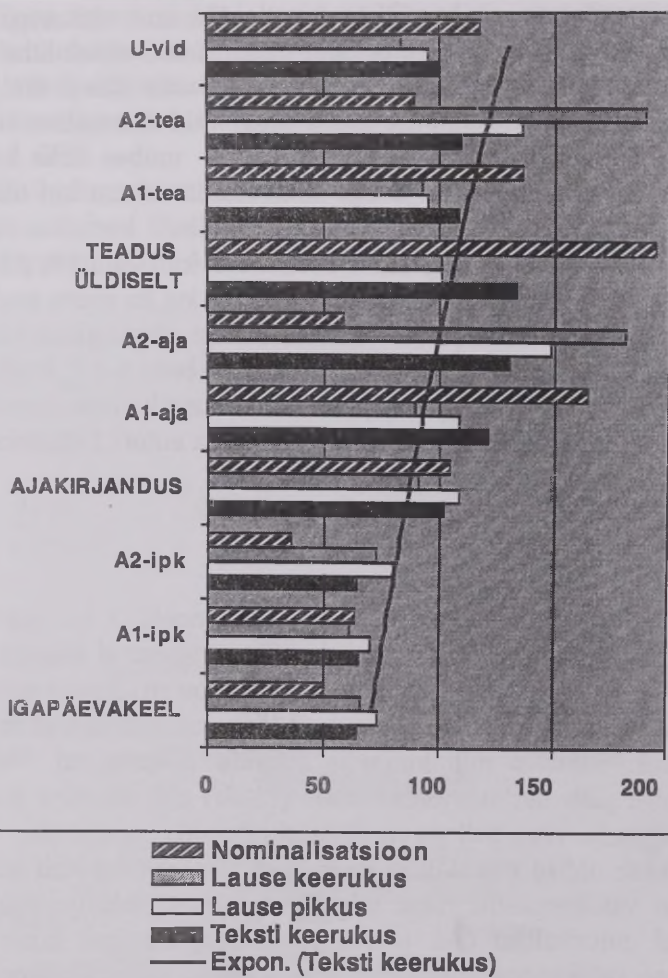
Kokkuvõttes jääb autori 2 teadusstiili süntaks oma keerukusest ajastu teaduse keskmisele tasemele, kuna autori 1 süntaks on sellest viiendiku võrra vähem keerukas.

Üldistusi

Kokkuvõtteks visualiseeritakse järgnevas (joonis 7) iga uuritud valdkonna tekstisüntaksi keerukus ja selle parameetrid ühtaegu nii üldiselt kui ka autorite osas. Tulpasid lõikav joon on tekstikeerukuse eksponentsiaalne trend, mille algus- ja lõpp-punkt ühtlasi näitavad keerukuse suhtelist miinimumi ja suhtelist maksimumi. Nende keskmine jääb uuritud valdkondade (*U-vld*) ehk ülemise musta tulba tippu (u. 100). Sellega on võimalik võrrelda iga näitajat.

Teksti üldise süntaktilise keerukuse plaanis tunduvad isikustiil ja valdkonnastiil üsna selgelt segunevat: tekstikeerukuse mustad autoritulbad (A1 ja A2 plokkides) on igas keelelise suhtluse valdkonnas võrdlemisi ühepikkused, kuigi valdkonniti erineva pikkusega. Kõige enam erineb kahe autori tekstikeerukus ajakirjanduses, kuid see sõltub, nagu eespool selgus, teema spetsiifilisusest ja teksti liigist: asjalikus suhtluses eristab üldtemaatika tekste erialapõhistest ja esseistika erineb igasugusest asjalikust keelekasutusest. Samal ajal mängib isikustiil siiski rolli sedavõrd, et kõnealused autorikeerukuse tulbad ei lange kokku valdkonna musta keerukustulbaga – erandlik igapäevakeel ei tule arvesse, sest uuritavad on ühtlasi varasema uurimuse igapäevakeele informandid.

Samas on stiil autoriti väga erinev selles plaanis, kuidas teksti süntaktiline keerukus kujuneb.

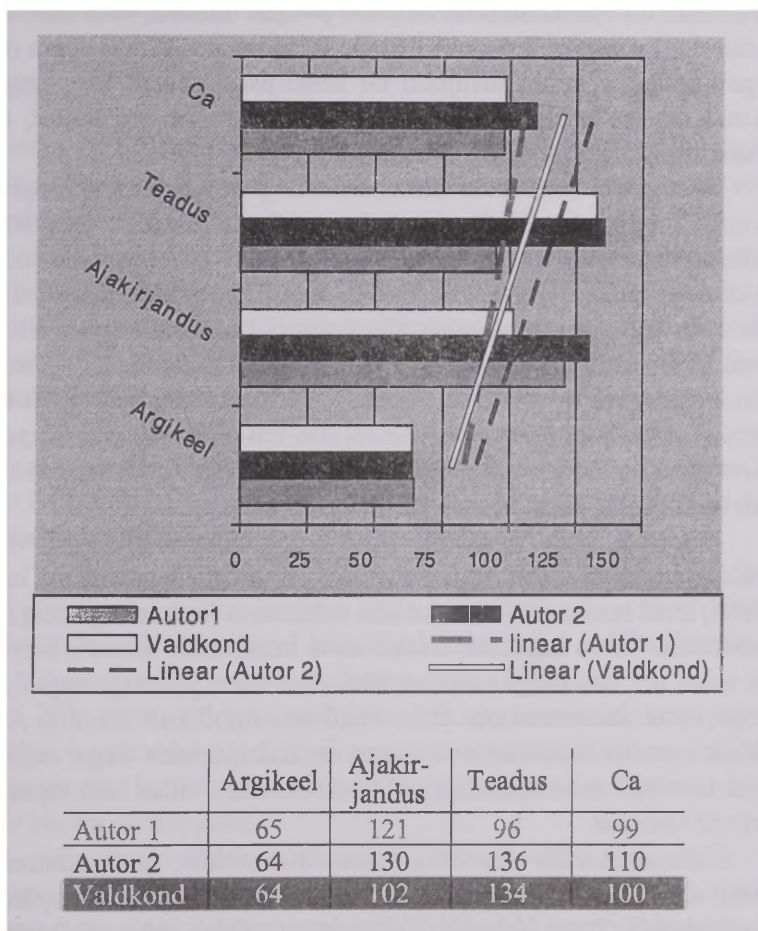
Joonis 7. Valdkonna- ja autoristiili parameetrid¹⁵

Kui jälgida lause pikkust (joonisel valged tulbad), siis on sarnased uuritav valdkond üldiselt (vt kolm valdkonnablokki) ja autor 1 (vt A-1 plokk iga valdkonna sees). Täpselt sama võib väita lause keerukuse kohta. Teistki laadi isikupära ei ole välistatud:

¹⁵ Joonise sümbolid: *U-vld* – uuritud valdkonnad keskmiselt; *A1* – autor 1, *A2* – autor 2, *ipk* – igapäevakeel, *aja* – ajakirjanduskeel, *tea* – teaduskeel

lause pikkuse maksimum ei lange kummalgi seaduspäraselt teadusesse, vaid ajakirjandusse. Isikupära tugevam avaldus on see, et nominalisatsiooni aste eristab iga uuritud valdkonna keskmisest mõlemat autorit ja autorid erinevad isegi vaba igapäevasuhtluse puhul selles osas enam kui teiste parameetrite poolest. Selle juures iseloomustab A1 suhteliselt suurem ja A2 suhteliselt väiksem nominaalsus.

Üldiselt näib siis õigeks osutuvat juba artikli avaülevaates esitatud väide, et esimene autor on n-ö „oma aja eestlane“ ja teine enam „tema ise“. Tegelikult püütakse allpool (joonis 8) tõestada, et isikupära ei ole nii lihtsalt võimalik seletada. Selle joonisel on

Joonis 8. Tekstikeerukus autoriti valdkonna taustal

autorid asetatud valdkonna tingliku „100 ühiku“ taustale, visualiseerides sel moel tekstikeerukust üldiselt. Esiteks ei ole keskmisegi pilt samavõrd ühtlane, kui see ülal paistis (vt joonise 8 halle tulpi autori 1 kohta ja musti autori 2 kohta). Teiseks on kõnekad süntaksistiili trendijooned (hall katkendjoon A1, must A2, valge uuritud valdkondade keskmine samas ajas).

Selle joonisega võib siinsete meetodite võimalused lugeda ammendatuks. Nimelt muutub tüüpilise ja isikupärase eeltoodud vahekorra kõrval isikupära tõlgendusruum. Üks autor (A1) on oma näitajatega keskmisele küll kogu aeg lähemal, kuid tema stiilitrend ei järgi ülejäänute keelekasutuse suundumust: mida keerukam on valdkond oma süntaksi poolest üldiselt, seda lihtsam – muidugi suhteliselt – on A1 keel. Teise uuritu A2 isikupära on tugev selles, et tema stiilijoon on keskmisest selgelt kaugemal. Samas on see keelekasutaja ülejäänutega sarnane seepoolest, et suundumus liigub üldise joonega ligi rööpselt.

Niisuguste erinevuste nimetamiseks puudub terminoloogia. Autorit 1 võiks tinglikult nimetada „erialatundlikuks“: teda iseloomustab ennekõike nominalisatsioon, mis on tema kahe töövaldkonna jaoks iseloomulik, kuid lisaks iseloomulik tema ametis, kus erinevalt A2 omast tuleb tõenäoliselt kasutada ka juriidilist keelt. Seejuures on A1 avalike valdkondade puhul isegi vähem nominaalne kui seal üldiselt ollakse, ja olenemata sellest, et ta igapäevas on isikupäraselt nominaalsem kui teine uuritav. Kõiges muus on A1 süntaks suhteliselt lihtne ja see suhteline lihtsus avaldub seda enam, mida keerukam on valdkonnastiil.

Autorit 2 võib tinglikult nimetada „tekstitundlikuks“ või „valdkonnatundlikuks“: tema süntaks on ühtlaselt keerukam kui teistel, kuid samas mõlema avaliku valdkonna keskmisega selgelt kooskõlas. Vabas suhtluses on A2 tekst keskmiselt niisama lihtne kui teisel uuritul, kuigi lause on ikka sõne võrra pikem ja napi 0,2 seose võrra ka keerukam. Eriti valdkonnatundlikult muutub A2 tekstis nominalisatsiooniate – see on isikupäraselt väga väike, kuid saavutab oma maksimumi erialatekstides, olles seal täpselt üldiselt tasemel.

Üldistatult võib siis väita vastupidist sellele, mida autoreid artikli algul tutvustades pealispindselt öeldi. Autor 1 on isikupärasem kirjutaja. Tema iseloomuliku joonena nähtub vabas olukorras pisut suurem teonimede määr, kuid see ei ületa kunagi keskmist,

kuna muud parameetrid jäävad tal iga valdkonna keskmisele alla. Autori 2 isikupära avaldub avalikkuse ees kindla joonena: tema lause on seal alati pisut pikem ja keerukam kui teistel. Üldiselt iseloomustab teda valdkonnatundlikkus – mida keerukam on keelekasutuse valdkond üldiselt, seda keerukam on tekst ka kõnealusel.

Lisatagu aga, et need üldistavad väited ei lükka ümber ühtki artiklis tehtud tähelepanekut. Lihtsa lausega kirjutaja võib olla ootamatult keeruline sõltuvalt teksti teemast ja liigist, nagu A1 ajalehe asjalikus spetsiaaltekstis, või keerukalt kirjutaja enda kohta ootamatult lihtne, nagu A2 publitsistlikus essees. Ka on A2 teatud vaatlusplaanis tugevamini eriline kui A1.

Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib keelelise vormi – siinkohal siis süntaksi – koha pealt välja tuua järgmised autori- ja valdkonnastiili avaldumise võimalused.

Valdkond määrab üldiselt teksti süntaktilise keerukuse astme ja see sõltub valdkonniti autorist suhteliselt vähe.

Valdkonna sees (või isegi valdkonnaüleselt) sõltuvad süntaksi jooned nähtavasti teksti liigist ja teema spetsiifilisusest, kuid seda kindlalt väitmaks on uuritud valim liiga väike.

Need jooned on osaliselt tõestust leidnud juba varem, seejuures märksa detailsemalt ja mõõndustega kindlate asjaolude puhuks (vt Kerge 2003b). Teksti liike ei ole siinkirjutaja seejuures uurinud (vt neil teemadel nt Meier 2003 või Kasik 2002).

Isikupära avaldub rohkem või vähem valdkonna suhtes: kui pikk ja liigendatud on inimese lause, kui pikad on lauses muudega kõrvutatud või sidendatud lausungid/fraasid, kui nominaliseeritud on tema tekst jpm – ikka valdkonna keskmise taustal.

Isikupära avaldub konkreetse keelekasutusvaldkonna puhul selles, kui lähedal või kaugel on inimese tekst või selle esilduvad parameetrid konkreetse valdkonna keskmisega võrreldes ja kuidas see keskmine kujuneb.

Isikupära avaldub valdkonnaüleselt selles, missugune suhe on konkreetse autori tekstil kõigi valdkonnastiilidega: see võib olla konstantne (igas valdkonnas kindlal määral lihtsam või keerukam kui keskmiselt) või kõikuv (mida keerukam valdkond, seda vähem

läheb autor sellega kaasa; keerukuse järjestus valdkonniti ei lange kokku keerukuse järjestusega autoril).

Ka süntaksi kui ühe tasandi keelelise vormi isikupära on seejuures kvalitatiivne nähtus. Tema kõikumise piire on võimalik visuaalselt jälgida siinse väikeuurimuse jooniste järgi, absoluutnäitajaid aga artikli lõpus esitatud tabelite põhjal.

Kokkuvõttes leidis siis süntaksi küljest kinnitust see, mis näiteks leksika valiku või isegi morfoloogilise vormi juures tunduks triviaalne nimetada ja mida võis siingi ette oletada: isikupära on küll tõestatav näitaja, kuid ilmutab end ikkagi konkreetse keelekasutusvaldkonna suhtes. Samas ei ole seda plaani varem uuritud, oletus on aga midagi muud kui vähimgi tõestus.

Tabelid

**Tabel 6. Autoristiil teadusalati teadusteksti
keskmise keerukuse taustal**

Valdkond ⇒ Parameeter ↓	Lingvistika				Kultuuri- teadus	Teadus sajandi- vahetusel
	A2	A1	A1+ +A2	Üldine	A2 = üldine*	
Lause pikkus	17,09	12,85	14,97	15,68	10,97	12,61
P-indeks	1,35	1,01	1,18	1,24	0,84	1
Teadusala erinevus**	+35 (+11)	+1 (-23)		+24	-24 (-24)	
Lause keerukus	3,14	1,44	2,29	2,31	1,62	1,68
K-indeks	1,87	0,86	1,36	1,38	0,96	1
Teadusala erinevus**	+87 (+49)	+86		+38	-4 (-4)	
Nominali- satsioon	1,54	1,48	1,51	1,29	3,23	3,35
N-indeks	0,46	0,44	0,45	0,39	0,96	1
Teadusala erinevus**	-54	-56		-61	-4 (-4)	
Teksti- keerukus*	1,23 +23	0,77 -23	1 -	1 -	0,92 -8	1

* Autor esindas teadusala ka suuremas uurimuses (Kerge 2003b)

** Reas on arvatatud veeru kirjutiste keerukusnäitaja protsentides teaduskeele keskmisest, sulgudes aga autori erinevus teadusala üldise erinevusega võrreldes. Näiteks kui autori A2 lingvistikakirjutised erinevad lausepikkuse osa teaduse üldisest +35%, siis on see 11% enam kui lingvistika tervikuna teaduskeele keskmisest lausepikkuselt erineb.

Tabel 7. Ilu- ja ajakirjanduskeele süntaktilise keerukuse erinevus XX sajandi lõikes

Ajastu	1910		1930		1950		1970		1980		1990	
	aja	ilu	aja	ilu	aja	ilu	aja	ilu	aja	ilu	aja	ilu
Valkond												
Valkonna teksti- keerukuse indeks*	1,09	0,96	0,98	0,84	1,97	0,88	0,89	0,89	1,53	0,82	0,93	0,7
Valkondade erinevus ajajärgul	1,14 korda		1,17 korda		2,24 korda		Puudub		1,87 korda		1,33 korda	
Ajajärgu erinevus sajandi keskmisest**	1,03 korda		0,91 korda		1,43 korda		0,89 korda		1,18 korda		0,82 korda	

* Tekstikeerukus on siinkohal uuritud süntaktiliste tunnuste keskmine. See arvatati kolme parameetri standardse keskmisega 1 võrreldes (vt osa *Uuringu taust*).

** Andmed pärinevad siinkirjutaja tööst (vt Kerge 2003a, tabel 6).

Tabel 8. Autori 1 eripära sajandivahetuse üldisel taustal

Valdkond ⇒ Parameeter ↓	Igapäevakeel	Teadus ca	Lingvistika	Kultuuri- teadus	Publit- sistika	Autori ca	Samade valdkon- dade ca ¹⁶	Ajastu keel ca ¹⁷
Lause pikkus	8,85	11,91	12,85	10,97	13,56	11,45	11,87	11,4
P-ind	0,77	1,04	1,12	0,96	1,18	1/*	1,04 / *1	0,97
Lause keerukus	1,02	1,53	1,44	1,62	1,49	1,35	1,4	1,4
K-indeks	0,76	1,13	1,07	1,2	1,1	1/*	1,04 / *1	1,04
Nominali- satsioon	1,1	2,36	1,48	3,23	2,83	2,09	2,03	1,7
N-ind	0,53	1,13	0,71	1,55	1,35	1/*	0,97 / *1	1,23
Teksti- keerukus	0,69	1,1	0,97	1,24	1,21	1/*	1,02 / *1	1,08

¹⁶ Sajandivahetuse igapäeva-, teadus- ja ajakirjandusteksti süntaksikeerukuse andmed pärinevad Kerge uurimusest (2003b, tabel 5).¹⁷ Sajandivahetuse tekstisüntaksi keskmise keerukuse ehk ajastukeele andmed pärinevad Kerge uurimusest (2003b, tabeli 5 keskmine seadusteta).

Tabel 9. Autori 2 eripära sajandivahetuse üldisel taustal

Valdkond ⇔ Parameeter ⇓	Igapäeva- keel	Teadus (lingvistika)	Publitsistika	Autori ca	Samade vald- kondade ca ¹⁸	Ajastu keel ¹⁹
Lause pikkus	9,45	17,09	18,5	15,01	11,87	11,4
P-ind	0,63	1,14	1,24	1/*1,26	0,79/*1	0,76
Lause keerukus	1,2	3,14	3,01	2,45	1,4	1,4
K-indeks	0,49	1,28	1,23	1/*1,75	0,57/*1	0,57
Nominalisatsioon	0,63	1,54	1,02	1,06	2,03	1,7
N-ind	0,57	1,45	0,96	1/*0,52	1,92/*1	1,6
Tekstikeerukus	0,56	1,29	1,14	1,18	1,09	

¹⁸ Sajandivahetuse tekstisüntaksi keerukusandmed pärinevad Kerge uurimusest (2003b, tabel 5: igapäevakeele, teaduse ja ajakirjanduse keskmine)

¹⁹ Sajandivahetuse tekstisüntaksi keerukusandmed pärinevad Kerge uurimusest (2003b, tabeli 5 keskmine seadusteta)

Tabel 10. Teema ja tekstiliigi mõju uuritute publitsistikale

Valdkond ⇒ Parameeter ↓	Esseistika A2	Asjalik tekst ca (A1+A2)	Asjalik üldtekst (A2)	Asjalik erialapõhi- ne tekst =A1	Esseistika+ asjalik üldtekst =A2	Publitsis- tika ca = A1+A2
Lause pikkus*	19	15,7	17,9	13,6	18,5	16,05
P-indeks**	1,18	0,98	1,12	0,85	1,15	1
Lause keerukus*	2,97	2,32	3,14	1,49	3,01	2,25
K-indeks**	1,32	1,03	1,4	0,66	1,34	1
Nominalisatsioon*	0,49	2,19	1,54	2,83	1,02	1,93
N-indeks**	0,25	1,13	0,8	1,47	0,53	1
Tekstikeerukus***	0,9	1,1	1,1	1	1	1

* Lause pikkus sõnades; lause keerukus kui kirjavahemärkide ja koma mitte nõudvate sidendite arv lause sees; nominalisatsioon kui *mine*-tuletiste osatähtsus teksti sõnede hulgas

** Indeks on võrdlus autorite ühiskeskmisega 1. P ja K – lause pikkus ja keerukus, N – teksti nominaliseerituse aste

*** Tekstikeerukus on kolme parameetri indeksi keskmine

Tabel 11. Autorite publitsistilik stiil ajastu ajakirjanduskeele süntaksikeerukuse taustal

Valdkond ⇒ Parameeter ⇓	Vaadeldavad autorid			Sajandivahetus üldiselt		
	Publit- sistika A1	Publit- sistika A2	Publit- sistika A1+A2	A1 ca	A2 ca	Ajakir- jandus
Lause pikkus	13,6	18,5	16,05	11,45	15,01	13,52
P-indeks	1,01	1,37	1,19	0,85	1,1	1
Lause keerukus	1,49	3,01	2,25	1,35	2,45	1,52
K-indeks	0,98	1,98	1,48	0,89	1,61	1
Nominalisatsioon	2,83	1,02	1,93	2,09	1,06	1,81
N-ind	1,56	0,56	1,07	1,15	0,59	1
Tekstikeerukus	1,18	1,3	1,25	0,96	1,26	1

KIRJANDUS

- Kasik, Reet 1995.** Õiguskeele lauseehitus. – Õiguskeel 1, 16–21.
- Kasik, Reet 2002.** Uudiste süntaks. – R. Pajusalu, T. Hennoste (toim.), Tähendusepüüdja. Pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks 22. jaanuaril 2002. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 200–218.
- Kerge, Krista 2000.** Kirjakeel ja igapäevakeel. – T. Hennoste (toim.), Eesti keele allkeeled. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.) Tartu: Tartu Ülikool. 75–110.
- Kerge, Krista 2002.** Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – R. Kasik (toim.), Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Tartu: Tartu Ülikool. 29–46.
- Kerge, Krista 2003a.** Aja- ja ilukirjandusteksti süntaktilise keerukuse dünaamika XX sajandil. (TPÜ eesti filoloogia osakonna veebitoimetised. Lingvistika 1.) Vt www.tpu.ee > akadeemiline struktuur > filoloogiateaduskond > eesti filoloogia osakond.
- Kerge, Krista 2003b.** Keele variatiivsus ja *mine*-tuletised allkeelte süntaktilise keerukuse tegurina. (TPÜ humanitaarteaduste dissertatsioonid 10.) Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Meier, Heidi 2002.** Olulisi aspekte tekstitüübivõrdluses. – R. Kasik (toim.), Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Tartu: Tartu Ülikool. 101–114.
- Meier, Heidi 2003.** Essee asend allkeelte tekstitüübivõrdluses. (Magistritöö. Käsikiri TPÜ raamatukogus.)
- Pajupuu, Hille 2001.** Kuidas kohaneda võõras kultuuris. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Rääk, Kristjan 2002.** Poliitiliste programmide keel. – R. Kasik (toim.), Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Tartu: Tartu Ülikool. 115–127.
- Salla, Sigrid 2001.** Interneti meelelahutusliku jututoa kui võrgusuhtluse vormi erijooni Virtual City jututoa näitel. (Magistritöö. Käsikiri TPÜ raamatukogus.)
- Sang, Joel 1978.** Teatamislaadid Tammsaare tekstis. – Keel ja Kirjandus 2, 80–86.
- Scotton, Carol M. 1988.** Code switching as indexical of social negotiations. – M. Heller (ed.), Code Switching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter. 151–186.

ASUTUS SUHTLEB KODANIKUGA – TEABENÕUETE JA VASTUSTE ANALÜÜS

Inga Kukk
Tartu Ülikool

Tekstianalüüsis tõlgendatakse konteksti sageli mitte ühiskondliku ja kultuurilise raamistikuna, mille taustal tekste vaadelda ja tekstide tähendusi selgitada, vaid dialoogilise protsessina, milles kõik tekstid osalevad. Keeleväline kontekst mõjutab keelekasutust ning keelekasutus omakorda kujundab ja loob tegelikkust (nt Sarangi, Slembrouck 1996, Kalliokoski 1996). Üks viis ametkondliku maailma (konteksti) ning selle osaliste mõistmiseks on vaadelda, kuidas selle maailma osalised väljendavad end ametkondlikus suhtluses (tekstides).

Alates 1. jaanuarist 2001 kehtib avaliku teabe seadus,¹ mille eesmärk on tagada igapäevasele juurdepääs üldiseks kasutamiseks mõeldud teabele ning luua võimalused avalikkuse kontrolliks avalike ülesannete täitmise üle. Seaduse vastuvõtmisega lisandus ametkondlikku suhtlusele uus formaat – kodanik võib esitada ametkonnale teabenõude, millele ametkond on kohustatud vastama viie päeva jooksul. Teabenõue on seaduses määratletud suhteliselt laialivalguvalt – see on teabenõudja poolt seaduses sätestatud korras teabevaldajale esitatud taotlus teabe saamiseks. Siiski võib teabevaldaja määratluse (riigi- ja kohaliku omavalituse asutused, avalik-õiguslikud juriidilised isikud jm avalikke ülesandeid täitvad asutused) põhjal aru saada, et esmajoonel on see nimelt formaat, mille abil kodanik võiks saada asutustelt kiiresti ja organiseeritult teda huvitavat infot.

Vaatlen asutuse ja kodanike suhtlust 2002. aastal haridus- ja teadusministeeriumile (edaspidi HTM) esitatud teabenõuete ja nende vastuste valguses. Esimeste kasutusaastate jooksul on süsteem end sisse töötanud ja teabenõuete esitamine muutunud üsna populaarseks – 2002. aastal sai HTM üle 100 teabenõude, 2003.

---

¹ RT I 2000, 92, 597

aasta novembri alguseks on registreeritud juba 202 teabenõuet. Probleeme on tekitanud see, et teised ametiasutused on taibanud, kui lihtne on teabenõuete abil kiiresti infot hankida, ja hakanud seda kurjasti ära kasutama – teabenõudele tuleb üldjuhul vastata 5 päeva jooksul, tavakirjale vastamiseks on aega 2 nädalat.

Et teabenõue on mõeldud asutuse-kodaniku suhtluseks, on valimist välja praagitud teabenõuded, mille esitajaiks on teised ministeeriumid, HTM valitsemisala asutused, koolid, kohalikud omavalitsused. Vaatluse all on üksikisikutelt kirjalikult saabunud teabenõuded ja ametnike vastused neile (kokku 54 paari). Tegu on üldjuhul meilisuhtlusega. HTM koduleheküljel on esitatud teabenõude vorm, aga teabenõudena registreeritakse ka asutuse üldmeilile saabunud küsimused või telefoni teel esitatud küsimused (registreeritakse vastavalt teabenõude vormile). Teabenõuetes soovitakse enamasti teavet mingit HTM valdkonda puudutavate reeglite, nõuete vms kohta (õppelaen, õppimisvõimalused, kutsetunnistused, õpetajate tasustamine) või mitmesugused andmeid (koolide arv või kontaktandmed, õpilaste arv jms).

Õiguse ja halduse keele üks tähtsamaid nõudeid on arusaadavus² – see on tagatis, et kodanikel on võrdsed võimalused riigi tegevuses osalemiseks ja oma huvide kaitsmiseks. Arusaadavus ei ole abstraktne nõue, vaid sõltub iga teksti otstarbest ja adressaatiidest. Mida vahetumalt tekst adressaati puudutab, seda enam peab see sobituma tema arusaamishorisontile. (Oksaar 1999). Et teabenõue sisaldab üldjuhul ühe inimese spetsiifilisi küsimusi, on loogiline, et vastuse koostaja peaks arvestama küsija teadmistetaustaga. Küsija taustast annab aimu tema keelekasutus.

Arusaadavuse nõude valguses otsin vastust küsimusele, kuivõrd kodanikud ja ametnikud oma keelekasutust teineteisega suheldes kohandavad.

Teiseks pakub teabenõuete ja nende vastuste keelekasutus huvi suhtlusrollide kujundamise vahendina: kui palju sisaldavad tekstid viiteid kirjutajate suhtumisele, väärtushinnagutele?

Mõlemale küsimusele heidavad valgust teabenõuete ja vastuste stiilijooned. Stiil võib olla ametlik, mitteametlik, neutraal-

---

² Vabariigi Valituse määrus "Õigustloovate aktide normitehnika eeskiri" RT I 1999, 73, 695.

ne, kirja- või kõnekeelne, argumenteeriv, kirjeldav või selgitav (Fairclough 1992:127). Vaatlen, kus paiknevad teabenõuete ja vastuste tekstid ametlikkuse – mitteametlikkuse skaalal. Ametliku suhtluse indikaatorina käsitan kirjakeelsust ja neutraalsust (keelevahenditest osutavad sellele sõnavara, lauseehitus, teksti vormistus), mitteametlikku suhtlust märgivad kõnekeelsus ning igapäevase meilisuhtluse jooned (läbiv väiketäht, kirjavahemärkidega koonerdamine, telegrammstiil).

Näiteks järgnevad neli teabenõuet saab paigutada eri kohtadesse ametlikkuse – mitteametlikkuse skaalal (näited on esitatud kaldkirjas ja muutmata kujul, tähelepanu väärivad kohad on allakriipsutatud):

(1)

Teie kirjas viidatust johtuvalt esitan teabenõude, saamaks dokumendi:

*haridusministri 28. mai 2002 käskkiri (teadus- ja arhiiviraamatukogude nimetamine).

Vastus palun esitada täistekst-dokumendina paberkandjal.

Lugupidamisega

Esimese lause puhul on tegu ametkondlikule keelekasutusele tüüpilise paberil kinnitatud performatiiviga – et tegu muutuks tegelikuks, peab see olema kirjalikul kujul väljendatud (Danet 1997; vrd *käesolevaga teatame, et...*). Ametlikkusele osutavad ka viide eelnevale suhtlusele (*Teie kirjast viidatust...*), sõnavalik (*johtuvalt, täistekst-dokumendina paberkandjal*), ainult kirja-keelele omane *maks-vorm* ning umbisikuline palve (*Vastus palun esitada...*).

(2)

Teabe sisu:

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse paragrahv 25 oleva klassi õpilaste piirnormi rakendamine paragrahvide 17 (lg 3) ja 18 täitmisel

Selgitus: Paragrahv 17 lg 3 puhul on tegemist novembris 2002 seitsmeaastaseks saava lapsega, keda vanemad soovivad panna esimesse klassi ja kohalik omavalitsus keeldub

vastuvõtmisest konkreetse kooli, põhjuseks õpilaste arv. Laps on perekonna kolmas laps, kehaliselt ja vaimselt hästi arenenud.

MIDA ETTE VÕTTA JA KELLE POOLE PÖÖRDUDA, et küsimused positiivselt lahendada?

Püüdest jäljendada ametlikku teksti annavad tunnistust teabenõude liigendatud struktuur (*teabe sisu, selgitus*), viited seadustekstidele ning sõnavalik (*kehaliselt ja vaimselt hästi arenenud, küsimused positiivselt lahendada*). Samuti ei kasuta teabenõudja *mina*-vormi, ei eksplitseeri ennast, vaid esitab oma probleemi 3. isikus (*vanemad soovivad panna last esimesse klassi*). Kuigi ka teksti lõpus asuv küsimus on umbisikuline, lubab see siiski oletada, et küsijaks on lapsevanem ise. Teisalt on tekstis elliptilisi lauseid, mis on omased meilisuhtlusele. Huvitavat võimalust – läbivat suurtähte – on kasutatud olulise rõhutamiseks.

Järgmises näites segunevad mitmed elemendid:

(3)

Tere!

Mul tekkis küsimus teise kõrghariduse omandamise kohta. Olen kuulnud, et see on tasuline. Kas aga ka sel juhul, kui mul juba esimene kõrgharidus on samuti tasuline olnud? Kas ei ole mingit võimalust omandada teist kõrgharidust tasuta?

Tasulises õppida pole kahjuks enam võimalik, kuid soov omandada teist eriala on väga tugev.

Kõike head!

Väljendid *kõrghariduse omandamine, soov omandada teist eriala* viitavad ametkondlikule maailmale (paberlikule keelekasutusele omane pikk fraas ja öeldistätelause). *Mina*-vormi kasutamine, kohati kõnekeelne sõnajärg, ebamäärane *olen kuulnud*, et ning elliptiline *tasuline* tasulise õppe tähenduses aga lisavad mitteametlikkust.

Tüüpilise mitteametliku meilisuhtluse näiteks sobib järgmine teabenõue:

(4)

tere!

tekkis nimelt kysimus oppelaenu kohta. opin itaalias; Macerata ylikoolis. soovin teada, kas voin oma koolotoendi siit saata ka inglise keeles voi peab see tingimata olema tolgitud eesti keelde? ja ka volitus laenulepingu allkirjastamiseks.... ise itaalias viibides laheb mul nende paberite tolkimise korraldamine keeruliseks...
kuidas ma pean tegema?
tanades,

Meilisuhtlusele omaselt on kasutatud läbivat väiketähte (v.a Macerata), tekstis tuleb ette trükivigu ja elliptilisi lauseid. Kirjutaja ei ole näinud vaeva täpitahtede otsimisega või on neid tehniliste probleemide kartuses vältinud. Kõnekeelsust lisavad *mina*-vorm, sõnajärg, sõnavalik ja lõpuküsimus.

Kõnekeekelemente ja mitteametlikule meilisuhtlusele tüüpilisi jooni leidub vaadeldud poolesajast teabenõudest kahekümmes. Ülejäänute puhul on nii küsijate kodanike kui vastajate ametnike keelekasutus neutraalne (kodanikel üldkeelsem, ametnikel sageli paberlikum, viidetega seadustele või tsitaatidega seadustest).

Neljas teabenõudes leidub lisaks kõnekeelsustele ka küsija suhtumist osutavaid elemente. Nende puhul on eriti huvitav jälgida vastanud ametnike reaktsiooni (kas ja kuidas on lastud end teabenõudja suhtumisest mõjutada?):

(5) Teabenõue traagilisel väikekoolide sulgemise teemal
Tere!

Sangaste valla ajaleht kirjutab et Sangaste algkool on 1.septembrist 2002 suletud ja volikogu vastava otsuse juba mullu vastu võtnud. /.../ Ometi loodavad nii lapsed kui nende vanemad,et veel juhtub ime ja sügisest saab siiski oma kodu juures asuvas koolis edasi käia. /.../

Küsimus:

1.Kas Sangaste vallavalitsus on teavitanud Haridusministeeriumi Sangaste kooli tegevuse lõpetamisest?

2.Kui seda pole tehtud,kas tuleb siis sellest järeldada,et kool jääb?

Küsija suhtumisele osutavad rõhuline sõnajärg (*ometi loodavad*), retooriline liialdus (*juhtub ime*). Samuti lisab ta oma väidetele kaalu, jäädes ise varju ja esinedes kõigi kohalike laste ja nende vanemate nimel (*Ometi loodavad nii lapsed kui nende vanemad...*).

Vastus seevastu on rõhutatult ametlik, umbisikuline ning keskendub õigusaktide ja kuupäevade esitamisele. Tähelepanu äratav sõnavalik – kooli mitte ei suleta, vaid lasteaed-alkkooli tegevus reorganiseeritakse ning asutus jätkab lasteaiana:

Austatud härra ...

Sangaste Vallavalitsus on teatanud 03.07.2001.aastal Haridusministeeriumile otsusest reorganiseerida Sangaste Lasteaed-Algkooli tegevus. Algkooli tegevus lõpetatakse Sangaste Vallavolikogu otsusega 20.06.2001 nr 18 10. juunil 2002. Asutus jätkab tegutsemist lasteaiana. /.../ Lugupidamisega

Tegu on sama keelevälise maailma sündmuse – kooli sulgemisega –, aga teine sõnavalik (reorganiseerimine, tegevuse lõpetamine) võimaldab muuta vaatenurka vastavalt ametkondlikule ideoloogiale nii, et sündmus ei kõla nii negatiivselt (ideoloogilisest keelekasutusest vt Fairclough 1995, Heikkinen 1999).

Järgmises näites osutavad emotsionaalsemale lähenemisele üksteise järel esitatud tungivad küsimused, millest viimast võib pidada retooriliseks hüüatuseks:

(6)

Küsimus on: miks kaugõppe üliõpilased ei saa taotleda riiklikku õppelaenu - palun põhjendust? Miks ainult panga kaudu ja hariduslaen? Kuhu kaovad soodustused kaugõppe pijatele ning miks on võimalik saada riiklikku õppelaenu näiteks õhtuses õppevormis õppijatel? Kas on lähitulevikus oodata selgust?

Ametnik peab vajalikuks vastata järjest kõigile küsimustele ning laseb pisut avalduda ka oma suhtumisel, tehes terava märkuse teabenõude lõpus olnud retoorilisevõitu küsimuse kohta. Esitan katkendi vastusest:

/.../> Miks ainult panga kaudu ja hariduslaen?

Kuna kaugõpe on reeglina enesetäiendamiseks täiskasvanutele, kel pole võimalik õppida statsionaarses õppes ning seetõttu on neil võimalus katta oma minimaalsed kulutused töötasuga. Mis nimetusega ja millise asutuse kaudu antud juhul hariduslaenu taotlemine toimub, on vastava asutuse otsustada. Riik siinjuures ei kompenseeri intressivahet nagu õppelaenu puhul. Tegu on siiski pangatootega.

> Kas on lähitulevikus oodata selgust?

Mida on mõeldud selle küsimusega? Palun täpsustada. /.../

Ametniku viimast küsimust võib tõlgendada kui hinnangut, mille kohaselt küsimus on segane. Samas väljenduvad nii teabenõudja kui ametnik 3. isikus – teabenõudja esitab oma küsimused kõigi kaugõppe üliõpilaste nimel ning ametnik selgitab kaugõppes õppijate ja riigi suhteid. Valikut võib taas pidada ideoloogiliseks, kuna see annab teabenõudjale võimaluse lisada oma küsimustele kaalu (ta esindab rühma) ning võimaldab ametnikul väljendada neutraalselt riigi seisukohti.

Järgmises näites esineb teabenõudja *mina*-vormis ning esitab retoorilisi küsimusi ja väiteid (teema: koolilogopeed saab teistega võrreldes vähem palka):

(7)

Kui kaua saab veel valitseda taoline ebavõrdsus? ... Haun lahkumisplaan - ikka selle ebaõigluse tõttu. Ka kodupere-naisena oleks elu sama probleemne rahalises mõttes. Siis vähemasti on kodu korras.

Ametniku pikk, põhjalik ja 3. isikus vastus keskendub õigusliku tausta valgustamisele, kuid viimases lõigus on ka suhtumist väljendav modaalverb:

Tere.

Vastuseks Teie küsimusele logopeedi palgataseme kohta. /...järgneb 4 lõiku selgitustega/

Hetkel on käimas läbirääkimised Vabariigi Valitsuse ministeeriumidevahelise komisjoni ja Omavalitsusliitude Koostöökoogu delegatsiooni hariduse töörühma vahel nimetatud

miljoni krooni jaotamise osas, tulemus selgub arvatavasti hiljemalt käesoleva aasta lõpuks ning loodetavasti võimaldavad need vahendid kõrgemalt tasustada ka logopeedide tööd.

Võib öelda, et teabenõudja isiklik probleem on vastuses osavalt uputatud riigistruktuuride tegutsemispõhimõtete selgitamise alla. Tähelepanu väärib ka teabenõude ja vastuse erinev üldistustase, esimene keskendub üksikisiku kogemusmaailmale ja tunnetele, teine räägib umbisikuliselt ja abstraktselt õpetajate palga alammääradest, erinevat palgataset põhjustavatest teguritest, miljoni krooni jaotamisest. Abstraktsus ning nominalisatsioonid, mille mõjul tegevus toimub, on ametkondlike tekstide tavapärased jooned (Heikkinen, Hiidenmaa, Tiililä 2000:44, 54-56, 171-172).

Vaadeldud 20 kõnekeelsema ja mitteametlikuma teabenõude vastustes on enamasti kasutatud ametlikku ja neutraalset keelt, üksikjuhtudel tuleb ilmselt meiliformaadi mõjul ette telegrammstiili:

(8)

Vastus teabenõudele.

Haridusministeeriumi poolt 2002.a. planeeritud IT kulud jagunevad järgmiselt:

1,100 mEEK infrastruktuur

0.858 mEEK Interneti ja tugiteenused

...

Täpsemad projektide mahud on väljatöötamisel, täpsustamisel, läbirääkimisel.

Samas vastuses on kasutatud elliptilist lõpuvormelit *Täpsemad küsimused teretulnud.*

Ametnikud ei luba endale kõnekeelsust või mitteametlikule meilisuhtlusele omaseid jooni meili vormistuses. Kuigi väike valim ei võimalda teha paikapidavat statistikat, võib öelda, et mitteametlikus stiilis teabenõudele vastamisel kasutavad ametnikud siiski vähem paberlikku stiili ning seadusetsitaatide puhul lisavad selgitusi. Levinud on vastusteksti struktuur, kus kõigepealt esitatakse vastuse õiguslik põhjendus ning seejärel kommenteeritakse seda. Näiteks:

(9)

Palun selgitage mulle, kas ma olen õigesti aru saanud rakenduskõrgkooli seadusest, et rakenduskõrgkooli lõpetamiseks tuleb peale õppemahu täitmist sooritada kas lõpueksam(id) või kaitsta lõputöö ja kas kool võib kasutada mõlemat varjanti korraga st. et kõigepealt sooritab üliõpilane lõpueksami ja seejärel kaitseb lõputöö?

Vastus:

Vastavalt rakenduskõrgkooli seaduse §-le 15 lg 4 ja Kõrgharidusstandardi §-le 16 lg 1 lõpeb rakenduskõrgharidusõpe lõpueksami sooritamise või lõputöö kaitsmisega. (tsitaat seadusest)

Välja on toodud alternatiivid, lõpetamisel on kohustuslik üks nimetatutest, st kas lõpueksam või lõputöö.

Tüüpiline on, et ka *mina*-vormis teabenõudele vastab ametnik 3. isikus ning suuremal üldistustasemel. Mõnede teabenõuete keelekasutus annab aga märku, et küsija on ametkondlikust maailmast tõesti üsna kaugel. Näiteks kirjutab murelik ema:

(10)

Meile koju tuli temale kiri pangalt kus ta peab hakkama tagasi maksma õppelaenu. Kas te oskate aidata, milliseid pabereid ja kuhu oleks vaja saata tema õppimise kohta? On olnud jutt õppeasutuse tõendi esildise vormist HM, milline see välja näeb ja millist paberit pangale?

Oleksin väga tänulik kui saaksite mind aidata.

Sel puhul on vastaja üritanud asja võimalikult lihtsalt selgitada, alustades vastust konkreetse selgitusega, mida konkreettsel inimesel tuleks ette võtta (*Teie tütar peaks...*). Vastuses on kasutatud ka üldkeelsemat tervitusvormelit *Tere*. Enamasti on vastused tervitusvormelita, tekst algab fraasiga *vastuseks teie küsimusele...* või pöördumisega, nt *Lp Mari Mustikas*. Vastuse teine lõik sisaldab siiski traditsioonilist viidet seadusele ning paberlikule keelekasutusele omast nimisõnatõbe ja pikki fraase:

Tere!

Teie tütar peaks esitama pangale avalduse tühistada tagasimakse graafik ja lisama sellele kooli tõendi, et ta õpib. Mis keelset tõendit aktsepteeritakse, seda tuleks pangaga täpsustada.

Õppelaenu tagasimaksmise edasilükkumine saab toimuda ainult juhul, kui nüüdne õppeasutus ja õppevorm vastavad Eesti Vabariigi Haridusseaduse § 36'1 toodud tingimustele. Viimase kindlakstegemise viib läbi pank. Võite ka ise selles osas pöörduda SA Archimedes ENIC/NARIC keskuse poole.

Eespool on juttu sellest, kas ja kuidas ametnikud lasevad end provotseerida teabenõudja emotsionaalsest lähenemisest seoses mingi probleemiga (kas ametnik ilmutab empaatiat või reageerib jäigalt, näited 5-7). Analüüsis kõidavad tähelepanu veel kolm vastust. Neist kaks reageerivad teabenõutele, mis sisaldavad rõhutatud tänu ministeeriumile (tavaliselt kasutavad teabenõudjad neutraalseid tänu- või lõpuvorme: nt *lugupidamisega, tänades, ette tänades*), ning kolmas vastab teabenõudele, milles tuntakse huvi ministeeriumi sisemise töökorralduse vastu. Need vastused on üllatavalt isiklikud ja empaatilised:

(11) (2. järjestikune teabenõue samalt inimeselt)

Minu suurimad tänud saadetud tabeli eest!

Kui teil on võimalik välja võtta ka neis õppivate laste arv, siis olen juba ette tänulik.

Vastus:

Loodan, et tabel vastab Teie ootustele,

kui jääb veel midagi vajaka,

oleme nõus teid ikka aitama.

Kõike head

HM infosekretär

Isiklikku mõõdet lisavad vastusele ametniku kasutatud *minavorm* (*Loodan, et...*) ning sõbralik lõpuvormel (*Kõike head*), lisaks

annab ametnik tekstis lubaduse kogu ametkonna nimel (... *oleme nõus teid ikka aitama.*, vrd ebamugavate küsimustega, mille vastused olid tüüpiliselt 3. isikus ning käsitlesid seadusesätteid või ametkonna/riigi tegutsemispõhimõtteid).

(13) Vastus avaliku teabe seadusest lõputööd kirjutava tudengi teabenõudele:

Käesolevaga edastan Teile täidetud küsimustiku, mis on täidetud Haridusministeeriumi praktikast lähtuvalt teabenõuete menetlemisel. Tunnustuseks Teile, soovin lisada, et antud küsimustik oli väga asjalik, mis aitas ka meil teabenõuete temaatika üle taaskord sügavamalt järele mõelda.

Kui teil tekib veel küsimusi või probleeme info avalikustamise, juurdepääsu või teabenõuete valdkonnas, olen lahkesti nõus neile vastama.

Jõudu ja edu lõputöö kirjutamisel!

Selles vastuses esineb ka ametnik 1. isikus, väljendab teabenõudjale tunnustust ning lõpetab vastuse isikliku sooviga.

Haridus- ja teadusministeeriumi näitel võib niisiis öelda, et kui soovitakse esile kutsuda asutuse sõbralikumat suhtumist, tuleb ametnikku kiita, tänada ja tunda huvi tema igapäevase töö vastu. Teabenõudja negatiivset suhtumist tõrjuvad ametnikud seadusepügalate taha tõmbudes.

Et analüüs on esialgne ja pealiskaudne, ei ole võimalik teha põhjanevaid järeldusi. Küll võib öelda, et ametnikud ja kodanikud suhtlevad omavahel enamasti viisakalt ja neutraalselt. Üksikud näited osutavad, et kui teabenõudja ilmutab silmatorkavat võhiklust ametkondlikus maailmas, püüab ametnik seda talle lihtsamalt lahti seletada. Teabenõuded on sageli omapärane segu ametlikust ja mitteametlikust keelekasutusest, kõne- ja kirjakeele ning meilisuhtluse elementidest. Ametnike vastused paigutuvad meiliformaadist hoolimata pigem ametlikkuse – mitteametlikkuse skaala ametlikumasse otsa, ning esindavad kogu ametikeele hiilgust ja viletsust ladusatest üldkeelsetest vastustest nimisõnatõbise, abstraktse ja seaduskeelse väljenduseni.

KIRJANDUS

- Danet, B. 1997.** Speech, writing and performativity. An evolutionary view of the history of constitutive ritual. - B.-L. Gunnarsson & P. Linell & B. Nordberg (toim.) The construction of professional discourse. London and New York: Longman. 13-41.
- Fairclough, N. 1992.** Discourse and social change. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 1995.** Media discourse. London: Edward Arnold.
- Heikkinen, V. 1999.** Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, V., P. Hiidenmaa, U. Tiilikä 2000.** Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalliokoski, J. 1996.** Johdanto. Teksti ja ideologia. Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä. Helsinki. 8-36.
- Oksaar, E. 1999.** Kõnekeel, erialakeel, õiguskeel. - Juriidika 4, 199-207.
- Sarangi, S., S. Slembrouck 1996.** Language, bureaucracy and social control. London and New York: Longman.

INTERTEKSTUAALSED SUHTED ÕPILASTEKSTIDES

Kersti Lepajõe

Tartu Ülikool

20. sajandi lõpu tekstiuurijad on hakanud erilist tähelepanu pöörama sellele, kuidas on tekstid omavahel seotud, kuidas nad vastastikku mõjuvad, kuidas inspireerivad uute tekstide teket ja pakuvad selleks lähtematerjali. Nii sünnivad uued tekstid, mis ammutavad materjali eelnevast kirjanduslikust kogemusest, kuid ometi on neil oma kultuuriruumis midagi uut öelda – nad loovad uusi tähendusi. Paljusid uurijaid on huvitanud, kui palju on tekstides tegelikku originaalloomingut, kes on siis ikkagi teksti tegelik autor, milliseid tekstidevahelisi seoseid luuakse ja kuidas ning milliste vahenditega seda tehakse.

Tekstidevahelisi seoseid iseloomustatakse mõistega **intertekstuaalsus**. Intertekstuaalsuse kui termini võttis esimesena kasutusele Bulgaaria päritolu prantsuse semiootik Julia Kristeva 60ndate aastate lõpu uurimustes “The Bounded Text” (Kristeva 1980: 36–63), “Word, Dialogue and Novel” (Kristeva 1980: 64–91). Kristeva lõhkus traditsioonilise kujutluse autorite mõjutustest ja tekstiallikatest ning väitis, et kõik märgisüsteemid alates lauakatismisest ja lõpetades luuletamisega on konstrueeritud viisil, mis transformeerivad varasemaid märgisüsteeme. Ükski tekst pole ühe autori looming, vaid side teiste tekstide ja keelestruktuuridega.

Tuntud prantsuse tekstiuurija Roland Barthes väidabki, et iga tekst on uus muster vanadest tsitaatidest – kogum koode, formuleeringuid, rütme, fragmente jms, mis on uude teksti kirjutatud ja nii taas lugeja ette toodud. “Iga tekst on teise teksti intertekst, kuid seda intertekstuaalsust ei tohi segamini ajada teksti päritoluga: teose “allikate”, “mõjutuste” otsimine tähendab rahuldumist põlvnemismüüdiga; tsitaadid, millest tekst koosneb, on anonüümsed, tabamatu päritoluga ja ometi *juba loetud*: need on jutumärkideta tsitaadid” (Barthes 2002: 132–133). Seega on intertekst peale äratuntavate tsitaatide ja refereeringute veel lai ala

anonüümseid fragmente, mille päritolu vaevalt kunagi õnnestub selgitada.

Niisiis, iga tekst, mida autor loob, on mõjutatud teistest tekstidest, mida kirjutaja varem lugenud on. Sama kehtib ka lugeja kohta. Uued tähendused tekivad vaid siis, kui algtekstid on nii kirjutajale kui ka lugejale tuttavad. Tuntud saavad olla eelkõige sama kultuuriruumi tekstid. Intertekstuaalsus on alati kultuuriisidus. (Allen 2000: 184–186) Sama kultuuriruumi liikmetena ammutame me oma teadmisi teistest tekstidest selle kaudu, mida me loeme, näeme ja kuuleme, ja suheldes teistega eeldame, et sama kultuuriruumi liige suudab tajuda, millist uute tähenduste teket on silmas peetud.

Intertekstuaalsus on üldtingimus, mis võimaldab tekstil tekstina esineda: see on suhete võrgustik, konventsioonid, ootused ja vastavus sellele, kuidas teksti on defineeritud. Seega pole intertekstuaalsus vaid tsitaatide, refereeringute, vihjete, allusioonide jms kogum, vaid selles sisalduvad ka teadmised tekstitüüpidest, žanritest, diskursustest jne. Näiteks on väikelapselegi intuiitiivselt selge (muidugi kui ta lapsepõlves piisavalt muinasjutte kuulnud on), mis on narratiiv – sündmused seatakse ritta nii, et sellest tekib lugu. Kultuurikogemusest tulenevalt on tekstiliik ennustatav. Sama mehhanism kehtib ka teiste tekstitüüpide, žanrite ja diskursuste puhul. (Schirato, Yell 2000: 54–55)

Õpilastekstide loomisel, pean siin eelkõige silmas kirjandit, on abiks eelnev tekstikogemus, mis noorel inimesel loetu, nähtu ja kuuldu põhjal olemas on. See on intertekstuaalne kogemus, mis meie kultuuriruumis eksisteerib ja selle kultuuriruumi liikmetele tuttav on. Ei saa eeldada, et tekstikogemus on väga suur põhikooli õpilastel, küll aga oleks põhjust arvata, et abiturientid suudavad riigieksamil näidata kultuuritekstide tundmist, nende kasutamisoskust ja küpsust arusaamades ja interpreteeringutes. Pealegi peaks neile tuttav olema kirjand tekstiliigina, st et tüüpiline arutlev kirjand koosneb sissejuhatusest, teema arendusest ja kokkuvõttest. Seal esitatakse väiteid, mida tõestatakse sobilike näidete või detailidega, arutletakse probleemi olemuse üle. Enamasti suudetakse ka tekst ülesehitusreeglitele vastavalt konstrueerida.

Artiklis jätan kõrvale kirjandi kui tekstiliigi ja keskendun intertekstuaalsete viidete allikatele, st milliseid teisi tekste abiturientid kasutavad oma kirjandites ja millised on intertekstuaalsuse

edastamise viisid.

Mind on huvitanud, kui võrd õpilased kasutavad tekstide loomisel teisi tekste. 40 analüüsitud kirjandis (valik on tehtud 1999. a riigikirjanditest) oli äratuntavaid seoseid teiste tekstidega 27 töös, kokku esines intertekstuaalseid seoseid 171 korda. Jaotus tööde kaupa on ebaühtlane. Ilmnes, et kui töö autor kasutab tsitaate, refereeringuid, vihjeid, siis harva teeb ta seda vaid kord töö jooksul. Keskmiselt on refereeringuid ja tsitaate 4–8.

1. Viidete allikad

1.1. Ilukirjandusteosed

Ootuspäraselt viitavad õpilased kõige enam ilukirjandusteostele. Näiteks teema puhul “Kuradi mitu nägu (Goethe, Bulgakovi ja/või Tammsaare põhjal)” või “Eestlane ilukirjanduspeeglis” muu võimalus puudubki. Kuid näiteks teemasid “Veart maa”, “Ajaloos on sõlm sees”, “Eneseusk ja eneseteostus” võib lahendada ka teostele viitamata. Eelnimetatud teemad on pärit 1999. a riigikirjandi teema-loendist.

Milliste kirjanike milliseid teoseid kasutakse?

Loetelu koosneb enamasti gümnaasiumi kirjanduskursuse soovitusnimestikust pärit teostest, nagu Tammsaare “Tõde ja õigus”, Emil Tode “Piiririik”, Krossi “Paigallend” ja “Keisri hull”, Arved Viirlaiu “Ristideta hauad”, Kreutzwaldi “Kalevipoeg”, väliskirjandusest Shakespeare’i “Hamlet”, Milan Kundera “Olemise talumatu kergus”, Oscar Wilde’i “Dorian Gray portree”, Hermann Hesse “Stepihunt”, Albert Camus’ “Võõras”, Mihhail Bulgakovi “Meister ja Margarita”, Dostojevski “Kuritöö ja karistus” ja “Idioot”. Sellest võib järeldada, et muude ilukirjandusteoste tundmine on tagasihoidlik või ei julgeta oma lugemusega riigieksamil lagedale tulla, sest n.-ö kindla peale kirjutamisega loodetakse edukam olla.

Järgnevalt mõned tekstikatked, mis on õpilastöödele üsna iseloomulikud.

Et kirjandus aitab elada, arvab ka Milan Kundera. Terezale tema romaanis “Olemise talumatu kergus” olid raamatud

ainsaks võimaluseks imaginaarselt põgeneda elust, mis teda ei rahuldanud. Tereza ihaldas midagi enamat, kui seda võis pakkuda räpane väikelinn, kus teda ümbritsesid vaid joodikud ja ema, kes häbi tundmata eksponeeris oma vananevat keha. Terezal olid unistused. Ta ihaldas taevatahti ja leidis need raamatuist. (949 025 Rahataht, taevataht, kirjataht)

Õnnepalu romaanide ("Piiririik" "Hind" "Printsess") peategelased on 20. sajandi kirjanduskangelased. Neid võib liigitada ühise nimetaja "võõras" alla. Hermann Hesse (Harry Haller romaanis "Stepihunt"), Albert Camus (teose "Võõras" peategelane Merrault), Mihhail Bulgakov (Meister "Meister ja Margarita") – need on vaid mõned näited motiivi "võõras" kasutamisest. Nii Õnnepalu, Hesse, Camus kui ka Bulgakov üritavad näidata kapitalistliku maailma ohtu – raha tagaajamine muutub primaarseks, vaimsed väärtused taanduvad. "Võõraks" olemise all ei mõista Õnnepalu seltskonnata olemist, vaid vaimset üksindust. (949 059 Eestlane ilukirjanduse peeglis)

"Tõe ja õiguse" II osa lõpus Indrek ütleb vaese jalutu kuuldes, et jumalat ei ole ja pole ka inglisesi, keda Tiina ootab. Kui Paas aru saab, et ta on purustanud tüdruku lootused terveks saada, siis võtab ta kärmelt kõik oma sõnad tagasi ja lubab isegi Tiinat oodata, kuni ta terveks saab. "Suur olla on tõusta vaid siis, kui põhjus on suur, ent tõsta tüli kas või kõrre pärast, kui au on kaalul" Need sõnad ütles Shakespeare ja nõnda arvan ka mina. Tänu Indrekule sünnib ime – Tiina tõuseb püsti ja saab kõndida. (949 053 Kuradi mitu nägu Goethe, Bulgakovi ja/või A. H. Tammsaare põhjal)

Viimase näite autor on ühendanud "Tõe ja õiguse" sisu refereeringu ja tsitaadi Shakespeare'i "Hamletist" Ühendamine peaks nagu illustreerima autori mõttekäiku ime sünnist (... ja nõnda arvan ka mina. Tänu Indrekule sünnib ime – Tiina tõuseb püsti ja saab kõndida). Tegelikult tsitaat ja refereering kokku ei sobi, sest autor pole sidunud neid sedavõrd, et lugeja suudaks autori mõttekäiku tabada.

Järgneva viite allikaks on eesti rahvuseepos “Kalevipoeg”

Ma näen 21. sajandit. Ma näen seda, kuidas Kalev tuleb ja loob eestlaste põlve uueks. Seejuures lõkendavad kõik pirrud. Kalev on 21. sajandi kirjanduskangelane. Tehkem tööd ja nähkem vaeva selle nimel, et mu unistus muutuks reaalsuseks. (949 059 Eestlane ilukirjanduse peeglis)

“Kalevipojaga” ühendab autor aga Tammsaare parafraseeringu. (*Tehkem tööd ja nähkem vaeva selle nimel, et mu unistus muutuks reaalsuseks.*) Kalevi tagasituleku motiiv ja Tammsaare – “tehkem tööd ...” on eestlasele sedavõrd tuntud, et lugeja suudab autori loodud seoseid tajuda. Omaette probleem on, kuivõrd õpilasautor suudab põhjendada sedalaadi seoste loomist, sageli jääb mõttekäik vaid aimatavaks.

1.2. Rahvaluule

Vaieldamatult on rahvaluule eestlaste ühismälu. See on ka õpilastele teada-tuntud tarkus. Kuidas õpilased seda teavet rakendavad? Rahvaluulega seotud allikaid kirjandites võib leida 3 erinevat tüüpi:

- muinasjutud
- muistendid
- rahvapärased väljendid.

Viiteid muinasjuttudele oli vähe – analüüsitud kirjanditest leidsin vaid 2 viidet.

Kirjandi motona esines tekst “*Peeglike, peeglike seina peal, missugune on eestlane ilma peal?*” Modifikatsioon muinasjutust “*Lumivalgeke*” (949 055 Eestlane ilukirjanduse peeglis)

Kuldkalakest kohates tuleb käituda muidugi mõistlikult, mitte nagu Osvald Jaan Tätte lavastuses “Ristumine peateega” Tuleb küsida õnne, nagu Osvald tegelikult kavatseski, mitte raha, nagu ta tegi.

Nagu viimasest näitest ilmneb, ei kasuta õpilasautor muinasjuttu otsese allikana, vaid lähtematerjaliks on Jaan Tätte näidend “Ristumine peateega” ja selles kasutatud kuldkalakese motiiv.

Selliste tuntud muinasjututegelaste sissetoomine ilukirjandustekstidesse on üsna tavaline võte, mõelgem kas või suure populaarsuse võitnud A. Kiviräha “Rehepapile”

Muistendiseose leidsin vaid ühest tööst. Vihjatud on “Ülemiste vanakesele”

Pean oma tarkuste raamatuks, mida võib usaldada, elu. See teos on pidevalt täienev ja võrreldav Tallinna linnaga, sest ei saa kunagi valmis. Tal on lõputult peatükke ... (600 026 Mis on minu Tarkuste Raamat)

Seoseid rahvajuttudega kasutatakse siiski suhteliselt vähe – vaid 3 viidet 171st.

Oluliselt sagedasem pole vanasõnade, kõnekäändude, rahvapäraste väljendite kasutamine. Eeldatavasti võiks need olla intertekstuaalsete seoste allikaks, sest igasugused rahvapäraseid väljendeid kasutatakse igapäevakeeles üsna aktiivselt. Kirjalikku teksti jõuab neid aga tagasihoidlikult.

Meenub, kuidas ema tavatses mulle ikka korrata, et kui sa püüad kõigest väest, saad üle igast mäest. See ütlus kummitab mul siiani peas. (210 035 Eneseusk ja eneseteostus)

Iga inimene on oma õnne sepp ja iga rahvas loob ise endale saatuse ja sellest tulenevalt ka õnne (232 029 Rahatäht, taevatäht, kirjatäht)

Pill tuleb pika ilu peale, ütleb rahvatarkus. Ja tõesti, rõõm ja mure käivad käsikäes. (210 082 Eneseusk ja eneseteostus)

1.3. Viited piiblile

Piibliviiteid leidis vaid 2 töös. See viitab tõsiasjale, et koolidiskursusest on piibel endiselt kõrvale jäänud, teost pole õpilaste aktiivses mälus ja tõenäoliselt tuntakse ka piibliteksti sedavõrd halvasti, et õpilased ei oska seda käsitletava temaga siduda. Üks viide on Vana Testamendi 10 käsule.

Üks piibli kümnest käsust ütleb: “Sa ei tohi tappa!” Kuid

ometi leidub väära maailmavaatega inimesi, kes leiavad eneseteostuse just selles. Üheks selliseks on Rodion Raskolnikov Dostojevski teosese "Kuritöö ja karistus" (210 033 Eneseusk ja eneseteostus)

Kirjataht on loodud, et jäädvustada jumalate käske ja keelde ning ülistuslaule ja palveid jumalate poole. Nii tundubki, et kui preester ütleb kõlaval häälel: "Kirjutatud on ..." me usume teda. (949 054 Rahataht, taevataht, kirjataht)

1.4. Viited publitsistikale

Eeldatavasti tunnevad abiturientid publitsistikatekste, sest meediaõpetus on koolis olemas ja kaasajaga seotud teemade avamisel oleks ajakirjandustekste allikmaterjalina otstarbekas kasutada. Ometi viidatakse publitsistikale riigikirjandites väga harva. Vaid mõnes üksikus töös luuakse seoseid publitsistikaga ja needki vähesed seosed pole seotud nüüdismeediatekstidega.

Tammsaare kirjutas artiklis "Absoluutsest ja relatiivsest" et inimene on endale aegade jooksul otsinud tuge, millele võib alati loota ja kindel olla. Kord leidis ta selle jumalas, kord endas või masinates, ent ükski neist ei olnud piisavalt kõikumatu ja absoluutne (210 035 Eneseusk ja eneseteostus)

Viidatud on ka nooreestlaste juhtkirjale (G. Suits). Kuigi autor arvab end tundvat tsitaati, eksib ta ometi.

Õnnepalu arvates püüab eestlane kogu hingest saada eurooplaseks, kuid ta unustab nooreestlaste hüüdlause: "Saagem eurooplasteks, kuid jäägem eestlasteks" (949 055 Eestlane ilukirjanduse peeglis)

1.5. Viited filosoofilistele õpetustele

Filosoofiaalged peaksid gümnasistidele tuttavad olema, kuid oma tekstides luuakse seoseid filosoofiliste õpetustega üliharva. Kui seda laadi vihjeid esineb, siis vaid üksikutes väga heades töödes, millest paistab silma ka laiem eruditsioon ja suurepärase kirjutamisoskus.

Hiina ja jaapani zen-budistlike filosoofide teostes on esinenud korduvalt mõte, et kõik peale hetke, milles parajasti eksisteeritakse, on abstraktsioon, indiviidi minevik ja tulevik on vaid kujutelmad, mis ei oma mingit tähtsust. Kristliku Euroopa seisukoht on vastupidine – minevikust algab olevik, seda tuleb mäletada ja austada, tulevik on aga aeg, mille nimel me elame. (161 039 Ajalool on sõlm sees)

Nietzsche üliinimesega annab võrrelda vaid väikest murdosa rahvast. (210 035 Eneseusk ja eneseteostus)

1.6. Üldtuntud ladinakeelsed väljendid ja muud tsitaadid

Ladinakeelsete väljendite valik on tagasihoidlik. Kõige enam tuntud ja kasutatud on väljend – *Per aspera ad astra* – esines kokku 7 korda.

Rahatähed, taevatähed, kirjatähed – kõiki neid tuleb austada ja nendest tuleb lugu pidada. Kõik kolm on omavahel tugevasti seotud ja kui me leiame õige tasakaalu ning harmoonia iseendas, siis sillutavad need tähed meile teed edule, edasiminekuks ja paremale tulevikule. Per aspera ad astra (210 036 Rahatäht, taevatäht, kirjatäht)

Aga esineb ka teisi tuntud ladinakeelseid väljendeid, nagu

“Homo homini lupus est” ütles kord üks Rooma kodanik. Ka Friedrich Nietzsche ja Alfred Adler on konstateerinud, et üheks inimese edasiviivaks instinktiks on võimupüüd elik üleolekusoo. (210 034 Paremasse homsesse viivad meid usk ja armastus)

Descartes'i öeldud sõnad – cogito ergo sum (ld. k mõtlen, järelikult olen olemas) – tunduvad ju vääramatud. Ometi julgevad mitmed suured mehed arvata, et tegelikult ei saa me kunagi midagi teada. (210 035 Eneseusk ja eneseteostus)

Ühes töös on kasutatud poplaulu tsitaati. Küllap oleks sama mõttekäigu saanud esitada ka ilma tsitaadita. Kuigi jah, konteksti

tsitaat sobib ja see oleks eesmärgipärasem, kui poleks ebamäära-
nimetamist – üks poistebänd.

Never forget where are you coming from – nii laulis üks pois-
tebänd 1990. aastate alguses. Tõnu Õnnepalu tundub seda
lauset jälgivat igal sammul. Ühestki tema teosest ei puudu
haisev kuivkäimla, solgitorudega kaunistatud (Ema)jõgi,
karmivõitu vanaema. Seda hoolimata peategelase viibimisest
välismaal. (949 059 Eestlane ilukirjanduse peeglis)

Nagu eelnevast nähtub, on viidete allikateks peamiselt ilu-
kirjandusteosed. Kuna peamiselt kasutatakse kooli soovituslikku
lugemisvarasse kuuluvat, on ilmne, et kirjanduskursustes õpitu
pakub tekstide loomisel kõige suuremat tuge. Enamjaolt viidatakse
kirjandusklassikale. Tänapäeva uuem eesti, aga ka väliskirjandus
pakuvad tuge vähem. Muud allikad, nagu rahvaluule, publitsistika
või filosoofilised õpetused on õpilastele märksa võõramad ja neid
on oma tekstides tagasihoidlikumalt esile toodud.

Kui õpilasautorid oma töödes ilukirjandustekste kasutavad,
siis enamasti nimetavad nad ka allikat, nagu näiteks Milan
Kundera “Olemise talumatu kergus”, Õnnepalu “Piiririik” või
Shakespeare’i “Hamlet”. Allikas on nimetamata jäänud “Kalevi-
poja” puhul (*Ma näen seda, kuidas Kalev tuleb ja loob eestlaste
põlve uueks*), aga enamasti ka rahvaluule puhul, sest eeldatakse
vanasõnade ja teiste rahvapäraste väljendite tuntuks. Peale selle
esineb riigikirjandites terve rida ebatäpseid refereeringuid laadis
üks psühholoog on öelnud, üks kirjanik on väitnud ... Sellised
ebatäpsed refereeringud ei loo seost kirjutaja ja lugeja maailmade
vahel ja jätavad tekstidevahelised seosed ebamääraseks ja küsita-
vaks. Parem oleks töödes sellisest refereerimislaadist loobuda.

On ilmne, et õpilased keskenduvad kirjandit kirjutades liiga
kitsalt oma isiklikule arvamusele ja elukogemusele, oskamata
oma olemasolevaid teadmisi ja õpitut arutluse toena ja taustana
kasutada. Selles osas on kirjandiõpetuses kindlasti puudujääke,
sest kolmandikus analüüsitud töödes pole üldse millelegi äratun-
tavalt viidatud.

2. Intertekstuaalsuse edastamise viisid

Oma teksti võib teistelt autoritelt pärit mõttekäike tuua otseste või kaudsete laenude abil. Otseste laenude puhul on tegemist tsiteerimisega, kaudsete laenude puhul refereerimisega. Analüüsitud töodes on õpilased kasutanud intertekstuaalsuse edastamise viise, mida võib jagada 3 gruppi. Need on refereerimine, tsiteerimine ja nimetamine. Viimasel puhul on vaid viidatud allika või selle osa olemasolule, selles kajastatud lähemalt puudutamata ja sisulist seost oma tekstiga loomata.

2.1 Refereerimine

Kui õpilasautor kasutab oma tekstides ühe või teise autori loomingut seda refereerides, võtab ta endale selgitaja rolli. Refereeringu abil püüab ta lugejale midagi selgeks teha, tõestada oma väidete paikapidavust või näidata teiste eelarvamusi või väärhoiakuid, kusjuures refereeringus peab kirjutaja olema täpne ja autoritruu (Kauppinen, Laurinen 1988: 62-64).

Suurima grupi uuritud riigikirjandite intertekstuaalsuse edastamise viisidest moodustavadki refereeringud. 171st intertekstuaalsest seosest on 84 refereeringud. Enamasti refereeritakse vaid üht mõtet.

Aurelius Augustinus ütles targalt, et head nime tuleb kallist võideõlist olulisemaks pidada ja surmapäev on alati parem kui sünnipäev. (210 035 Eneseusk ja eneseteostus)

Ka Friedrich Nietzsche ja Alfred Adler on konstateerinud, et üheks inimese edasiviivaks instinktiks on võimupüüd elik üleolekusoo. (210 034 Paremasse homsesse viivad meid usk ja armastus)

Kuid esineb ka refereeringuid, mida võiks pidada teose sündmustiku ümberjutustuseks.

“Tõe ja õiguse” V jaos kirjutab Tammsaare Tiinast kui inimesest, kellele jumal andis kaasa ainult headuse /.../ Paas tegi Tiinale jalad alla ja pärast sai ta Tiinast endale elu-

kaaslase, kuigi Indrek tahtis parema meelega kraavi kaevata. (949 053 Kuradi mitu nägu)

Teose sisu jutustavad ümber siiski vähesed kehvemad kirjutajad. Paremad kirjutajad oskavad kasutada refereeringut paindlikult ja seostada selle oma arutlusega.

Oscar Wilde on öelnud, et kunst on mõttetu. Kindlasti ei ole seda kunsti loomine tegija enda jaoks, sest inimene püüdleb sisemise rahulolu poole. Loomeinimene vajab ja otsib müstilist alget, unenäolist nägemust, mis oleks tema töö baasiks. (600 024 Eneseusk ja eneseteostus)

2.2 Tsiteerimine

Tsiteerimine kui otsene laenamine on omal kohal siis, kui autori sõnastusviis on sedavõrd ilmekas ja asjakohane, et seda on mõttekas oma teksti tuua muutmata kujul, või kui kirjutaja tahab kommenteerida autori hoiakuid ja vajab selleks täpselt lähtekohta.

Minu eelduseks oli, et peast täpselt tsiteerida üht või teist autorit käib inimesele üle jõu. Loomulikum oleks ehk tsitaatide esitamine luule puhul. Luuletusi on pähe õpitud ka kooli kirjan-duskursuse raames ja neid peaksid õpilased mäletama. Seevastu tööde analüüsimisel ilmnas, et luulet tsiteeritakse äärmiselt vähe. Vaid paaris töös oli kasutatud luuleteksti motona ja paaris töös lisaks sellele on luulet tsiteeritud. Tunduvalt enam on päheõpitud tsitaate aga erinevatest artiklitest või ilukirjandusteostest. See on üllatav, sest proosateksti täpne meeldejätmine pole lihtne, seda enam, et sellisel puhul muutub alati küsitavaks tsitaadi täpsus.

19. sajandi teisel poolel kirjutas Juhan Liiv: "Täht süttib ehk taevas su üle veel ..." (232 029 Rahatäht, taevatäht, kirjatäht)

Rahva suurimaks rikkuseks on tema keel, mida tuleb hoida puhtana, kaitsta võõrmõjutuste eest. "Keel on, mis üht rahvast rahvaks teeb, ta peidab üht lõputut väge ja pühadust enese sees," väitis C. R. Jakobson. Rahvuslik ärkamisaeg oli võitlus keele ja kultuuri säilimise eest, võitlus meie

rahva püsima jäämise nimel. Tänu sellele suudeti vastu seista vene keele pealetungile ning rajati tugev alus eesti kultuurile. "Keel on rahva suurim omapärasus, ta hing. Rahvas kestab rahvusena, niikaua kui kestab tema keel. Kaotab ta selle ning omandab võõra, muutub ta teise rahva osaks, sulab sellesse." Neid keeleteadlase Aaviku sõnu illustreerib liivi rahva saatus. (161 030 Veart maa)

Viimases näites esitatud demonstreerib selget tsiteerimisoskust, sest ühes lõigus on keele kohta käivad tsitaadid nii Jakobsonilt kui ka Aavikult. Autor on need kenasti oma tekstiga siduda osanud. Terve rida tsitaate aga tunduvad olevat spetsiaalselt pähe õpitud, et oma näilist eruditsiooni demonstreerida. Sedalaadi näiteks võib pidada eespool esitatut (3. näide), kus üsna meelevaldselt on ühendatud tsitaat Shakespeare'i "Hamletist" ja Anton Hansen Tammisaare "Tõe ja õiguse" II osa refereeringuga.

2.3 Nimetamine

Terve rida intertekstuaalseid seoseid on üles ehitatud nimetamisele. Kellest ja kuidas räägitakse, keda ja millises seoses nimetatakse? Võib täheldada kaht tüüpi nimetamist: kõigepealt sellist, kus eeldatakse lugeja seoste loomise oskust ja koostööd, nagu ilmneb ka järgnevatest näidetest.

Eestlane on pealtnäha üsna hall ja igav inimene, pigem Hamlet kui Don Quijote. (210 031 Veart maa)

Vast kõige paremini on eestlase loomust tabanud A. H. Tammisaare. Eestlane on Mäe Andres ja Oru Pearu, eestlane on Krõõt. (210 031 Veart maa)

Nii nimetades eeldab töö autor, et lugeja teab, kes on Don Quijote, Hamlet või Oru Pearu ja Krõõt ning loob ise vajalikud seosed.

Teist tüüpi nimetamise puhul seostab autor viidatava teose oma tekstiga üksnes nimepidi, toomata esile viidatud teose sisulist külge.

A. Dumas "Kolme musketäri" aeg oli selline, mil inimene sai näidata oma julgust ja õilsust. (232 024 Suur aeg nõuab suuri tegusid)

Remarque on kirjeldanud oma romaanis "Läänerindel muutuseta" I maailmasõja olemust. (210 039 Paremasse hõmsesse viivad meid õiged väärtushinnangud)

A. H. Tammsaare peegeldab oma viiejaolises romaanis "Tõde ja õigus" ühe perekonna saatust 19. sajandi viimast veerandist kuni 20. sajandi kolmanda kümnendini. (210 038 Eestlane ilukirjanduse peeglis)

Kui autor on teost vaid nimetanud, jäävad viitamise põhjused ja seosed kirjutatava tekstiga sageli ähmaseks. Jääb mulje, et autor tahab vaid demonstreerida oma lugemust, aga ei suuda välja mõelda, kuidas seda teha.

Kokkuvõtteks

1999. aastal kirjutatud 40 riigikirjandi analüüsist ilmnes, et kaks kolmandikku õpilastest oskas või pidas vajalikuks seostada loodavat teksti oma varasema tekstikogemusega. Intertekstuaalsete viidete allikaid leidsin siiski eeldatavast vähem. Nagu arvata oligi, on suurema osa viidete allikaks loetud ilukirjandustekstid. Eriti palju oli refereeringuid ja tsitaate neis töödes, mille teema oli otseselt ilukirjandusega seotud. Viidatavad teosed on küll enamjaolt pärit kooli kirjanduskursuse soovitusnimestikust. Aga hea seegi, et koolis õpitava-õpetatava kirjandusega sedavõrd tuttav ollakse, et neid tekste viidete allikaks valitakse. Sellele lisaks on kasutatud allikana rahvaluulet ja paaril korral ka piiblit. Üksikuid viiteid on ka filosoofilistele õpetustele ja publitsistlikele tekstidele. Kuna ilmneb, et refereerimise ja tsiteerimise põhialliketeks on koolis õpitud ilukirjandusteosed, tuleneb siit vajadus rõhutada veelgi enam kirjanduse õpetamise olulisust.

Intertekstuaalsust on kõige enam edastatud refereeringute ja tsitaatidena. Teinekord tundub, et tsitaate on pähe õpitud eesmärgiga oma lugemust demonstreerida ja neid on töösse meelevaldselt surutud. Veidrat seosetust on ladinakeelsete väljendite kasutamisel

(*Per aspera ad astra* sobiks nagu igasse seosesse).

Koolis omandatud tekstikogemus on aluseks kogu eluks. Seejärel on eriti tähtis kirjanduskursuse raames õpetatavate koolitextide valik ja maailma- ning oma rahvuskultuuri õpetamine nende kaudu.

KIRJANDUS

Allen, G. 2000. Intertextuality. London and New York: Routledge.

Barthes, R. 2002. Teosest tekstini. Autori surm. – M. Tamm (koostja).

Valik kirjandusteoreetilisi esseid. Tallinn: Varrak.

Kauppinen, A., L. Laurinen 1988. Tekstioppi. Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön. Vaasa: Kirjayhtymä.

Kristeva, J. 1980. Desire in Language: a semiotic approach to literature and art. New York: Columbia University Press.

Schirato, T., S. Yell 2000. Communication and Cultural Literacy. Sydney: Allen & Unwin.

ESSEE ALLKEELTE VÕRDLUSES

Heidi Meier

Tallinna Pedagoogikaülikool

Käesolevas artiklis tutvustatakse uurimistulemusi, kus vaadeldakse keelekasutusvaldkondade tekste eristavaid formaalseid tunnuseid, asetades fookusesse essee paiknemise keelekasutuse eri valdkondade tekstide raamistikus (vt ka Meier 2003).

Aluseks on teoreetilised lähtekohad, mis on avatud autori varasemates töödes (Meier 2002, Meier 2003). Neis on tekstiteooriat käsitledes lähtutud aspektidest, millel baseerub tekstide liigitamine ja määratlemine ning sedakaudu siinses kajastuv uurimuslik osa. Oluline lähtepunkt on tekstide eesmärgistatus, mis on teksti defineerivate ja loovate printsiipide üks kasutajakesksetest standarditest (de Beaugrande, Dressler 1981) ning millele tugineb tekstide liigitamine kunsti- ja tarbetekstideks.¹ Samalt aluselt lähtudes liigitatakse essee teadustekstide hulka.

MATERJAL JA MEETOD

Et selgitada essee erijooni, ei ole võimalik analüüsida üksnes esseed ennast. Tuleb uurida selle tekstiliigi paiknemist eesti tekstiruumis, s.o eri keelekasutusvaldkondade tekstide hulgas, ja jälgida ka valdkondade omavahelisi suhteid. Nii on tähtis kaasatavate valdkondade mitmekesisus.

Valdkondadest on allpool eraldi esile toodud teadus- ja ilukirjandustekstid (ka graafikutel), sest need valdkonnad on essee asendi seisukohalt olulised. Nimelt on esseele tarbetekstina (kitsama liigituse järgi teadustekstina, nt Hennoste 1999: 45) omistatud ilukirjandusteksti tunnuseid ning neid on osutanud ka autori esialgne võrdlev-statistiline analüüs (Meier 2000).

---

¹ Tarbetekstina mõistetakse käesolevas artiklis igasugust teksti, millel on pragmaatiline funktsioon – teisisõnu, mis ei ole kunstitekst ehk puht esteetilise funktsiooni kandja.

Osa tunnuste varieerumise määr ei oleks aga ilma teiste valdkondade kaasamiseta jälgitav. Eriti võib seda eeldada nende tunnuste puhul, mille poolest essee, ilukirjandus- ja teadustekst on omavahel sarnased, erinedes mitme muu valdkonna tekstidest.

Analüüsiks kasutatud tekstikorpus koosneb essee kogumist ning eri valdkondade tekstide kogumitest (võrdluskogumina on kasutatud novelle kui teist lühizanrit, mis esindab selgelt kunstitekste). Uuritava tekstihulga kogumaht on 2 753 574 sõnet – sõnede hulka on loetud ka lühendid ja numbrid. Tekstid on ajavahemikust 1970–2001. Essee ja novellide autorid ja konkreetsed tekstid on valitud juhuslikkuse alusel. Tekstikogumeid jälgitakse ainult korpusena, vaatamata neid tekstikaupa.

Essee põhikogum kui uurimuse keskne objekt on tasakaalustatud essee arvu järgi: ta koosneb 10 autori esseedest, igalt autorilt üks essee. Selle põhikogumi maht on 7 771 sõnet. Tulemuste kontrolliks on kasutatud 45 esseest koosnevad lisakogumit mahuga 30 281 sõnet, kus autorite osatähtsus ei ole võrdne (autoriti erineb essee arv). Esseid on kogumites järgmiselt autoritelt: Mati Unt, Haljand Udam, Peeter Tulviste, Hando Runnel, Mihkel Mutt, Mati Ereht, Barbi Pilvre, Kalev Kesküla, Jaan Kaplinski, Andres Herkel.

Valdkonnatekste, mille taustale essee asetatakse, esindab suurem tekstikogum.

Tekstipank on järgmine:

- 1) põhikogum 10 esseed (7 771 sõnet);
- 2) võrdluskogum 10 novelli (14 787 sõnet);
- 3) kontrollkogum 45 esseed (30 281 sõnet);
- 4) kontrollkogum 23 novelli (31 079 sõnet);
- 5) valdkonnatekstide võrdluskogum 2001. aasta ajakirjandus tekstidest (211 148 sõnet).

Valdkonnatekstide suurem võrdluskogum on pärit TÜ eesti kirjakeele korpusest (selle korpuse tekstide valikupõhimõtteid on kirjeldanud T. Hennoste ja K. Muischnek 2000):

- 6) baaskorpuse valim (TÜ eesti kirjakeele korpuse 1980ndate aastate tekstid), mis jaguneb valdkonniti järgmiselt: ajakirjandus – 172 607 sõnet; dokumendid – 11 205 sõnet; entsüklopeedilised teosed – 23 366 sõnet; esseed ja biograafiad – 94 444 sõnet; hobid ja harrastused – 80 155 sõnet; ilukirjandus – 254 717 sõnet; populaarteadus – 152 670 sõnet; propagan-

- da – 61627 sõnet; religioon – 8 294 sõnet; teadus – 166 675 sõnet;
- 7) TÜ eesti kirjakeele korpuse 1970ndate aastate ilukirjandus- (258 231 sõnet) ja ajakirjandustekstid (170 876 sõnet);
  - 8) TÜ eesti kirjakeele korpuse 1990ndate aastate ilukirjandus- (614 116 sõnet) ja ajakirjandustekstid (389 525 sõnet).

Analüüsi aluseks on võetud teatud hulk hõlpsasti mõõdetavaid tunnused, analüüs ei taotle haarata ega leida oluliste tunnuste skaalat. Pigem püütakse esile tuua asjaolu, et ka juhuslike tunnuste alusel joonistuvad välja tekstitüüpidele omased jooned.

Üksiktunnuseid on võrdlevasse analüüsi kaasanud ka E. Allemann (2002), K. Kerge (2002, 2003a, b), M. Mägedi (2003) ja K. Rääk (2002) – vastavaid uurimistulemusi on allpool põgusalt ka võrdluseks kasutatud.

Valdkonniti on jälgitud järgmiste tunnuste sagedusi:

- verbivormid *on* ja *oli*;
- umbisikulise tegumoe olevikuvormid;
- *nud*- ja *tud*-kesksõnad;
- personaalpronoomenid;
- *mine*-liitelised nimisõnad;
- 2–4 tähelised sõned; pikad sõned (rohkem kui 14 tähte);
- *g*, *b*, *d* sõna algul ja *f* sõnas;
- rinnastavad sidesõnad (s.h ka ükshaaval); alistavad sidesõnad (sh ka ükshaaval);
- asesõna *see*;
- umbmäärane asesõna *keegi*;
- hüüumärgid, küsimärgid jne.

Andmete saamiseks ja töötluks on peamiselt kasutatud tekstiuurimisele suunatud programmi WordSmith ja statistika-programmi SPSS võimalusi.

TULEMUSI

1. Vaadeldud tunnuste seosed

Kõigi kaasatud valdkondade analüüsitulemuste korrelatsiooni-analüüs näitab, et osa tunnuseid on omavahel tugevas seoses. Korrelatsioonitabelis on korrelatsiooni seisukohalt analüüsitud 34 tunnuse hulgast esitatud 13 teiste tunnustega kõige sagedamini tugevas korrelatsioonis olevat tunnust (korrelatsioonianalüüs haarab kõiki uuritavaid valdkondi). Need on: *nud*-kesksõnad, isikulised asesõnad, asesõna *see*, *mine*-tuletised, pikad sõned (rohkem kui 14 tähte), 2–4-tähelised sõned, küsimärgid, hüüumärgid, sidesõnad *et*, *aga*, *ent*, *kuid*, *otsekui* ja *ning*. Tugev korrelatsioon tunnuste vahel (vt tabel 1) näitab, et tunnuste varieerumises on tekstivaldkonniti samad tendentsid, s.t on kindlad valdkonnad, kus arvulised näitajad on kõige suuremad või väiksemad – sellisteks valdkondadeks on ilukirjandus ja dokumendid. Väga üksikute tunnuste puhul on sellisteks valdkondadeks ka esseed, religioonitekstid ja teiselt poolt entsüklopeedilised tekstid.

Positiivsete ja negatiivsete korrelatsiooninäitajate kõrvutamisel võib tunnused jagada ilukirjandusteksti- ja dokumenditunnusteks. Näiteks *nud*-kesksõna on kõige rohkem ilukirjandustekstis ning on kõige tugevamates seostes teiste tunnustega. Nimetatud tunnus (näitab nii isikulisust kui minevikulisust) on tugevas positiivses korrelatsioonis isikuliste asesõnadega (0,901), asesõnaga *see* (0,752), umbmäärase asesõnaga *keegi* (0,713), 2-4 täheliste sõnedega (0,861), hüüu- (0,796) ja küsimärkidega (0,790), sidesõnadega *et* (0,760), *aga* (0,886), *ent* (0,900), *kuid* (0,756), *otsekui* (0,844), aga negatiivses korrelatsioonis järgmiste tunnustega: *mine*-tuletised (-0,783), pikad sõned (-0,871), sidesõna *ning* (-0,699).

Tabel 1. Tunnuste vahelised seosed ²

	nud	isik	see	mine	pikk	lüh	hüüd	küsi	et	aga	ent	kuid	otsekui	ning	keegi
nud															
isik	0,901														
see	0,752	0,637													
mine	-0,783	-0,621	-0,549												
pikk	-0,871	-0,826	-0,731	0,895											
lüh	0,861	0,823	0,718	-0,738	-0,882										
hüüd	0,796	0,938	0,615	-0,542	-0,783	0,684									
küsi	0,790	0,937	0,615	-0,549	-0,775	0,659	0,994								
et	0,760	0,568	0,936	-0,519	-0,663	0,751	0,454	0,443							
aga	0,886	0,879	0,812	-0,620	-0,826	0,695	0,864	0,877	0,726						
ent	0,900	0,851	0,660	-0,596	-0,693	0,590	0,806	0,828	0,618	0,918					
kuid	0,756	0,556	0,827	-0,670	-0,750	0,693	0,418	0,422	0,891	0,772	0,638				
otsekui	0,844	0,964	0,626	-0,565	-0,825	0,858	0,930	0,905	0,553	0,814	0,727	0,498			
ning	-0,699	-0,504	-0,607	0,912	0,807	-0,571	-0,432	-0,454	-0,569	-0,656	-0,599	-0,795	-0,411		
keegi	0,713	0,769	0,883	-0,505	-0,774	0,733	0,837	0,831	0,721	0,815	0,645	0,574	0,804	-0,455	

² Tabelite sümbolid: *nud* – nud-kesksõna; *isik* – isikulised asesõnad; *mine* – mine-tuletised; *pikk* – pikad sõned (14 tähte või rohkem); *lüh* – 2–4 tähelised sõned; *hüüd* – hüümärgid; *küsi* – küsimärgid. Negatiivse korrelatsioonini eristamiseks on kasutatud halli tausta. Seos on väga tugev (tabelis rasvaselt need, mis on üle 0,8), kui korrelatsioonikordaja on üle 0,7, mõõdukalt tugev vahemikus 0,3–0,7 ja nõrk alla 0,3.

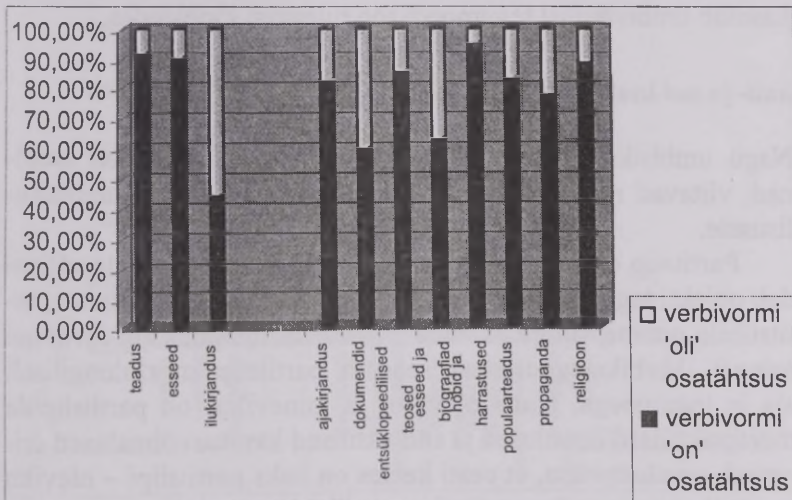
2. Essee võrdlus teaduse ja ilukirjanduse ning teiste valdkondade tekstidega

Järgnevalt on püütud eelkõige tuua esile essee asend võrrelduna teadus- ja ilukirjandustekstidega, kusjuures näidatud on ka teiste valdkondade kogumite analüüsi tulemused. Tunnuste jaotamise aluseks kahe peatüki vahel on essee tunnuste lähedus teadus- või ilukirjandusteksti vastavate tunnustega. Arvestatud on ka väga nõrka tendentsi ühes või teises suunas.

2.1. Esseed teadustekstiga sarnastavad tunnused

Verbivormide *on* ja *oli* osatähtsus

Oli ja *on* näitavad kirjeldatava vaatluspunkti paigutumist ajas: *on* olevikulist ja *oli* minevikulist vaatepunkti. Jooniselt 1 on näha, et ilukirjandustekstides on *oli* sagedus ilmselt suurem kui essees, kusjuures esseistika on üks olevikulisemaid valdkondi üldse – nagu ka teadustekstid üldiselt teadusvaldkonna üldkogumi põhjal vaadatuna. Kõik esile toodud tarbetekstide valdkonnad on olevikulisemad kui ilukirjandustekst. Kõige olevikulisem on hobide ja harrastuste valdkond. Essee ja biograafiate ühiskogumi puhul tõstab *oli* sagedust ilmselt biograafiate osa.

Joonis 1. Verbivormide *on* ja *oli* osatähtsus

Umbisikulise tegumoe olevikuvormide sagedus

Ka umbisikulise tegumoe olevikuvormide sagedus viitab esseele kui teadustekstile (essee 0,63%, teadustekst 0,66%, ilukirjandus 0,18%). Tunnus näitab teatud tekstitüüpide olevikulisust ja umbisikulisust ühtaegu. Esseede ja biograafiate ühiskogumi umbisikulise tegumoe oleviku vähesus on ilmselt tingitud biograafiate minevikulisusest.

Kõige suurem umbisikulise tegumoe olevikuvormide osatähtsus on hobide ja harrastuste valdkonna tekstides, kõige väiksem aga ilukirjanduses.

EKG II (1993: 31) järgi väljendab impersonaal tavaliselt umbisikut, s.o viitab tegevuse olemasolevale, kuid täpsemalt konkretiseerimata elusale sooritajale. Üldjuhul jääb indefiniitseks nii arv kui ka isik. Umbisikuline tegumood võib väljendada üldisikut, tegevuse mistahes (s.o potentsiaalset, mitte tegelikku) sooritajat.

Võib oletada, et argumenteeriva teksti üldistustes sooritajat täpsemalt ei konkretiseerita, seega kasutatakse umbisikulist tegumoodi. Narratiivis jutustatakse konkreetsetest osalistega sündmustest, mille edastamiseks vajatakse umbisikulist tegumoodi vähem. Seda võidakse kasutada, et jätta teatud tegelasgrupp umbmääraseks. Teadusteksti puhul on oluline roll ka teadusteksti väljakujunenud stiilil ja objektiivsuse taotlusel, mistõttu autor kasutab umbisikulist tegumoodi töö tulemusi kirjeldades.

nud- ja tud-kesksõnade sagedus

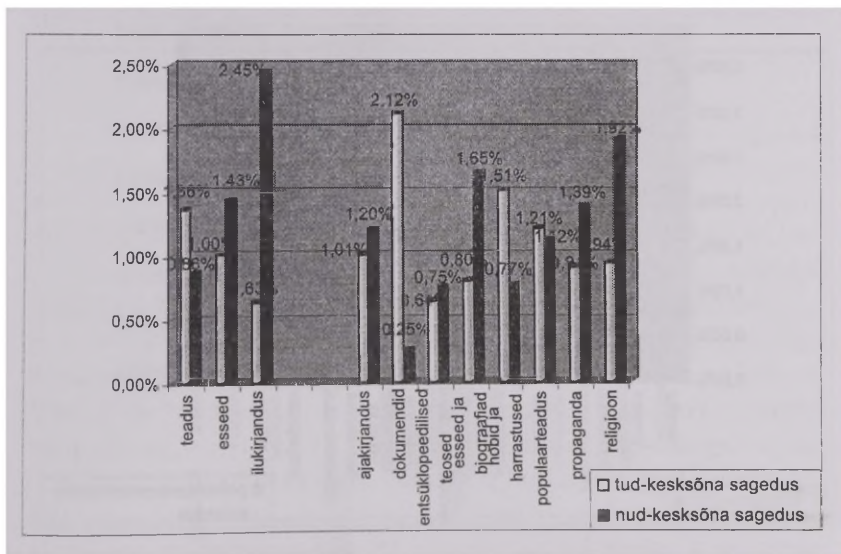
Nagu umbisikulise tegumoe olevikuvormid ja isikulised asesõnad, viitavad needki tunnused muuhulgas isikulisusele/umbisikulisusele.

Partitsiip ehk kesksõna on verbi infiniitne vorm, mis väljendab objekti tegevust tema omaduse ja seisundina. Seetõttu on partitsiibile omane võime esineda adjektiivtribuudina (nt *kerkinud tainas*). Verbikategoriatest seostub partitsiip morfoloogiliselt aja ja tegumoeaga. Kuna olevikus ja minevikus on partitsiipide morfotaktilised omadused ja süntaktilised kasutusvõimalused erinevad, on alust väita, et eesti keeles on kaks partitsiipi – oleviku partitsiip ja mineviku partitsiip –, millel kummalgi on omakorda personaali ja impersonaali vorm. (EKG I 1995: 66)

Jooniselt 2 on näha, et ilukirjandustekstides on *nud*-kesksõna vaadeldud tekstivaldkondade hulgas kõige rohkem (2,45%), suhteliselt palju on seda veel religiooni tekstides (1,92%), kõige vähem aga dokumentides (0,25%). Esseedes on vaadeldud tunnusega sõnu 1,43%, teadustekstides 0,86%. *nud*-kesksõna rohkus viitab ilukirjandusteksti isikulisusele ja minevikulisusele üheaegselt.

tud-kesksõna sagedus on kõige suurem dokumentides (2,12%). Lisaks dokumentidele on *tud*-kesksõna sagedus *nud*-kesksõna sagedusest suurem veel teadustekstides, hobide ja harrastuste valdkonnas ja populaarteaduslikes tekstides. Jooniselt 3 võib näha ilmset vastandlikkust ilukirjandustekstide (*nud*-kesksõna 2,45%, *tud*-kesksõna 0,63%) ja dokumentide (*nud*-kesksõna 0,25% ja *tud*-kesksõna 2,12%) vahel. Essee jääb mõlema tunnuse poolest teadus- ja ilukirjandusteksti vahevormiks, kusjuures essee on isikulisem kui teadustekst.

E. Allemann (2002) on uurinud kesksõnade kasutussagedust ajakirjandus- ja õigustekstis, kusjuures eraldi on esitatud kesksõnad ka atribuudina ja predikatiivina. Õigusteksti *nud*- ja *tud*-kesksõna kasutus (*nud*-kesksõna 0,18%, *tud*-kesksõna 3,29%) on võrreldav dokumentidega (*nud*-kesksõna 0,25%; *tud*-kesksõna 2,12%), kusjuures õigustekst on veel umbisikulisem.

Joonis 2. nud- ja tud-kesksõnade sagedus sõnede üldhulgas

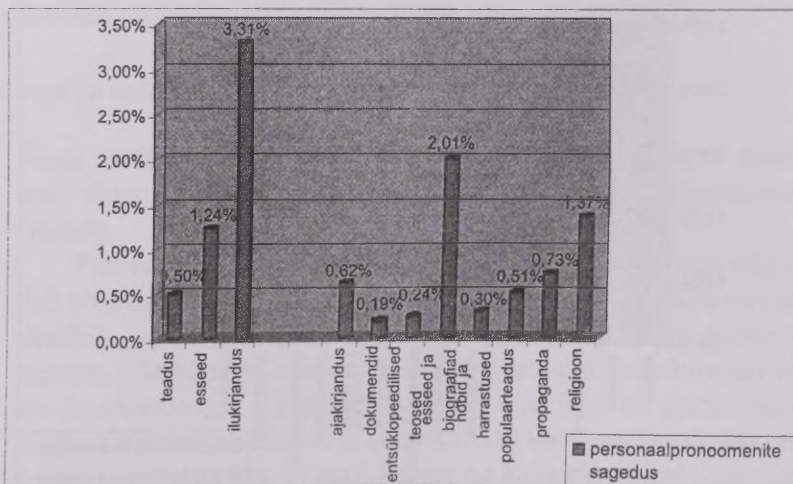

Personaalpronoomenite sagedus

Nimetatud tunnus (vt joonis 3) näitab isikulisust kõige selgemalt – lisafaktorina ei oma rolli ajakategooria. Ilukirjandustekstis on ilmselgelt rohkem isikulisi asesõnu (3,31%) kui teistes valdkondades. Suhteliselt palju on neid ka esseedes ja biograafiates (2,01%), kusjuures tulemust mõjutavad kogumis olevad biograafiad. Kõige vähem on isikulisi asesõnu dokumentides (0,19%) ja entsüklopeedilistes tekstides (0,24%).

Ka ilukirjandustekstide kõige sagedasemate sõnade loetelus on mitmeid isikuliste asesõnade eri vorme. Kuna ilukirjandustekst kasutab eelkõige narratiivi, siis on tegelased olulisel kohal. Lindströmi (2000: 190–191) järgi on narratiivis kirjeldatavates tegevustes või sündmustes osalejad enamasti inimesed või elusolendid. Kui see pole nii, on elutu enamasti isikustatud, nt muinasjuttudes. Žanrites, kus on vähe tegelasi, kasutatakse rohkesti asendust – olgu vahendiks siis asesõnad või ka sünonüümid.

Hennoste, Muischneki järgi on asesõnu, eriti isikulisi asesõnu, ilukirjandustekstides oluliselt enam kui näiteks ajakirjanduses. Selle taustaks on ilukirjanduse suurem dialoogilisus ja ka suurem lähedus suulisele kõnele (Hennoste, Muischnek 2000: 205-208).

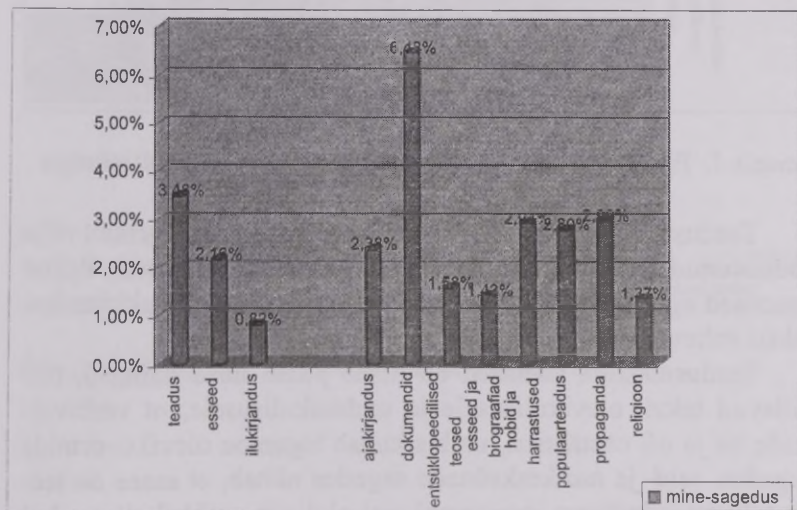
Joonis 3. Personaalarpronoomenite sagedus

mine-tarindite sagedus

mine-tarindite sagedus (vt joonis 4) on ootuspäraselt kõige suurem dokumentides (6,48%). Vaatluse all olevatest tekstidest on *mine*-sagedus suhteliselt suur teadustekstides (3,48%) ja ka esseedes (2,16%). Samas on sama vormi sagedus ilukirjandustekstis kõige väiksem vaadeldud tekstide hulgas üldse (0,82%). Sama aasta-kümne (1980ndad) ajakirjanduses on *mine*-tarindeid 2,38%, kuid 90ndatel näiteks 2,09%.

K. Kerge (2002, 2003a) on võrrelnud *mine*-tarindite sagedust sajandivahetuse tekstides. Keelekasutuse valdkonniti on tulemused järgmised: igapäevasuhtluses 0,87%, ilukirjanduses 0,78%, ajakirjanduses 1,81%, teaduses 3,35% ja õiguses 6,8%. (Kerge 2002: 42) Siinse uurimusega kattuvates valdkondades on tulemused võrreldavad: ilukirjanduses, teaduses ja ajakirjanduses.

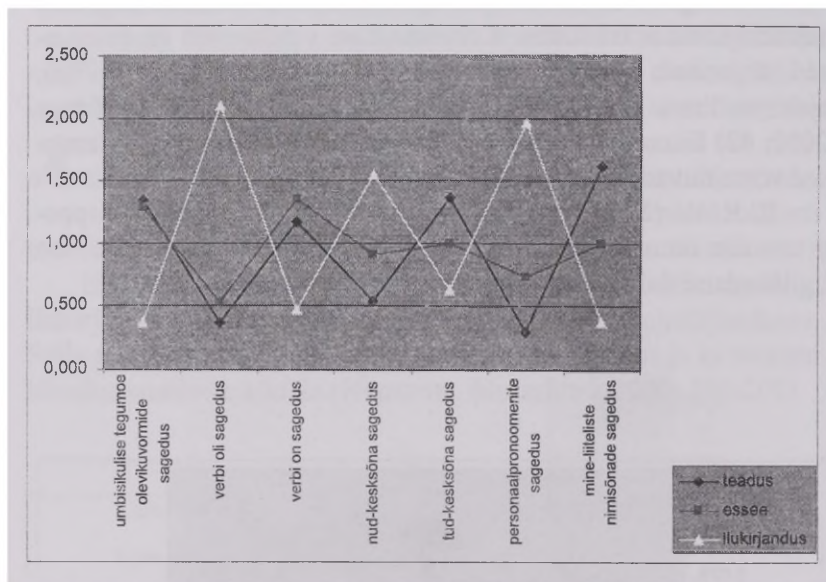
K. Rääk (2002) on muu hulgas vaadelnud poliitiliste programmide nominalisatsiooni. Programmide keskmine (6,4%) on ligilähedane dokumentidega (6,48%).

Joonis 4. mine-tarindite sagedus

Vahekokkuvõte

Joonisel 5 on kokkuvõtlikult esile toodud tunnused, mille poolest essee sarnaneb teadustekstiga. Joonis näitab, kui palju konkreetsete tekstikogumite põhjal saadud tulemused suhtarvudena erinevad kolme vaadeldud tekstikogumi keskmisest tulemusest (tinglikult 1,0) ja teiste kogumite tekstidest. Joonisel on tulemused esitatud gradatiivses järjekorras, kus kõige vasakpoolsema tunnuse poolest kattub essee teadustekstiga kõige enam.

Joonis 5. Tunnused, mille poolest essee sarnaneb teadustekstiga

Teadustekstile sarnased jooned on essee puhul selgemalt välja joonistunud kui ilukirjandustekstile sarnased tunnused. Paljud tunnused aga viitavad otseselt esseele kui teadus- ja ilukirjandusteksti vahevormile.

Teadustekstiga sarnased on essee puhul need näitajad, mis viitavad teksti olevikulisusele ja umbisikulisusele, nt verbivormide *on* ja *oli* osatähtsus, umbisikulise tegumoe olevikuvormide sagedus. *nud-* ja *tud-*kesksõnade sagedus näitab, et essee on teadustekstist isikulisem, aga samal ajal oluliselt umbisikulisem kui ilukirjandustekst. Isikuliste asesõnade sagedus näitab nimetatud tendentsi eriti selgelt, kusjuures siinkohal on essee teadustekstile

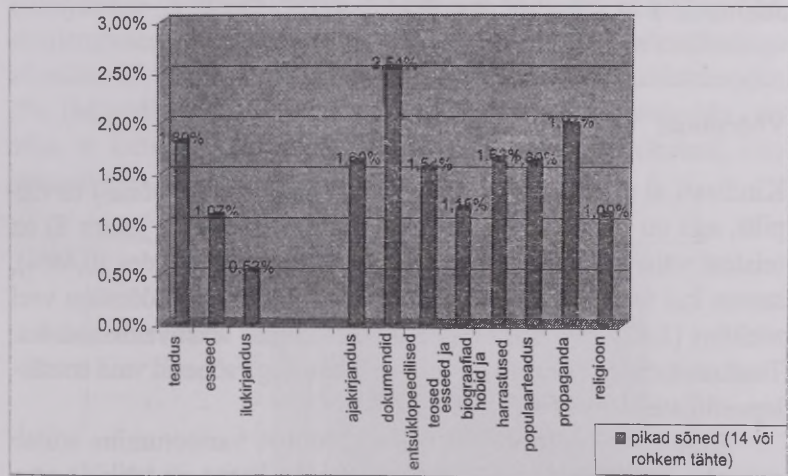
oluliselt lähemal kui ilukirjandustekstile. Ka *mine*-tarindite sageduselt on essee lähemal teadustekstile.

2.2. Esseed ilukirjandustekstiga sarnastavad tunnused

Sõnede pikkus

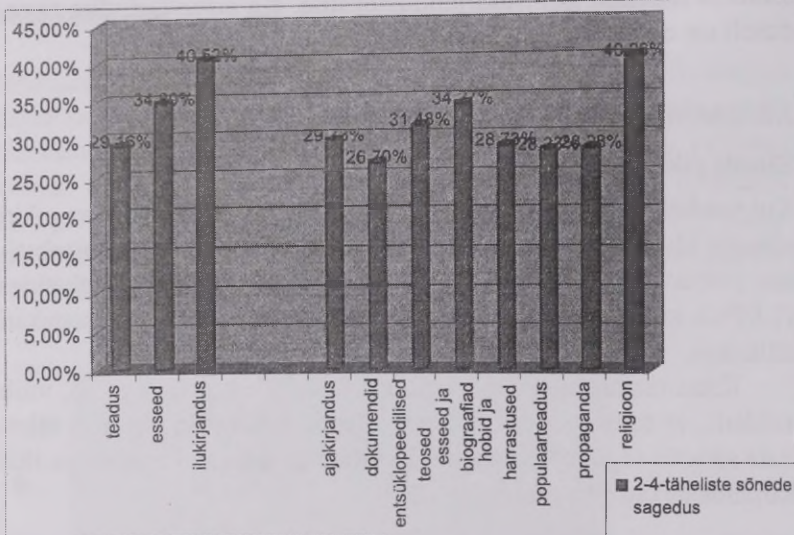
Kui vaadata pikki sõnesid (vt joonis 6), näeme, et esseedes on pikki sõnesid (14 tähte või rohkem) küll rohkem kui ilukirjandustekstides (vastavalt 1,07% ja 0,53%), kuid vähem kui teadustekstides (1,80%), kusjuures statistiliselt on vahe väiksem ilukirjandusteksti näitajaga.

Kuna teadustekstides on pikki sõnesid suhteliselt palju, võib eeldada, et tunnus sõltub ka essee teaduslikkusest. Ka 2–4 täheliste sõnede sagedus (vt joonis 7) viitab esseele kui teadus- ja ilukirjandusteksti vahevormile.

Joonis 6. Pikad sõned (14 või rohkem tähte)

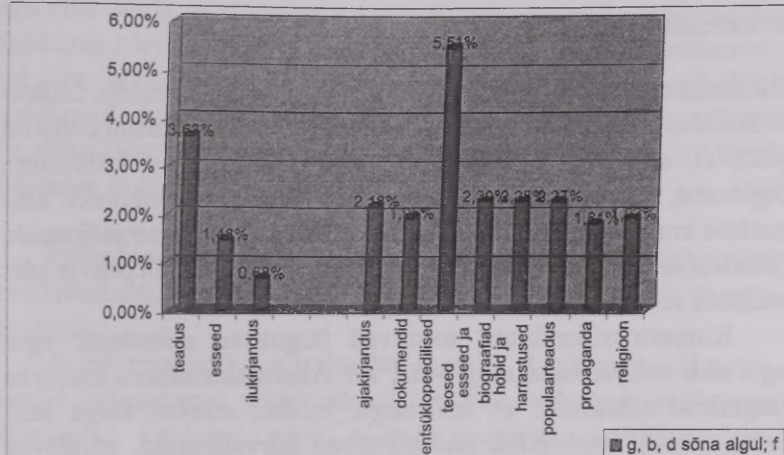

Joonis 7. 2–4 täheliste sõnade sagedus

Võõrsõnad

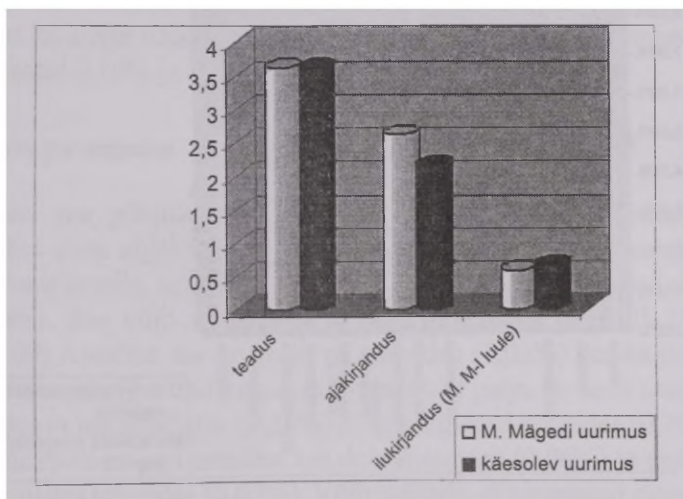
Kindlasti ei näita kaks tunnust (*g*, *b*, *d* sõna algul; *f* sõnas) tervikpilti, aga on ilmne, et nende tunnustega võõrsõnu (vt joonis 8) on teistest vähem esseedes (1,48%) ja ilukirjandustekstides (0,68%), samas kui teadustekstis on esile toodud tunnustega võõrsõnu veel rohkem (3,63) kui enamikus võrdlusmaterjali tekstivaldkondades. Teadustekstidest rohkem on selliste tunnustega sõnesid vaid entsüklopeedilistes tekstides (5,51%).

Samuti võib oletada, et sellegi tunnuse varieerumine sõltub esseedes üldistavalt teaduslikkuse astmest. Essee on kõikide oma teadustekstile omaste tunnuste juures sarnane ilukirjandustekstiga just sõnade lühiduse ja vähesese võõrsõnalisuse poolest.

Joonis 8. g, b, d sõna algul; f sõnas

M. Mägedi on uurinud võõrsõnakasutust 2000. aasta teadus-, ajakirjandus- ja luuletekstides. Tulemused näitavad, et kõige võõrsõnalembesemad on teadustekstid, kus on võõrsõnu omasõnadega võrreldes 12,4%. Ajakirjandustekstis on võõrsõnu 9%, luuletekstides 2%. (Mägedi 2003: 83) Kui teisendada andmed võrreldavaks, on näha, et kahe tunnuse alusel tulevad esile samad tendentsid, mis ulatuslikuma võõrsõnauurimuse puhul (vt joonis 9).

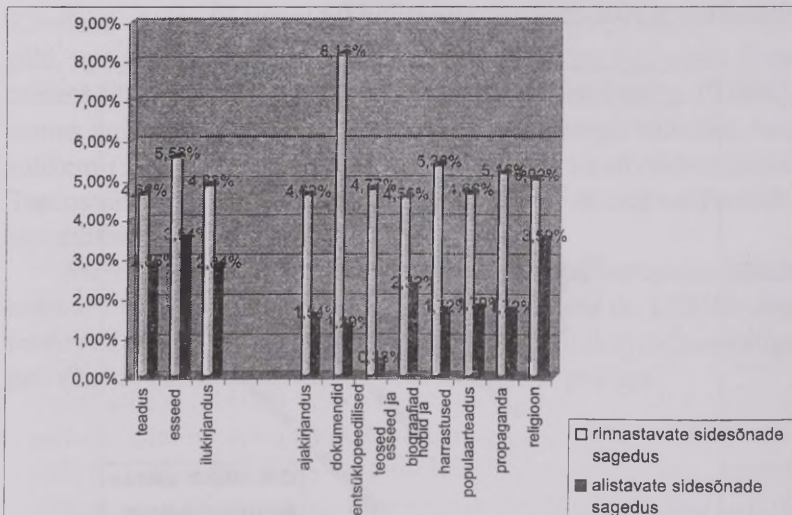
Joonis 9. Võõrsõnakasutuse võrdlus

Sidesõnade sagedus

Oluliseks on peetud jälgida ka tekstides esinevaid sidesõnu. Lihtsuse huvides on jäetud vaatluse alt välja muud sidendid nagu partiklid (*kiüll, ei; ei ... ega*), siduvad ase- ja määrsõnad jne. Lähtutakse liigitusest, mis jaotab sidendid rinnastus- ja alistussidenditeks. Rinnastuse korral vormistab sidend nii lausete kui ka nominaalfraaside (*ohakad ja maltsad*) seost, alistuse puhul aga peamiselt pea- ja kõrvallause seost. (EKG II 1993: 108)

Rinnastussidenditena toimivad järgmised sidesõnad: *aga, ega, ehk, ent, ja, kuid, ning, vaid, või*. Alistussidenditena toimivad järgmised sidesõnad: *et, kui, nagu, justkui, otsekui, kuigi, sest, kuna, ehkki, kuni*. Kõik nad alistavad kõrvallauseid, võrdlevad sidesõnad *nagu, kui, justkui, otsekui* ka lihtlausesiseseid moodustajaid. (EKG II 1993: 109-110)

Alistavate sidesõnade osatähtsus sõnede hulgas (vt joonis 10) on kõigis kolmes uuritavas tekstikogumis võrdlemisi suur: teadus 2,86%; essee 3,54%; ilukirjandus 2,84%. Enamikus võrdlusmaterjali valdkondades on see väiksem, kõrgem on näitaja ainult religiooni valdkonnas (3,50%). Suurim erinevus on entsüklopeediliste tekstide (0,38%) ja dokumentidega (1,29%). Hinnanguliselt

Joonis 10. Rinnastavate ja alistavate sidesõnade sagedus

aga võib öelda, et siinkohal on tegu tunnusega, mille poolest põhi-fookuses olevad tekstid – esseed, teadustekstid, ilukirjandustekstid – on kõik omavahel sarnased, sest tekstipangas on esindatud valdkondi, kus alistavate ja rinnastavate sidesõnade osatähtsus on üsna teistsugune (näiteks dokumentides, entsüklopeedilistest tekstides ja ajakirjanduses).

Sidesõnadest olgu eraldi esile toodud *et*. Teooria järgi kuulub et-kõrvallause muuhulgas ka järgmiste sõnade või sõnade ühendite juurde:

1) informatsiooni olemasolu, saamist, hankimist või unustamist väljendavad psühhosõnad (*teadma, mõistma, mäletama, järeldama, eeldama, aimu olema, meenuma, järelduma* jne) 2) arvamist, uskumist jms väljendavad psühhosõnad (*arvama, mõtlema, veenduma, näima* jne) 3) hinnangut märkivad sõnad (*hea / halb / paha / sobiv / tõenäoline / tõsi* jne + *olema / jääma / osutuma / paistma / näima / tunduma* jne) 4) informatsiooni edastamist või mitteedastamist väljendavad verbid (*näitama, ütlema, rääkima, väitma, veenma* jne). (EKG II 1993: 283–286) Esiletoodud sõnad on sagedasti kasutusel just subjektiivsemates tekstides ja võib oletada, et on keskmisest sagedasemad nii esseedes kui ka ilukirjandustekstis. Sama näitab ka analüüs, sidesõna *et* osatähtsus on uuritavates tekstikogumites järgmine: esseedes 1,58%, ilukirjanduses 1,13%, seevastu teaduses 0,67%. Võrdluseks olgu toodud ka kõige väiksema *et*-sagedusega tekstid: entsüklopeedilised tekstid 0,10% ja dokumendid 0,20%.

Asesõna *see* sagedus

Asesõna *see* põhiülesandeid on viidata kas lähemas kontekstis mainitud eluta objektile või nähtusele (ainsuses või mitmuses) või siis situatsioonile, selle osale või situatsioonide kompleksile (ainult ainsuses). *See* võib viidata ka elusale objektile. (EKG II 1993: 208–209) Asesõna *see* on palju nii esseedes (1,03%) kui ka ilukirjandustekstide (0,67%) kogumis. Suhteliselt palju on seda asesõna esseedes ja biograafiates (0,56%) ning religiooni tekstides (0,75%). Minimaalselt on aga asesõna *see* dokumentides (0,06%) ja entsüklopeedilistes tekstides (0,07%). Võib eeldada, et nimetatud sidesõna on sagedasem subjektiivsemates tekstides.

Umbmäärase asesõna keegi sagedus

Umbmäärased asesõnad viitavad täpsemalt konkretiseerimata asjale või tunnusele. Umbmäärast asesõna *keegi* on esseedes (0,12%) ja ilukirjanduses (0,10%) rohkem kui ülejäänud tekstides (teadustekstis 0,01%, ajakirjanduses 0,02%, entsüklopeedilistes tekstides ja dokumentides 0%). Võib eeldada, et nimetatud asesõna on sagedasem suurema subjektiivsusega tekstides. M. Hennoste (1999: 53) väidab, et esseed võib käsitleda teadusliku uurimuse vastandina, sest see on autori isikupärast vaatenurka esitav tekst nii sisus, vormis kui ka stiilis.

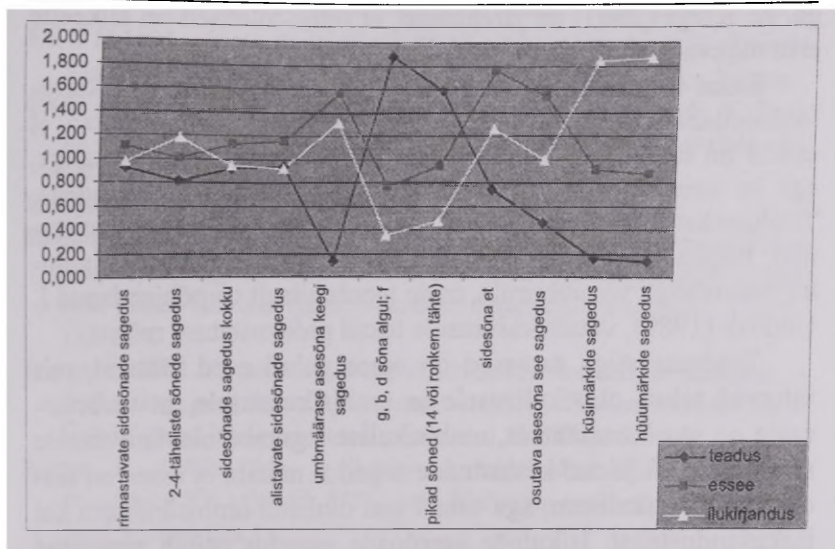
Hüüu- ja küsimärkide sagedus

Hüüu- ja küsimärkide sagedus on kõige suurem ilukirjandustekstides (hüüumärke 0,58%; küsimärke 0,79%). Järgnevad esseed ja biograafiad (0,26%; 0,44%), essee põhikogum (0,27%; 0,39%) ning ilukirjandustekstidest eraldi esile toodud novellid (0,27%; 0,30%).

Vahekokkuvõte

Joonisel 11 on kokkuvõtlikult esile toodud tunnused, mille poolest essee sarnaneb ilukirjandustekstiga. Joonis näitab, kui palju konkreetsete tekstikogumite põhjal saadud tulemused suhtarvudena erinevad kolme vaadeldud tekstikogumi keskmisest tulemusest (tinglikult 1,0) ja teiste kogumite tekstidest.

Vahevormina käitub essee 2–4 täheliste sõnade sageduse puhul, kuid kaldub ilukirjandusteksti poole. Sama kinnitab ka pikkade sõnade (14 või rohkem tähte) osatähtsus tekstis. Mõne võõrsõnatunnuse kaasamine analüüsi lubab oletada, et essee on tunduvalt vähem võõrsõnaline kui teadustekst ja üsna lähedane ilukirjandustekstile. Sõnade pikkus ja võõrsõnalisus on ilmselt sõltuvad ka essee teaduslikkusest. Essees on ka teadustekstist oluliselt suurem hüüu- ja küsimärkide kasutus. Ilukirjandustekstile on essee lähedane ka sidesõnade, asesõna *see* ja umbmäärase asesõna *keegi* sageduse poolest.

Joonis 11. Tunnused, mille poolest essee sarnaneb ilukirjandustekstiga

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Valdkondi võrdlev analüüs näitas, et kesksed tekstivaldkondi eristavad tunnused on isikulisus / umbisikulisus ja minevikulisus / olevikulisus ning nende tunnustega on terve hulk tunnuseid korrelatsioonis. Tugev korrelatsioon tunnuste vahel (vt tabel 1) näitab, et eri tunnuste varieerumises on tekstivaldkonniti samad tendentsid. Eristuvad kaks vastandlikku valdkonda: ilukirjandus ja dokumendid, kusjuures ilukirjandusteksti tunnustena osutus eriti oluliseks nii isikulisust kui ka minevikulisust näitavate *nud*-kesksõnade suur sagedus. Lisaks enamiku tunnuste omavahelisele korrelatsiooniseosele on *nud*-kesksõnade sagedusega tugevas positiivses korrelatsioonis järgmiste tunnuste sagedused: isikulised asesõnad, asesõna *see*, umbmäärane asesõna *keegi*, 2–4 tähelised sõned, hüüumärgid, küsimärgid, sidesõnad *et*, *aga*, *ent*, *kuid*, *otsekui*. Sama tunnusega tugevas negatiivses korrelatsioonis on *aga* järgmiste tunnuste sagedus: *mine*-tuletised, pikad sõned (14 tähte või rohkem), sidesõna *ning*, kusjuures kõik kolm tunnust on kõigi eelpool nimetatud tunnustega negatiivses korrelatsioonis, mis näitab, et tegu on valdkondade eristamisel kesksete tunnuste-

ga. K. Kerge (2003) on järeldanud, et *mine*-tuletised on allkeelte eriti tugevaks eristajaks.

Essee fookusesse seadnud analüüs viitab valdkonniti korrelatsioonianalüüsi kaudu esile tulnud tendentsidele ning näitab, et esseel on tunnuseid, mille poolest ta on sarnane teadustekstiga, aga ka tunnuseid, mis viitavad ühisosale ilukirjandustekstidega. Teadustekstile sarnased jooned aga on selgemalt välja joonistunud. Paljud tunnused viitavad otseselt esseele kui teadus- ja ilukirjandusteksti vahevormile, mida teoreetiliselt on põhjendanud J. Undusk (1989), võttes kasutusele teksti pidevustatuse mõiste.

Teadustekstiga sarnased on essee puhul need näitajad, mis viitavad teksti olevikulisusele ja umbisikulisusele, nt verbivormide *on* ja *oli* osatähtsus, umbisikulise tegumoe olevikuvormide sagedus. *nud-* ja *tud-*kesksõnade sagedus näitab, et essee on teadustekstist isikulisem, aga samal ajal oluliselt umbisikulisem kui ilukirjandustekst. Isikuliste asesõnade sagedus näitab nimetatud tendentsi eriti selgelt, kusjuures siinkohal on essee teadustekstile oluliselt lähemal kui ilukirjandustekstile. Ka *mine*-tarindite sageduselt on essee lähemal teadustekstile.

Vahevormina käitub essee 2–4 täheliste sõnade sageduse puhul, kuid kaldub ilukirjandusteksti poole. Sama kinnitab ka pikkade sõnade (14 või rohkem tähte) osatähtsus tekstis. Mõne võõrsõnatunnuse kaasamine analüüsi lubab oletada, et essee on tunduvalt vähem võõrsõnaline kui teadustekst ja üsna lähedane ilukirjandustekstile. Sõnade pikkus ja võõrsõnalisus on ilmselt sõltuvad ka essee teaduslikkusest. Essees on ka teadustekstist oluliselt suurem hüüu- ja küsimärkide kasutus. Ilukirjandustekstile on essee lähedane ka sidesõnade, asesõna *see* ja umbmäärase asesõna *keegi* sageduse poolest.

KIRJANDUS

- Allemann, E. 2002. Kesksõnad atribuudi ja predikatiivina ajakirjanduses ja õiguses. (Bakalaureusetöö. Käsikiri TPÜ eesti keele õppetoolis.)
- Beaugrande, R. A. de, W. U. Dressler 1981 ing Introduction to Text Linguistics. London and New York.; sks Einführung in die Textlinguistik. Tübingen.

- EKG II 1993** = M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn.
- EKG I 1995** = M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Tallinn.
- Hennoste, M. 1999.** Tekstiõpetuse õpik keskkoolile. Tallinn.
- Hennoste, T., K. Muischnek 2000.** Eesti kirjakeele korpuse tekstide valiku ja märgendamise põhimõtted. – Arvutuslingvistikalt inimesele. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 1.) Tartu. 183–217.
- Kerge, K. 2002.** Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – R. Kasik (toim.), Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Tartu. 29–46.
- Kerge, K. 2003a.** Aja- ja ilukirjandusteksti süntaktilise keerukuse dünaamika XX sajandil. (TPÜ eesti filoloogia osakonna veebitoimetised. Lingvistika 1)
<http://www.tpu.ee/editmode/akastruktuur/filoloogia/eestifiloloogia/veebitoimetised/index.html>.
- Kerge, K. 2003b.** Keele variatiivsus ja *mine*-tuletus allkeelte süntaktilise keerukuse tegurina. (TPÜ humanitaarteaduste dissertatsioonid 10.) Tallinn.
- Lindström, L. 2000.** Narratiiv ja selle sõnajärg. – Keel ja Kirjandus 3, 190–200.
- Meier, H. 2000.** Kunsti- ja tarbeteksti võrdlev analüüs Mati Undi näitel. (Bakalaureusetöö. Käsikiri TPÜ eesti keele õppetoolis).
- Meier, H. 2002.** Olulisi aspekte tekstitüübivõrdluses. – R. Kasik (toim.), Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Tartu. 101–114.
- Meier, M. 2003.** Essee asend allkeelte tekstitüübivõrdluses. (Magistritöö. Käsikiri TPÜ raamatukogus).
- Mägedi, M. 2003.** Sõnavara võõrus. Võõrsõnad eesti tekstis. (Magistritöö. Käsikiri TPÜ raamatukogus).
- Rääk, K. 2002.** Poliitiliste programmide keel. – R. Kasik (toim.), Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Tartu. 115–127.
- Undusk, J. 1989.** Mõistmine kui pidevus. – Akadeemia 4, 711–731.

KONDITIONAALI MODAALSED FUNKTSIOONID JUHTKIRJADES

Kathy Sarapuu
Tartu Ülikool

Käesolev artikkel on osa ulatuslikumast uurimusest, mis vaatleb teksti modaalsust tekstianalüüsi vaatepunktist. N. Fairclough (1995: 27) nimetab modaalsuseks kõiki tekstijooni, mis väljendavad kirjutaja hoiakuid enda suhtes, sõnumi vastuvõtja suhtes ja käsitletava teema suhtes. Siinses kirjutises analüüsin konditsionaali kasutust arvamuskirjutistes. Eesmärgiks on selgitada, mis funktsioonides ja millistel eesmärkidel kasutatakse konditsionaali päevalehtede juhtkirjades.

Artikli aluseks olev materjal on kogutud ajalehtedest Postimees, Eesti Päevaleht ja SL Õhtuleht ajavahemikes 07.10.2002 – 26.10.2002 ning 03.02.2003 – 15.02.2003 (näidetes on allikale viitamisel kasutatud ajalehtede lühendeid ja vastavat kuupäeva). Kokku on vaadeldud 90 juhtkirja, igast ajalehest 30. Konditsionaalivorme leidis kokku 208.

Ajakirjandusžanritest on juhtkiri modaalsuse uurimiseks kõige sobilikum, kuna juhtkiri on arvamustekst, mis esitab meediainstitutsiooni seisukohti, suhtumisi ning hoiakuid. Juhtkirjades esineb palju suhtumist väljendavaid keelelisi vahendeid, kuna juhtkirjade suhtluseesmärgiks on veenmine, hoiatamine, õpetamine ja kritiseerimine. Juhtkirjade eesmärk on juhtida lugejat teatud seisukohavõtmisele või teatud asjade ideoloogilisele mõistmisele või konkreetsematele toimingutele (Heikkinen 1999: 224). Lähtuvalt eesmärgist valitakse keelelised vahendid, need võivad olla kas avalikud ja paljastavad või vihjavad.

Modaalsust vaadeldakse tekstianalüüsis keele suhtlustasandi tähendusena, mis täidab keelekasutuses interpersonaalset meta-funktsiooni. Keele interpersonaalne funktsioon on seotud keele sotsiaalse põhiolomusega: samal ajal kui lause vormistatakse sõnumiks, korrastatakse see ka interaktiivseks sündmuseks (Halliday

1994: 68). Keelekasutus on sotsiaalne tegevus ja keelekasutaja osaleb sotsiaalses protsessis, konstrueerides oma tekstiga endale suhtluses teatud rolli. Tekst mitte ainult ei representeeri maailma ja kogemusi, vaid selle nn tähistusfunktsiooni kõrval täidab tekst alati ka mingeid suhtluseesmärke. Tekstitootja kasutab keelt kui vahendit selleks, et esitada oma hinnanguid, kommentaare ja suhtumisi ning luua suhe enda ja lugeja vahele. Kirjutaja väljendab keelevahenditega oma suhet teatatava sisusse ning konstrueerib sellega nii enda kui ka lugeja teksti osalisteks, määrates kummagi jaoks teatud suhtlusrollid. Seega saab interpersonaalset tähendust vaadata kahest vaatepunktist: suhtlustähendusena (kirjutaja ja lugeja suhe) ning suhtumistähendusena (kirjutaja ja teksti suhe). Need suhted on omavahel seotud. Teksti konstrueerides teeb kirjutaja seda teatud positsioonilt ja kirjutab ennast seega teatud diskursuserolli. Samuti konstrueerib tekst endale nn ideaalse lugeja, pakub sellise lugejapositsiooni, millest lähtudes tekst tundub loomulik. Halliday (1994: 68) järgi on kaks põhilist diskursuserolli andmine ja nõudmine: kirjutaja kas annab midagi lugejale (nt informatsiooni) või nõuab temalt midagi. Teised tekstiuurijad on diskursuserollide ampluaad laiendanud. Heikkineni järgi nt tõusevad juhtkirjades esile õpetaja, teadja, kritiseerija rollid (Heikkinen 1999: 215). Kirjutaja roll on paratamatult seotud lugeja rolliga, nt õpetaja positsioonilt kirjutades konstrueerib autor vastuvõtjale õpetatava, õpilase rolli (Heikkinen 1999: 215). Loomulikult ei nimeta kirjutaja neid rolle, neid saab vaid tema keelekasutusest järeldada. Seetõttu ei saa rääkida ka mingist rollide loendist või kindlatest tunnustest.

Interpersonaalsus avaldub tekstides kõnefunktsioonide (väite, küsimuse, käsu, palve), kõneviiside, aja, eituse, modaalverbide ja sõnavara kaudu.

Modaalne element on olemas kõigi lausete tähenduses, kuigi ta ei pruugi alati väljenduda eksplitsiitselt. Lausete modaliseerimiseks võib kasutada nii leksikaalseid kui ka grammatilisi vahendeid (nt modaalverbid, modaaladverbid, kõneviisid). Üks selgemaid modaalsuse grammatilisi väljendusvahendeid eesti keeles on konditsionaal ehk tingiv kõneviis.

1. Konditsionaali tähendused

EKG (1993: 34) järgi väljendab konditsionaal seda, et kõneleja peab tegevussituatsiooni ebareaalseks. Konditsionaaliga väljendatakse tegelikkuses mittetoimuvaid, mõeldavaid, tinglikke ja soovitavaid sündmusi. Metslang (1999: 50) on konditsionaali tähenduse kokku võtnud nii, et konditsionaalis olevad laused väljendavad tingitust, oletust ja fiktiivsust Nimetatud sündmus tegelikult ei toimu, kuid võiks toimuda, kui mingi tingimus oleks täidetud. Konditsionaali kasutamine näitab alati situatsiooni tegelikkusele mittevastavust, seega peitub konditsionaali tähenduses hinnang tegelikkusele.

Konditsionaali tähendusfunktsioone eesti keeles on uurinud Juhan Peegel, Jaak Peebo ja Helle Metslang. Juhan Peegel (1957) on uurinud tingiva kõneviisi tähenduslikke funktsioone nii kirja-keele (ka varasem kirjakeel), rahvaluule kui ka murrete põhjal. Ta on toonud välja üheksa erinevat tähendusfunktsiooni, mida konditsionaal võib täita. Need on järgmised: 1) tingimusena esitatava tegevuse ja selle tingimuse puhul järgneva tegevuse märkimine (tingimus ja selle järeldus); 2) soovi väljendamine, konditsionaal annab tagasihoidlikkuse ja ebakindluse varjundi; 3) viisakuskonditsionaal, mida kasutatakse pöördumistes kellegi poole; 4) võimalikkus; 5) kõhklikus, kahtlus, ebalemine; 6) oletus; 7) näilisus, kahe tegevuse näiline sarnasus (sidesõnadega *kui, nagu, otsekui, justkui*); 8) eesmärk ja otstarve; 9) käsk.

Jaak Peebo (1957) on oma diplomitöös võtnud tähendusfunktsioonide liigituse aluseks selle, missugustes lauseliikides tingivat kõneviisi kasutatakse. Pealauses võib konditsionaal väljendada soovi, viisakust, oletust, kavatsust ja tagajärge. Võrdlusmäärus-kõrvallausetes väljendab konditsionaal näilikkust, otstarbemäärus-kõrvallausetes otstarvet, viisimäärus-kõrvallausetes tegevuse toimumise viisi ja tingimusmäärus-kõrvallausetes tingimust. Lisaks nendele kõrvallause liikidele võib konditsionaal esineda ka sihitis-, täiend- ja aluskõrvallausetes, kus konditsionaal väljendab näilikkust ja oletust.

Helle Metslang (1999) on võrrelnud konditsionaali kasutust soome ja eesti keeles. Ta lähtub oma kirjutises Anneli Kauppineni (1998) uurimusest, milles on põhjalikult käsitletud soome konditsionaali. A. Kauppinen eristab konditsionaali kasutuses kahte

mõtestust: raamimõtestust ja intentsioonimõtestust. Raamimõtestuse all mõeldakse seda, et lausega väljendatav situatsioon paigutub mingisse tinglikku situatsiooniraamistusse (irreaalne 'kui-siis'-suhe). Intentsioonimõtestus hõlmab aga soovi, kavatset, refereeritavat käsku. (Metslang 1999: 49)

H. Metslang (1999: 54-55) on välja toonud konditsionaali tüüpilised kasutuskontekstid eesti keeles. Nendeks on soovlause, ettepanekulause, tingimusmäärusega kõrvallause ja tingimuskõrvallause, finaallause, kaalutlusküsilause, võrdlevad kõrvallused (sidesõnadega *nagu, justkui, otsekui*), verbe *näima, paistma, tunduma* laiendavad laused, mõõnduslause (sidesõnaga *kuigi*) ning tahteväljendusverbe laiendavad laused.

Konditsionaalikasutuse tingivad lausete loogilis-semantiline struktuur, tüüpilised kasutuskontekstid ja -situatsioonid. Konditsionaali kasutatakse lauses, mille tauststruktuuris on irreaalses maailmas kehtiv implikatsiooniseos või soovitava tulemuse saavutamise võimalus. Konditsionaal pehmendab käskimist, väitmist, tahtmist, taotlust, küsimist, modaalhinnanguid, intensiivistab küsimust, vormistab retoorilist küsimust. (Metslang 1999: 57-58)

2. Konditsionaal juhtkirjades

Juhtkirjades kasutatakse lausete modaliseerimiseks sageli konditsionaali. Peale konditsionaali võib lauses esineda ka teisi modaliseerivaid keelelisi vahendeid (nt modaaladverbid, modaalverbid). Tihti peale esineb konditsionaalivormis modaalverbikonstruktsioon. Kõige tavalisemad konditsionaali modaalsed tähendused juhtkirjades on tõenäosuse väljendamine, soovitamine ning kritiseerimine.

2.1. Tõenäosuse väljendamine

Konditsionaaliga väljendatakse juhtkirjades üsna tihti tõenäosust. Hinnang tõenäosuse kohta on tingiva kõneviisi puhul tulevikku suunatud, konditsionaali kasutatakse selleks, et avaldada arvamust situatsiooni tõenäosuse kohta tulevikus. Räägitakse sellest, kuidas on tulevikus asjad kõneleja arvates. Seega kaasneb tõenäosusega ka oletuslik tähendus. Tekstiuurijad on esile tõstnud, et poliitilise teksti ajasuhetele on üldisemaltki omane tulevikusuunitlus. Tüüpilised on

viited tulevikus varitsevatele ohtudele või aset leidvatele muutustele. Veel toimumata tulevikusündmustega spekulierides on kerge sobitada neid oma seisukohtadega, näidata võimalikke positiivseid või negatiivseid arenguid (vt nt Kukk 2000: 131). Soome ajalehtede juhtkirju kriitilise tekstianalüüsi meetodil uurinud Vesa Heikkinen (1999) on märkinud, et tulevikulisus on iseloomulik ka juhtkirjadele. Vähemalt selle tunnuse poolest sarnanevad juhtkirjad poliitiliste tekstidega. Tulevikusündmustele viitamisel on verb konditsionaali olevikuvormis.

Kui räägitakse tulevikusündmustest, siis peegeldub selles teadja roll. Konditsionaali kasutamist võib tõlgendada nii, et see pehmenab teadja rolli, et tuleviku ennustamine ei tunduks liiga enesekindel. Eksplitsiitselt ei ole küll väljendatud, et tegemist on kirjutaja arvamusega, kuid implitsiitselt sisaldub see tähendus siiski tingivas kõneviisis.

*Sellega kaasneksid kulud raamatupidamistarkvara ümber-
tegemisele, raamatupidajate ja ametnike koolitusele. (EPL
23.10)*

*Positiivse vastukaja asemel kinnistaks selline asjade käik
vägisi üldrahvalikuks muutuvat veendumust võimu võõran-
dumisest ja omakasust kui ainsast eesmärgist. (EPL 07.10)*

*Ivari Padari soovitamine erakonna etteotsa mitte eriti
veenvalt pahempoolitseva intelligendi asemele lähendaks
maamehe pahkliku kämbla abil laiu töötajate masse oma
ideoloogilistest juurtest irdunud erakonnale. (SLÕL 24.10)*

Lisaks konditsionaalile võib lauses olla ka teisi tõenäosust väljendavaid vahendeid. Näiteks tüüpiline kommentaariadverb *tõenäoliselt* rõhutab võrdlust mingi 'üldise objektiivse tõega', jättes jällegi märkimata, et tegemist on kirjutaja subjektiivse hinnanguga (Heikkinen 1999: 218):

*Mis kõige olulisem - SAK-i lähenemine annaks tõenäoliselt
paremaid tulemusi kui riigiametnike oma. (EPL 26.10)*

Tunduvalt tagasihoidlikuma varjundi annab konditsionaalivormis tulevikuennustusele adverb *ehk*. Kirjutaja arvates on võimalik, et ennustatu saab tegelikkuseks, kuid ta ei ole selles kuigi kindel.

*Olukord ehk leebuks, kui USA ja/või ÜRO relvainspekto-
rid esitaksid tõendeid massihävitusrelvade kohta. (SLÕL
07.02)*

Lauses võib sisalduda tõenäosuse puhul ka tingimusi, mis peaksid olema täidetud, et tagajärg/tulemus oleks tõenäoline. Tegevus võib toimuda vaid esitatud tingimuste olemasolul. Tingimusi ja selle tulemusi väljendatakse tavaliselt irreaalsete *kui-siis*-lausetega, kus kõrvallause märgib tingimust ja pealause selle tingimuse täitmise puhul järgnevat tagajärge. Nii pea- kui ka kõrvallause verb on tavaliselt konditsionaalivormis.

*Praktilisema väärtuse omandaksid tööandjate ettepanekud
siis, kui sotsiaalmaks muutuks tänasest veelgi isikusta-
tumaks (näiteks antaks võimalus tasuda hambaravi eest
rahaga, mis inimene ise on ravikindlustuseks maksnud).
(EPL 23.10)*

Tingimus ei pruugi alati väljenduda tingimuslausena. Näiteks võib tingimuse välja lugeda lauses esinevast nominalisatsioonist:

*Infoteede ja inimkapitali eelisarendamine laiendaks eest-
laste võimalusi enda realiseerimiseks ja rakendamiseks, nii
linnas kui maal. (EPL 26.10)*

Nominalisatsioon on transformeeritav samatähenduslikuks *kui-kõrvallauseks* (*Kui infoteid ja inimkapitali eelisarendataks, siis laieneksid eestlaste võimalused...*)

Samuti võib tingimus järeltuda kontekstist, ta võib olla esitatud eelmises lauses:

*Nüüd on teisiti - kõigepealt peavad iirlased ütlema refe-
rendumil oma arvamuse Nizza lepingu kohta. Iirlaste "ei"
tähendaks laienemisele poliitilist katastroofi ja seda sõltu-
mata eduaruandest. (PM 10.10)*

Tuleviku ennustamise pehmendamiseks kasutatakse juhtkirjades sageli modaalverbi *pidama* konditsionaalivormi, mis väljendab seda, et sündmus on üsna tõenäoline, kuigi mitte päris kindel.

Mati Erelt nimetab sellist *pidama*-verbi kasutust järelenduslikuks evidentsiaalsuseks (Erelt 2001: 11-12).

Ütles ju eduaruanne sedagi, et kümne kandidaatmaaga peaks olema võimalik lõpetada liitumiskõnelused selle aasta lõpuks. (PM 10.10)

Mõnikord esineb tuleviku ennustajana modaalverb *võima*, mis rõhutab lauses rohkem seda, et tegemist on võimalusega, et asjad lähevad nii. Oletuslik tähendus on sellistes lausetes nõrgem.

Ühtpidi viib see kindlasti terrorismivastaste meetmete tõhustamisele, teiselt poolt võiks viia paindlikuma lähenemisviisi otsimisele pikaleveninud sõja lõpetamiseks. (SLÕL 25.10)

Tulevikusündmuste tõenäosuse eri astmete väljendamiseks kasutatakse peale modaalverbide ka muid hinnangulisi väljendeid: *on kahtlane, pole erilist lootust, on väheusutav*. Selliste väljenditega algavate lausete kõrvallause verb on juhtkirjades sageli konditsionaalivormis.

On kahtlane, kas valimistevabal aastal oleks nii palju uhkeid avamisi. (SLÕL 18.10)

Pole ka erilist lootust, et oma kampaania peamiselt konkurentide mustamisele rajanud erakonnad istuksid tänasest läbirääkimiste laua äärde läbinisti ausate kavatsustega. (SLÕL 21.10)

Näiteks on väheusutav, et miski suudaks väärata Keskerakonna suurt edu ja Edgar Savisaare partei ei kujuneks ka järgmises parlamendis suurimaks fraktsiooniks. (PM 22.10)

2.2. Soovitused

Teine konditsionaali funktsioon juhtkirjades on soovitamine. Juhtkirja kirjutaja räägib sageli õpetaja positsioonilt, kasutades tingivat kõneviisi direktiivsuse pehmendamiseks. Nii on vormiliselt tegemist pigem soovitude kui kategooriliste käskudega. Konditsio-

naaliga väljendatakse seda, mida kirjutaja arvates tuleks teha. Kõige sagedamini kasutatakse adressaadi suunamiseks konditsionaali olevikuvormis erinevaid modaalverbe: *tasuma*, *pidama*, *võima*, *tulema*, *tohtima*.

*Et mitu asjatundjat nimetas eduaruannet väga palju ette vaatavaks, **tasuks** Eestilgi **hakata** mõtlema, mis saab pärast liitumiskõneluste lõppu. (PM 10.10)*

***Mõtlem**a peaks aga, miks firmad teevad annetusi ning kui partei raha vastu võtab, siis kuidas see annetus partei edasist tegevust mõjutab. (SLÕL 08.10)*

Seepärast võiksid nii ärijuhid kui poliitikud ühiskonnasjade korraldamisel tõsiselt võtta eespool nimetatud konverentsi peaesineja Margaret Wheatley manitsust, et väga tugev konkureerimine ei too edu, sest looduses domineerivad üksteist toetavad suhted. (EPL 14.10)

Vaata Maailma kursuste kasulikkuses pole seega kahtlust, aga tuleks hakata aktiivsemalt otsima lahendusi probleemile, et raudvara puudumise tõttu ei jää ca 40% kursuste läbijatest internetikasutajaks. (EPL 15.10)

Seda ei tohiks nüüd, aastal 2003, küll kuidagi unustada. (PM 07.02)

Sama funktsioon võib konditsionaalil olla ka lausetes, kus modaalverbikonstruktsiooni ei esine. Nendes lausetes leidub modaalverbi asemel mingi muu suhtumist väljendav leksikaalne vahend, nt predikatiivne adjektiiv koos konditsionaalivormis olema-verbiga.

Riiklikku arengukava ajaperspektiivi arvestades (2003-2006 ehk kõigest kolm aastat) oleks ebaõiglane rahandusministeeriumi lähenemine täiesti maha teha. (EPL 26.10)

Postimehe hinnangul oleks NATO-l mõistlik palve täita ja Türgi kaitsmist kavandama hakata. (PM 12.02)

Õpetamise puhul võib konditsionaalivormis verb esineda ka kõrvallauses, mis laiendab tahteväljendusverbi. Soovitus on sel juhul väljendatud otse pealause verbiga, soovituse sisu aga kõrvallause tingiva kõneviisiga. Pealause verb võib olla nii indikatiivis

kui ka konditsionaalis. Konditsionaalivormis olev tahteväljendus-verb annab soovitusel tagasihoidlikuma varjundi.

Tahame, et kõik erakonnad oleksid tulusid ja toetajaid avalikustades avameelsed. (SLÕL 09.10)

SL Õhtuleht tahaks, et riigi rahakotti säästev roheline mõtlemine leviks meie riigiasutustes laiemalt. (SLÕL 13.02)

Õpetavas funktsioonis kasutatakse konditsionaalivormi kõrvallauses ka selleks, et selgitada lugejale, miks oleks kasulik mingil viisil toimida. Tingiva kõneviisiga väljendatakse soovitatavat eesmärki.

Vaid valides saad anda panuse, et võimule ei pääseks diktaator, laristaja, valetaja või inimene, kellele sinu kodukoha probleemid hinge ei lähe. (SLÕL 15.10)

Nii riik kui ka Tallinna linn, aga ka lapsevanemad ise peavad tegema kõik, et võimalikult vähem noori uimasteid tarbima hakkaks. (EPL 13.02)

Lisaks otsestele soovitudele leidub juhtkirjades ka selliseid lauseid, kus ajaleht väljendab oma soovi. Need ei ole suunatud otseselt kellelegi, vaid ajaleht kirjutab sellest, milline oleks talle kõige meeldivam asjade käik. Sellised soovid on sageli seotud ühiskonnaprobleemidega, kus otsustajad jäävad väljapoole Eestit, mistõttu ei saa ajaleht ka kellelegi tegutsemiseks otseseid soovitusi anda. Niisiis väljendatakse pealausega positiivset suhtumist olukorda, konditsionaalivormis kõrvallausega väljendatakse seda sündmust, mida soovitakse.

Eesti huvides on, et ÜRO Julgeolekunõukogu - aga iseäranis USA ja Euroopa - taas ühise keele leiaksid. (PM 15.02)

Ideaalne lahendus oleks, kui Saddam Hussein mõistaks, et tema kassi-hiiremäng on läbi kukkunud. (PM 06.02)

2.3. Kritiseerimine

Konditsionaali kolmas põhifunktsioon juhtkirjades on minevikus toimunud sündmuste kritiseerimine. Verbivorm on sel juhul mine-

vikus ja lause propositsioon väljendab “õiget”, soovitud, oodatud lahendust.. Tingiva kõneviisi kasutamisega osutatakse sellele, et asjad ei läinud nii, nagu kirjutaja meelest oleksid pidanud minema.

*Et mitte saada süüdistatud valimispopulismis, **oleks** korrektne **olnud** teha vastav ettepanek pärast valimisi.*
(SLÕL 05.02)

Varjatud kritiseerimine sisaldub ka sellistes lausetes, kus räägitakse sellest, mis oleks võinud juhtuda, kuigi tegelikult ei juhtunud.

*See **oleks** ehk **leevendanud** kriitikat seaduse ja selle tegijate kohta, samuti **oleks** tarbijad **pääsenud** vähemate eksitustega.*
(SLÕL 07.10)

Kritiseerija rolli väljendab tihti peale modaalverbi *pidama* tingiva kõneviisi minevikuvorm.

*Hoiatavalt **pidanuks mõjuma** siin-seal ilmunud lehelood otseselt või virtuaalselt ärakasutatud seksilastest, aga seni on asi piirdunud vaid taunivate hinnangutega.* (PM 16.10)

Võimalikkuse väljendamiseks kasutatakse ka modaalverbi *võima*:

*Ohvrite seas **oleks võinud** kergesti **olla** ka mõni teispool lahte külas viibiv eestlane.* (SLÕL 14.10)

Kritiseerija roll peitub ka eitavates lausetes, kus konditsionaali ja sidesõna *nagu* kasutatakse selleks, et näidata vastupidist sellele, mida eitusega väljendatakse.

*Nende suurmeeste huvi, elevust ja järgimist pälvinud tegevust **poleks** meie reaalsuses aga nagu **olnudki**.* (PM 03.02)

Kritiseerivates lausetes võib kriitiline suhtumine olla ka otse väljendatud iseseisva pealausega ja täitmata soovi väljendav konditsionaalivorm esineb kõrvallauses.

*Pole veel nähtud, et kantsler **vahetaks** ametiauto väiksema vastu ning **kasutaks** erakõnede jaoks isiklikku mobiili. (SLÕL 13.02)*

Lisaks minevikus toimunud sündmuste kritiseerimisele võib tingivat kõneviisi kasutada ka oleviku kritiseerimiseks. Näiteks esineb kritiseeriv hoiak retoorilistes küsimustes. Retoorilistest küsimustest järeldub väide, mis on jaatuse-eituse poolest sisuliselt vastupidine küsilauses vormistatule (EKG 1993: 167).

*Popmuusika ekspordis ülieduka Rootsi edu üheks põhjuseks on peetud oskuslikku integreerumist või sulandumist euroopaliku popmuusika helikeelde. Kas **ei võiks** see nii olla ka Eestis?*

*Kuidas **saakski** see teistmoodi olla, kui tema isa Ottavio Angotti on pärast samalaadse karistuse kandmist suutnud pügeda Kasahstani presidendi Nursultan Nazarbajevi lähikonda ja suunab seal hiidriigi naftajõgede voolamist Euroopasse. (PM 09.10)*

2.4. Muud funktsioonid

Need kolm tekstifunktsiooni on kõige sagedasemad, mida konditsionaal juhtkirjades väljendab. Lisaks nendele funktsioonidele kasutatakse konditsionaali veel väite pehmendamiseks, teiste ütluste refereerimiseks ning otstarbe väljendamiseks.

Konditsionaaliga pehmendatakse väite kategoorilisust, et ütlus ei tunduks liiga jäik. Oma väite pehmendamiseks võib lisaks konditsionaalile veel kasutada sidesõna *justkui*, mis rõhutab seda, et tegemist on subjektiivse arvamusega.

***Oleks** naiivne loota, et ametnike kunagise küündimatuse tõttu täna kannatama sunnitud inimestele mööndus **tehtaks** ning kodakondsus **säilitataks** – välistades muidugi juhud, kus tõestamist leiab pettus passi saamisel. (SLÕL 12.10)*

*Parem tiib justkui **vajaks** iga kolme-nelja aasta tagant "värskenduskuuri" mida 1995. aastal pakkus Reformierakond, 1999. aastal uue, Jüri Mõisa näoga Isamaaliit ja nüüd Res Publica. (EPL 22.10)*

Valijate jaoks oleks seejärel loogiline, et lisaks ühinenud parempoolsetele jäävad turule veel Rahvaliit, Keskerakond ja venelased. (SLÕL 22.10)

Juhtkirjades leidub ka selliseid lauseid, kus konditsionaaliga refereeritakse kellegi teise ütlusi, käsku või ettepanekut.

Läbirääkimistest on Moskva keeldunud, väites, et tšetšeenidel pole liidrit, kellele teised alluks, ja et tšetšeenide taga on al-Quaida terroristid. (PM 25.10)

Kuid põllumajandustoetused on EL-i eelarvele siiski suur koorem, samal ajal nõuab arengumaailm, et EL teeks oma turud nende põllumajandustoodangule lahti. (EPL 08.10)

Teisiti öeldes – esimene pani kirja, millele Eestil oleks kõige otstarbekam raha kulutada ja otsida siis vastavalt sellele EL-ist kaasfinantseerimist... (EPL 26.10)

Konditsionaali kasutatakse ka selleks, et näidata mingi tegevuse eesmärki või otstarvet.

Samas pole võimatu, et kogu loo puhul on tegemist kahe partei poolt kokkulepitud valimisetendusega, et näiliselt tüli kiskuvad kaasad taas teineteise ebavõrdsesse rüppe saaksid maanduda. (SLÕL 04.02)

Mõnikord on aga raske leida konditsionaali funktsiooni, kuna tähendus on väga lähedane indikatiivile. Ei ole suurt erinevust, kas kasutada konditsionaali või indikatiivi. Konditsionaalvormis verb esineb nendes lausetes kõrvallausetes.

Kõigi jalgpallisõprade huvides on see, et purupurjus huli-gaanid staadionile ei jõuaks. (EPL 18.10)

Oma plaani järgi sellise, mis tõstaks ravi-asutustes arstiabi kvaliteeti ja rahakulutamise efektiivsust. (EPL 05.02)

Kui aga pealauses on eitav verbivorm, siis kõrvallause konditsionaal väljendab implitsiitselt samuti eitust, rõhutades, et tegelikult asjad nii ei ole.

Pole mingit alust arvata, et üleüldise tüssamise taustal erakondade erastamine kristalselt aus oleks. (SLÕL 08.10)
Mõistagi ei ole tegelikult mingit ettekäänet, mis õigustaks süütute inimeste pantvangistamist ja tapmist. (PM 25.10)
Poliitika ei erine muudest kunstiliikidest sugugi palju, rahvusriikluse ajastul on meil eesti kirjandus ja kunst, eesti muusika ja teater. Nende puhul ei räägita võõrandumisest, sellest, et kunstnik lugeja või vaataja huve eiraks. (EPL 21.10)

3. Kokkuvõtteks

Konditsionaal on üheks tavalisemaks grammatiliseks vahendiks, mida kasutatakse oma suhtumiste ja arvamuste väljendamiseks. Juhtkirjades on konditsionaalil kolm kesksemat tekstifunktsiooni: tulevikusündmuste tõenäosuse väljendamine, soovitude ja õpetuste andmine ning kriitilise suhtumise esiletoomine. Lisaks nendele põhitähendustele kasutatakse konditsionaali ka väite pehendamiseks, refereerimiseks ja otstarbe väljendamiseks. Tihtipeale põimuvad tekstis erinevad modaalsed väljendid (konditsionaal, modaalverbid ja modaaladverbid) ning nende modaalsete vahendite erinevad kombinatsioonid kannavad eri funktsioone.

KIRJANDUS

- EKG 1993** = Erelt, M., R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Mati 2001.** Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. – Mati Erelt (ed), Estonian: typological studies V. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18.) Tartu. 7–25.
- Fairclough, Norman 1995.** Media discourse. London: Arnold.
- Halliday, M.A.K. 1994.** An introduction to functional grammar. London: Arnold.
- Heikkinen, Vesa 1999.** Ideologinen merkitys kriittisen tekstin tutkimuksen teoriassa ja käytännössä. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 728.) Helsinki: SKS.

- Kauppinen, Anneli 1998.** Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista. Helsinki: SKS.
- Kukk, Inga 2000.** Poliitilise teksti tunnused ja analüüsivõimalused. – T. Hennoste (toim.), Eesti keele allkeeled. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.) Tartu. 128–137.
- Metslang, Helle 1999.** Soome konditsionaalivormide vastetest eesti keeles. – Lähivertailuja 10. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tampereella 14. toukokuuta 1998. 47–60.
- Peebo, Jaak 1957.** Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirjakeeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Peegel, Juhan 1957.** Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis. – Emakeele Seltsi Aastaraamat III. 49–71.

NAISE JA MEHE ROLLID REKLAAMIDISKURSUSES

Ene Vadi

Tartu Ülikool

Käesoleva artikkel keskendub naiste ja meeste esitamisele Eesti trükireklaamides. Uurimisel on reklaamivalim, kus on 428 reklaami ajakirjadest *Stiil* (2/2001, 7/2002), *Anne* (5/2000, 12/2001, 4/2002), *Tehnika Maailm* (10/2000, 10/2002), *Tulu* (9/1999), *Luup* (16/2000) ja *Di* (3/2003). Meetodilt kuulub uurimus diskursuseanalüüsi valdkonda. Selle eesmärk on vaadelda, kuidas kirjeldatakse reklaamides naisi ja mehi ning milliste keeleliste vahenditega konstrueeritakse nende tähendusi. Tähelepanu all on ka reklaamides kasutatavad keelelised mõjutamisvõtted ning toote ja potentsiaalse tarbija vahelised seosed. Ühtlasi on artikkel pilguheit meie reklaamimaailma – milline on sealne suundumus kujutada naisi-mehi ning millistena paistavad reklaamiloojate väärtushinnangud.

Suhtlemise spetsiifilised aktid ja keelesisesed mehhanismid on kõige paremini uuritavad just diskursuseanalüüsi abil, kuna meetod ei keskendu ainult keelelisele tekstile, vaid kaasab ka konteksti. Võrreldes mõne teise lingvistilise koolkonna teooria ja praktikaga, mis uurib keelt kui isoleeritud objekti, vaatleb diskursuseanalüüs keelt ja konteksti samaaegselt (Cook 1992). Tekst kui diskursus on semantiline ja kommunikatiivne tervik, mis hõlmab lisaks sõnalisele tekstile ka suhtlustasandi ning selle osalised kõneleja ja kuulaja. Tekstide tähenduse moodustumist uurib kriitiline diskursuseanalüüs, kus tekstuaalse tasandi kõrval vaadeldakse, kuidas tekstis maailma kujutatakse ja milliseid identiteete ning suhteid luuakse (vt nt Fairclough 1992, 1995).

Reklaamijat ja reklaami vastuvõtjat ning nendevahelisi suhteid on põhjalikult uurinud Judith Williamson (1978). Tema reklaamianalüüsist selgub, kuidas tootvälise maailma väärtused või ideoloogiad lisatakse kunstlikult toote juurde, et muuta seda aina ihaldusväärsemaks. Toote asemel müüakse reklaami adressaadile hoopis reklaami kodeeritud väärtussüsteeme ja ideoloogiaid (Kasik 2000: 123).

Virpi Blomi järgi kujunevad reklaamitüübid ajalooliselt ja kultuuritraditsioone arvestades. Tuntuimad reklaamitüübid esitavad tüüpsituatsioone: poiss kohtab tüdrukut, hädavares muutub kangelaseks, erootilised reklaamid (Blom 1998: 222). Williamsi analüüsitud tähendusülekannete ja Blomi artiklis väljatoodud reklaamitüüpidega sarnaneb Margaret Marki ja Carol S. Pearsoni arhetüüpide teooria (2002), mille järgi on reklaamindus toodete turustamiseks alati kasutanud teatud kindlaid arhetüüpseid kujundeid. Reklaamijad kujundavad kaubamärkidele sümboolseid tähendusi, millel on suur alateadlik mõju tarbijatele. Tänapäeval on kaubamärgid nii funktsionaalsete omaduste kui ka väärtushinnangute ja tähenduste kandjad (Mark ja Pearson 2002: 1). Mark ja Pearson tutvustavad 12 peamist reklaamide arhetüüpi: Armastaja, Süütu, Kangelane, Mõttetark jne. Valides kaubale mõne neist arhetüüpsetest tähendustest (rollidest), koondatakse ühtlasi kauba ümber seda arhetüüpi väärtustav tarbijagrupp. Nii saab tootest ja selle tarbijatest justkui ühtne kogukond, keda juhivad kaubatootjad ja nende turundusspetsialistid. Artiklis vaatlengi ma mõningaid meeste ja naiste rollidega seotud arhetüüpe Eesti reklaamides.

1. Eesti naisteajakirjad

Kuna reklaamid ja nende vahenduskanalid mõjutavad ning täiendavad teineteist, siis järgnevalt põgus pilguheit Eesti naisteajakirjadele ja nende ideoloogiale.

Barbi Pilvre on aastaid jälginud Eesti naisteajakirju feministlikust vaatepunktist. Ta tõdeb, et meie naisteajakirjad kinnitavad aastakümnete jooksul seda valdkonda uurinud meediaspetsialistide seisukohta: naisteajakirjadest ei saa teada, kuidas naised elavad, vaid seda, milline on ideaalnaine ja tema probleemid üsna piiratud ideoloogiast lähtuvate väljaandja/toimetuse ja reklaamijate silmis (Pilvre 2002: 167). Naisteajakirju ei huvita mõtlev, kaasaegne ja oma erialal pädev naine. Nende eesmärk on kajastada naiste elu mõnda kitsast valdkonda ja sedagi vaid teatud fookuse alt. Peamine on taastoota soolist, meeste ja naiste vahelist erinevust. Naisteajakiri on lahutamatu tarbijaühiskonnast, sest on rajatud soospetsiifilisele tarbimisele, ning annab seega võimaluse läbi teatud tarbimise rõhutada ja kinnitada oma naiseidentiteeti (mood,

kosmeetika, iluteenused). Naisteajakirjad tekitavad naistes järjekindlalt süütunnet oma standarditele mittevastava välimuse pärast, pakkudes ühtlasi nõu ja vahendeid ning eriti tooteid ja hooldusi, et keha standardiseerida. (Pilvre 2002: 167–170.)

1.1. Kaunitar

Reklaame sisuliselt grupeerides selgus, et kõige rohkem (128 reklaami 264-st) on Annes ja Stiilis reklaame, milles pakutakse naistele vahendeid oma välimuse eest hoolitsemiseks – nt kosmeetikume, rõivaid, ilusalonge, spordiklubisid. Neid kaupu esitletakse valdavalt naistegelase kaudu, kes mainitud tooteid oma välimuse parandamiseks kasutab. Mark ja Pearson seostavad välimuse eest hoolitsemise Armastaja rolliga: “Armastaja suurim hirm on jääda seina äärde müürililleks või saada mahajäetud. Veelgi enam kardab armastaja seda, et ta pole armastust väärt. Suurema tähelepanu saavutamiseks tegeleb ta lakkamatult eneseparandamise projektidega.” (Mark ja Pearson 2002: 160.) Vaieldamatult on naise üks enesesättimise eesmärk meeste meeldimine, kuid otseseid viiteid sellele ei sisalda kaugeltki kõik reklaamid. Seetõttu nimetan ma välimuse väärtustajat Kaunitariks ning käsitlen Armastajat eraldi rollina. Kaunitar on enesekesksem roll kui Armastaja. Kaunitar käsitab ilu kui iseseisvat väärtust, eesmärki, mitte aga vahendit millegi veel ihaldusväärsema (armastuse) saavutamiseks. Või kui ilu on ka esitatud vahendina, siis on see vahend hea enesetunde, tervise, nooruslikkuse saavutamiseks.

Kaunitarile suunatud reklaamides on peamiseks teemaks potentsiaalse tarbija ilu ja noorus – selle säilitamine või taasloomine. Järgnevalt näiteid erinevatest ilutoodete esitusviisidest.

Nivea Beauté jumestuskreemi Teint Lumi-Nature reklaamis seostatakse toode naise ilu ja hea enesetundega:

Lõpuks ometi on mu jumestus sama särav nagu ma end tunnen! Sama särav Esimene jumestuskreem, mis annab su naeratusel kauni sära ja läike.

Kreem laseb naise heal tujul, õigemini küll naeratusel – hea meeleolu peegeldajal – enam silma paista. Igas lauses kordub sõna *särav*, mis on muuseas üks enam levinud omadussõnu naise ilu

kirjeldamisel. (Nt *Hommikune värskus viinamarjadest, et Su nahk säraks elujõust*) Reklaamisõnumi edastajaks on modell Veronica. Modellid, nagu missid ja näitlejannadki, on tüüpilised iluetalonid nii naistele suunatud reklaamides kui ka naisteajakirjades üldse.

Sarnaste omadustega nahahooldustooteid on väga palju ja võistlevatest toodetest eristumiseks on tulusam kirjutada vähem kaubast ja rohkem selle potentsiaalsest tarbijast. Võtame näiteks Matis'i kreemi Unique reklaamteksti:

Iga naise elus saabub aeg, mil ta saab rahulduda ainult kõige paremaga.

Selge on, et "kõige parema" all mõeldakse reklaamitavat kreemi. Kreemi samastatakse otse iluga: *ilu oma puhtamal kujul*. Järgnev lause *Ilu, millest oled alati unistanud* viitab veel kord kreemile, aga ka selle kasutamise tulemusele – tarbija võib tänu sellele lõpuks ometi ilusaks saada.

Reklaamide järgi on naise noorusliku välimuse üheks peamiseks aluseks vananemisvastased kreemid, mis lausa imejõul, kuid samas "loomulikul viisil" kortse kaotavad. Reklaamtekste põhjalikumalt analüüsidest võib aga näha, et reklaamilubadused on tegelikult üsna ebamäärased ja eeskätt kaunilt sõnastatud. Elizabeth Ardeni näoaseerumit kirjeldatakse nii:

Tulevikutehnoloogiat kasutades pöörab Elizabeth Arden Bye Lines kortsudevastane seerum aega tagasi, peatades iga üksiku joonekese. .. seerumi koostisesse kuuluv kollageen tugevdab nahka ja seni vältimatut vedelikukaotust tõkestab tõhus barjäär.

Tekstis kasutatakse teaduslikule diskursusele omast sõnavara (nt *tehnoloogia, kollageen, vedelikukaotus*) argumenteerimaks kreemi toime tõhusust. Toote kasutamise tagajärgedele aga viidatakse pigem poeetiliste metafooridega: *kreem pöörab aega tagasi, peatab iga üksiku joonekese, peatab ea*. Pealkirjas kasutatud assonants (*Peatame ea heaga*) aga muudab üleskutse kõlavaks ja meeldejäävaks. Ka kortsude vähenemist kirjeldatakse metafoorselt – need lausa *põgenevad näolt*. Tekstis kirjeldatakse, milline on kreemi toime, aga ei lubata, et nahk muutub siledamaks vms

– nahk kõigest näib ja tundub pringim; Reklaami fotol on kaks umbes 25–30aastast naist sünnipäeva tähistamas. Kreemireklaami sihtgrupiks ongi ilmselt just selles vanuses naised, sest toote kasutamise algushetke esitab reklaam väga konkreetset: *märgates esimest murettekitavat kurdu näol on aeg tegutseda.*

Igapäevaseid tarbeesemeid esitletakse Kaunitarile suunatud reklaamides stiilsete lisanditena ilule ja noorusele. Telefoni Motorola V7 reklaam on hea näide toote disaini võidust pragmaatiliste tehniliste omaduste üle.

Telefon, millega näidata oma stiili ja elegantsi.

Sama ajakirja rubriigis “Suund” antakse telefoni kohta täpsemat infot. Selgub, et toode on mõeldud *mugavatele snoobidele*, keda kirjeldatakse nende eelnevate ja tulevaste ostude kaudu:

Kui armastad ilusat disaini, oled just soetanud endale paari Dieseli jalavarje ning pead plaani osta uus iMAC, siis juulist on veel üks võimalus oma südant rõõmustada.

Telefoni disainile on rohkelt aega kulutatud ja tulemuseks on

Kaunis alumiinium korpus, pöörlev klapp, cool mustvalge tabloo.

Sama telefon osales muide ajakirja Tehnika Maailm mobiiltelefonide võrdlustestis, kus jäi tehniliste näitajate poolest viimaste hulka, samas aga oli hinnalt üks kallimaid (u 10 500 kr) (TM 10/2002: 37). Seetõttu esitletakse toodet eelkõige kui luksuslikku iluset, mis peab näitama tarbija head maitset ning kuulumist elegantsete ja rikaste hulka.

Reklaamtekstide järgi on Kaunitar *muretu, vallatu, veetlev, elegantne, julge, peen, kaunis, silmapaistev, võluv, ilus, stiilne*. Kaunitarile müüdatavat toodet iseloomustavatest sõnadest sobiks osa ka Kaunitarile endale: *ainulaadne, trendikas, loomulik, eksklusiivne, võrratu, muutlik, maagia, ahvatlus, energia, hullus ja ilu*. Kaunitari autoriteetidena esitatakse jumestajad, juuksurid, sporditreenerid, modellid ja näitlejad. Kõigi naiste puhul, keda nendes reklaamides esitletakse ja ühtlasi lugejatele eeskujuks seatakse,

rõhutatakse nende ilu. Nii näeme me neis reklaamides naisi, kelle välimus on justkui ilu mõõdupuu, millega reklaamilugeja end võrrelda saab, ja kellega koos pakutakse lugejale tooteid, mis aitavad temalgi saada niisama kauniks või vähemalt läheneda iluideaalile. Lisaks toetavad reklaame artiklid sellest, kuidas oma keha eest hoolitseda, tootetutvustused ja -võrdlused, kosmeetikatoodetest auhinnad, ühised treeningupäevad ajakirjalugejatele jms.

1.2. Armastaja

Otseselt armusuhet väärtustavaid reklaame on valimis 31. Kuigi neid reklaame on tunduvalt vähem kui Kaunitari omasid, on need märksa mitmekülgsemad ja huvitavamad.

“Armastaja arhetüüp valitseb igasuguse inimliku armastuse üle .., kuid kõige olulisem on muidugi romantiline armastus,” iseloomustavad Armastajat Mark ja Pearson (2002: 153). Armastaja peamiseks väärtuseks on paarisuhe ning seda tõstavad esile ka Anne ja Stiili reklaamid. Esmavaatlusel äratav tähelepanu, et selle diskursuse reklaamipildid on sageli märksa informatiivsemad kui tekstid. Samas on tekst ja pilt äärmiselt seotud ning teineteise tähendusi täpsustavad. Seetõttu on reklaamide analüüsimisel oluline vaadelda sõnu ja pilte koos, leidmaks nendevahelist, reklaami interpretatsiooniks vajalikku sidet (vt nt Myers 2001. 135–151).

Kõige enam on armastuse diskursust rakendatud parfüümide reklaamis. Lõhnatoodete puhul on sageli ühes sarjas nii naistele kui meestele mõeldud tooteid. Sellisel juhul esitleb reklaam toodet armastajaid ühendava ja sarnastava vahendina. Armani parfüümi Emporio reklaamis kujutatakse suudlevat meest ja naist. Tekst soovitab:

Get together with the two fragrances
(e.k ‘Saage kokku koos kahe lõhnaga’).

Parfüümi pudelid on sarnase kujuga ja sobivad tänu väikesete õnarustele kui kaks mosaiigitükki. Lisaks loetletakse tekstis osas erinevates keeltes asesõna “tema” nii mees- kui ka naissoost vorme: ...lui/il/he/el.. lei/elle/she/ella.. Seega on nappide võtetega loodud reklaam, mille kõik osad viitavad Armastaja suurimale väärtusele – kirglikule ja harmoonilisele paarisuhtele.

Suurtüki kingapoe reklaamis kasutatakse otsesõnu viidet Tuhkatriinu muinasjutule ja naisele lubatakse toote abil ihaldatavat muutumist unistuste printsessiks:

Kaunites ja mugavates kingades jalgadel takistusi pole – kõhklematult kõnnivad nad läbi elu edasi. Nii võib saada igast tuhkatriinust printsess. Sinust rääkimata. Ja siit on muinasjutu alguseni vaid mõni samm...

Toodet nimetatakse selles reklaamis *ahvatluseks*, *maagiaks*, *kauniks* ja *mugavaks*, naine aga muutub tänu kingadele *pilkupüüdvaks*, *rühikaks* ja *enesekindlaks*. Reklaamtekstist võib järeldada, et kaunis toode muudab selle kandjagi kauniks ja seeläbi ka printsii ihaldusobjektiks.

Kaudse vihje seksuaalsuhtele annab Nescafe kohvireklaam, mille pildil ripub rinnahoidja auto peegli küljes. Tekst täpsustab: *Üks asi viib teiseni*. Ihaldusväärseks esitatakse reklaamis sündmuste ahel: jood mehega koos kohvi, lähed temaga kaasa ja lõpetad seksuaalvahekorraga autos. Kohvi reklaamitakse kui vahendit seksuaalsuhteni jõudmiseks.

Üheaegselt armastust ja kodu väärtustab Arco Vara ja Sampo elamute reklaam:

Armumine esimesest silmapilgust – kodu Pirital

Ülevalgustatud fotol seisavad teineteist embavad mees ja naine ning vaatavad aknast välja. Tekst viitab armastusele Pirita uuselamute vastu. Kuna aga mõttekriipsu võib tõlgendada ka järeldussuhte väljendajana, siis teiselt poolt annab pilt mõista, et kui teid tabab armastus, siis järgmine loogiline samm on hankida endale kodu Pirital. Reklaamijad ei piirdu vaid selle tähendusseosega, vaid lisavad väikese raamatu, milles majade sise- ja välisvaated ning hulk mõtteteri koos kauba headust tõestavate faktidega:

Õnn pole eesmärk vaid eluviis. merelähedus, unustamatud päikeseloojangud. Parim viis ennustada tulevikku on ta luua. korterid, ridaelamud, eramajad. Õnnelik on see, kes on õnnelik oma kodus. Läbimõeldud infrastruktuur.

Reklaamijate järgi pole need majad enam lihtsad eluhooned, vaid lausa täiuslikku eluõnne/armastust lubavad unelmate kodud. Elukoht Pirital esitatakse kui vahend isikliku armastuse ja õnne saavutamiseks.

Maitsenaudingu ühendamine armastusega on levinud reklaamivõtte (Mark ja Pearson 2002: 163). Siinses valimis viitavad armastusele alkoholireklaamid. Näiteks Põltsamaa hõõgveini reklaamis lubatakse suhete veel paremaks muutumist tänu toote kasutamisele:

*Heade tunnete soojus lööb hõõguma, kui klaasides veikleb
Põltsamaa Glögg. Jahedust ja ujedust pole enam – soojus
ühendab!*

Reklaamis on rakendatud tunnete ja hõõgveini ühist omadust ehk soojust. Paarisuhtele võib viidata ka lihtsamate võtetega. Baileyse koorelikööri reklaamis on kõrvuti kaks klaasi, juures tekst:

Lase end heal maitasel juhtida

Reklaami eesmärk on sama, mis eelmiseski näites – viidata heale joogile kui inimesi ühendavale vahendile.

Anne, üks vaadeldavatest ajakirjadest, reklaamib ka ennast läbi suhtediskursuse. *Eelistan sind* on allkirjaks fotole, millel naine on valinud neljast mehest ühe välja ja embab teda. Tekst lubab kiirele tellijale rohkelt loosiauhindu, mille üks eesmärk on muuta naine veelgi ihaldusväärsemaks:

Just sina, kes Sa tellid Anne, võid võita 15 000 krooni väärtuses ekstra Sulle disainitud Kairi Vildersoni rõivaid. ..

Reklaamikampaaniaga liitub ka Anne oma raadiosaade “Tund Annega”, mida reklaamitakse kui saadet, kus räägitakse *Avameelselt kõigest, millest enamasti raadios ei räägita: SUHETEST, .. ARMASTUSEST* Sama eesmärki täidab Anne raamatusari Anne Raamat, mille reklaamis lubatakse vaid armastusromaane. Annel ilmub ka Armastuse-eri lisanumber, mille reklaamis esitletakse

kirglikult suudlevat paari. Tekst täpsustab ajakirja sisu ja eesmärgi:

Armastus vajab annet. 84 lehekülge tundeid, suhteid, kirgi ja kogemusi.

Ajakirjas lubatakse pakkuda naistele õpetusi, mille abil muuta oma suhteid meestega paremaks ja huvitavamaks. Lisaks Armastuse-erile on Annel ka Seksieri, mida reklaamitakse küsimuse vormis pöördumistega:

Soovid teada, mis teeb hea veel paremaks? Oskad sa vallandada armastuse hormooni? Tead, kus asub meeste G-punkt? Missugused harjutused teevad seksikaks?

Need näitetekstid osutavad taas, et tootjate ja reklaamijate meelest on armusuhe väljaande lugeja jaoks esmatähtis.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et Armastajat ei kiputa valimi reklaamtekstides otseselt kirjeldama. Tekstides esineb tegusõnu, mis iseloomustavad nii toote ja tarbija kui ka inimestevahelist sobivust: *sobima, ühendama, kokku saama, kokku viima*. Armastaja toode pakub *tundeid, suhteid, armuavaldusi, kirge, seksi, parimat kaaslast*, selle nimi võib meenutada armastust: *Armastuse Laev, Kirg*. Reklaamid lubavad ka, et toote ostmine edendab suhte juurde kuuluvaid tegevusi: *suudlemine, armumine, usaldamine, nautimine*. Naisteajakirjade juhtivaks diskursuseks on hedonism, mis seletab hästi ka armastuse ja seksi tähtsust (vt Vadi 2002).

2. Meeste kujutamine meedias

Enne meeste suunatud reklaamide juurde asumist lühidalt meeste kujutamiseviisist meedias.

Mehe kujutamist massimeedias (eelkõige TV sarjafilmites) vaatleb John Fiske oma televisioonikultuuri-alases uurimuses "Television Culture" (1995). Mehele on meedias peale surutud Supermehe roll. Kui naised leiavad oma identiteedi suhete ja tunnete kaudu, siis mehed peavad end kehtestama tegevuse kaudu (töö, sport, ekstreemsed vaba aja veetmise viisid jms) (Fiske 1995: 213). Mehi esitletakse palju agressiivsemate ja egoistlikumatena

kui naisi, nende identiteet sõltub palju enam juhtimisest, planeerimisest ning nende sihid on isikukesksemad. Maskuliinsus on jõu ja distsipliini paradoks (Fiske 1995: 208). Meeste autoriteet rajaneb nende töö ja teenimisel, kus tuleb järgida ranget distsipliini. Mees vastutab tööd tehes oma pere majandusliku olukorra eest, sõjas olles rahva eest ja sportides meeskonna eest. Maskuliinsus tähendab niisiis eeskätt ühiskonna poolt ette antud nõuete täitmist. Nagu märgib Tolson: “Mehe sotsiaalsed kohustused jätavad ta ilma vabadusest – selle asemel lubatakse talle “mehelikkust” ” “Mehelikkuse” täpne tähendus on vastuoluline – see pakub ideed täiuslikkusest, mille eest mees peab maksma allumisega autoriteedile ja konventsioonidele.” (Viidatud Fiske 1995: 208 järgi.)

2.1. Valitseja

Siinses valimis esitleb enamik meestele mõeldud ajakirjade (Eesti meesteajakirjade iseloomustust vt Vadi 2002) reklaamidest Valitseja rolli (88 reklaami 164-st). Marki ja Pearsoni järgi (2002: 211) on Valitseja eesmärgiks luua edukas ja õitsev firma või perekond. Reklaamides esitatakse Valitsejale sobivaimatena just kvaliteetseid ja turvalisi tooteid – need aitavad tal olla tähtis ja edukas ning kontrollida olukorda.

Valitseja ühe levinuima elukutsena esitatakse firmajuhti. Firma edendamist tähtsustatakse Microlinki Süsteemide reklaamis:

Võitja võtab kõik. .. Edukad ettevõtted teavad, mida IT nende heaks teha saab. Kõige tähtsam on mõtlemine. Siis tulevad süsteemid. Elementaarne.

Reklaamis kasutatakse ära Valitseja soovi olla teistest edukam ja targem.

Tarbijat nimetatakse reklaamtekstis *võitjaks* ja eeldatavalt on tal *edukas ettevõtte*. Reklaamis rõhutatakse tarbija teadlikku valikut – ta “teab”, millist kasu toode talle tuua võib. Teksti lõpetav nending *Elementaarne* viitab aga nutikale detektiivile Sherlock Holmesile, kelle eksimatut argumentatsiooni kinnitav lemmiksõna see on. Pildil jalutab naeratav naine hurtadega maja päiksepoolsest seinast üles. Viies teksti ja pildi kokku, saame sõnumile

kinnituse: edukas inimene suudab võimatuidki asju. Kuna naise riietus on kontoritöötajale omane, lubab see just naist seostada Valitseja rolliga ja nii võib reklaami tõlgendada ühtlasi ka soorolle murdvana.

Mitmeid Valitsejale tähtsaid väärtusi toonitatakse Veluxi katuseakende reklaamis. Valitseja rollis ei esitleta siin aga mitte toote tarbijat, vaid toodet ennast. Tähtsuse konstrueerimisel on muidugi arvestatud toote omaduste ülekandumisega toote tarbijale. Reklaami pealkiri on "Kvaliteet – igas detailis" Tekstis rõhutatakse eelkõige akende tootmise pikka traditsiooni ja nende suurt levikut:

VELUX on enam kui pool sajandit konstrueerinud ja valmistanud katuseaknaid. Eelkõige oma konkurentsitu kvaliteedi tõttu on VELUX katuseaknad enim nõutavad katuseaknad kõikjal üle maailma.

Valitsejale viitab eelkõige konkurentsitu kvaliteet. Kinnituseks loetletakse hulga muidki võitjaomadusi:

VELUX katuseaknaid iseloomustavad märksõnad on – kõrge kvaliteet, moodne disain, lihtne paigaldus, mugav kasutamine ning lai valik kardinaid – ja kõik konkurentsivõimelise hinna eest.

Valitseja tahab garantiid. Viimasegi kahtluse toote kvaliteedi suhtes peaks hajutama teadmine, et kasutajat ei oota ebameeldivad üllatused:

Klaaspaketid on testitud ning peavad vastu ka kõige äärmuslikumatele ilmastikutingimustele.

Teaduslikku testimist kujutab ka reklaampilt, kus viis valgetes kitlites meest luupidega aknaid uurivad. Kuigi võte on humoorikas, näitab selle kasutus nii siin kui paaris teises reklaamis, et kvaliteeti sobivad usutavalt esitlema meessoost arstid/teadlased.

Reklaamivalimis on rohkelt autode ja autoosade reklaame. Kuna uuritud ajakirjad on ilmunud sügisel, siis on siin mitmeid rehvide reklaame. Nendegi puhul näeme, kuidas ka toodete juures

püütakse esile tuua Valitsejale omaseid jooni ning seostada neid tarbija kui Valitsejaga.

Marix Ecology Ecotrac. Aastaringne rehv erilisest külma-kindlast materjalist. Mustri sügav keskkanal tagab maksimaalse stabiilsuse lumisel teel.

Siin nimetatakse taas toote ülihäid funktsionaalseid omadusi. Rehv on tehtud mitte tavalisest, vaid *erilisest* ja *külmakindlast* materjalist ning tulemuseks on *maksimaalne* sõidustabiilsus. Viimast rõhutatakse teisteski rehvide reklaamides – nt seostatuna autojuhiga/mehega:

Sinu sõidumaneer saab olema ka talvetingimustes enesekindel

Erilisus, maksimaalsus, kindlus ja enesekindlus on kõige sagedamini Valitsejaga seostatavad omadused.

Valitseja tootel on kõrge maine: tema kodu, riietus ja aksesuaarid ei ole tavalised, vaid kõrgemast klassist. Luksus, isikupära ja püsivus kuuluvad Valitsejaga kokku. Hea näide on Rado kellade reklaam, mis rõhutab just toote disaini ja toote erilist tähendust:

Isikupärane disain. Iga mudel kannab endas Rado motot: Aja sõnumitoojale – kellale – tuleb anda vorm, mis on sama igavene kui Aeg ise.

Aeg on siin kui elus – talle viidatakse kui sõnumi saatjale, nimetades kella *Aja sõnumitoojaks*. Ka sõnumitoojast kuuldes mõtleme esmalt inimesele, mitte aga esemele. Tekst sarnaneb müüdiga, mis alustab loo rääkimist Ajast. Selles on semantiliselt kõrgstiili kuuluvaid ja selle kaudu Valitsejale viitavaid sõnu: *moto, sõnumitooja, igavene*. Reklaamipilt kujutab kunstipäraselt varjutatud kella, mis viitab samuti toote luksuslikkusele.

Luksust ja mugavust esitletakse ka Nissan Maxima reklaamis:

Maxima QX pakub kõike, mida luksusautolt võib oodata. Luksust. Kindlust. Stiili. Ja ületamatut sõidunaudingut. Iga

pisidetail kõneleb juhi ja kaassõitjate mugavust arvestavast disainist. .. See on auto, mis pole lihtsalt hea, vaid ületab kõik ootused.

Auto iseloomustus on ülikiitev – seda nimetatakse *täiuslikuks maksimalistiks*, mis *pole lihtsalt hea, vaid ületab kõik ootused*. Lisaks luksusele on auto ka äärmiselt turvaline: detailid on loodud sellistena, et aitavad säilitada kindlat sõidustiili, ning turvavarustus *sisendab meelerahu*.

Valitseja üks ülesandeid on oma alluvate (ka pere) eest hoolitseda. Meestele suunatud ajakirjad reklaamivad palju kogu perele mõeldud püsikaupu, rõhutades nende kvaliteetsust, turvalisust ja säästlikkust.

Ruumikas keskklassi Daewoo Nubira on hollandlaste hinnangul ülivõimsalt populaarseim pereauto: nägus, mugav, säästlik ja turvaline.

Reklaamis kasutatakse taas rohkelt toote autoriteetsust rõhutavaid võtteid – toode on testide võitja, kvaliteedimärgiga ja pikaaegse tootmistraditsiooniga. Lisaks sobib auto kogu pere vajadustega.

Meesteajakirjast Di (endine sisustusajakiri Diivan) leiab mitmeid kodusisustusreklaame, milles esitletakse hinnalist ja eksklusiivset disainmööblit, mis (piltide järgi otsustades) on suunatud Valitseja perele uue kodu sisustamiseks: nt *Toetus Sinu uuele kodule*.

Eduka mehe juurde kuulub kaunis naine, kes võib olla kaaslane, aga ka kui objekt, kelle üle mees samuti valitseb. Nt reklaamis, kus tutvustatakse erinevat sorti rehve, on hüüdlause: “Vali mind ja sõidad nagu suvel!”, mida saadab pilt palja ülakehaga naisest. Mees võib valida nii head rehvid kui ka kauni naise. Täpsemalt? ei saa öelda, et mees ise sooviks rehvidega naist kaasa saada. Reklaamijad eeldavad, et kui seostada kaup kauni ja end pakkuva naisega, siis on kaubal enam müügiedu.

Naist võib kujutada ka rikka mehe kaaslasena puhkamas jahi pardal, nagu tehakse Valitsejale suunatud Hansa fondiplaani reklaamis:

Hästi teenida võid ka rahulikult. .. Alustuseks piisab Hansa fondiplaanist.

Seega öeldakse, et Valitseja võib endale ka puhkust lubada, ilma et tema edukus kannataks. Isegi raha ei pea selleks eriti palju olema:

Su taskud ei pea rahast pungil olema.

Kuigi reklaampildil kujutatakse ka naist, on pearõhk siiski mehel, kes erinevalt naisest on näoga lugeja suunas. Naine lihtsalt kuulub iseenesestmõistetavalt Valitseja puhkuse juurde.

Kokkuvõtlikult on Valitseja kui tarbija reklaamides *võitja, sihikindel, edukas, esimesena kohal, professionaal, kõige nõudlikum*. Potentsiaalse tarbija kirjeldamise kõrval esitletakse tunduvalt enam Valitsejana reklaamitavat toodet, mis on *kindel, professionaalne, megavastupidav, perspektiivikaim, unikaalne, silmapaistvalt hea, ökonoomne, mitmepalgeline, aktiivne, laitmatu, igavene, muljetavaldav, meistriteos, testivõitja*. Seda loetelu võiks jätkata veel pikalt. Reklaamide logod ja pealkirjad rõhutavad kolme peamist Valitseja väärtust järgmiste keeleliste vahenditega:

1) kvaliteetsus:

Täiuslik maksimalist. Meistriteos igal juhul! Tähtis on sisu. Liidriks loodud. Breitling – kell kui professionaalne tööriist.

2) turvalisus:

Turvaliselt koju. *Tested for the unexpected* ('testitud ootamatuste vastu'). Sõidumugavus ja juhitavus. *Power is nothing without control* ('jõud ei ole midagi ilma kontrollita').

3) säästlikkus

Hyundai maksab! Rohkem võimsust, vähem kulu! Vali mugavam ja odavam! Küte odavam, hooldus muretum!

2.2. Kangelane

Valitsejaga mõneti sarnane on teine meeste pakutav roll, Kangelane. Ternagi sooviks on olla võimukas ja kontrolliv, kuid ta on alles teel selle poole. Kangelase reklaaminäiteid on aga vaid 13. Seega jääb see roll reklaamivalimi äärealale koos Naabripoisiga (6).

Valitseja on oma positsiooni juba saavutanud, Kangelane tõestab oma väärtust vaprate ja pingutust nõudvate tegudega, ta on julge ja tugev. Teda teatakse kui sõdalast, päästjat, superkangelast, võitvat sportlast, võistlejat. Kangelane tahab maailma paremaks muuta. Tema suurim hirm on ebaõnnestuda ja mitte saavutada oma eesmärgi. (Mark ja Pearson 2002: 94)

Volvo V70 XS reklaam kutsub uljalt kihutama ja seiklema. Autot esitletakse kui kiiret ja võimsat sõiduriista, mis peab vastu igasugusel maastikul. Lihtsalt *viska nool ja asu tee*. Reklaamis rõhutatakse sõitja spontaansust – tuleb vaid avada atlas, valida kinnisilmi sihtkoht ja *Tuld!*

Kangelase toodegi võib olla Kangelane ja suuta rohkem kui teised sarnased:

*Tehnoloogial on piirid. Õige süsteem aitab neid ületada.
Toyota Yaris – automaailma vallutaja.*

Kui toode on Kangelane, siis on tarbijal seda lihtne kasutada. Toyota RAV4 reklaamtekstis on auto nagu elusolend, kes mehe eest sõidab: auto on *stiilne ja nooruslik, ei kohku tagasi, teeb teoks*, juht peab jälgima vaid oma impulsse:

*RAV4 ruumikus ja suhteline sõidukindlus võrreldes teiste džiipidega teevad temast stiilse ja noorusliku pereauto. ..
Juhi ülesandeks jääb vaid alluda igale impulsile ja RAV4 teeb need teoks.*

Auto puhul ei kasutata enam asesõna *see*, vaid hoopis *tema* nagu elusolendi puhul. Samas autojuhti kujutatakse siin kui kindlalt kaitstud – auto suudab kõik.

Kangelase arhetüübile omaseid pürgimusi kirjeldatakse Ingo Maureri disainvalgustite reklaamis:

Kuhu me kihutame? Toompeale? Võimule? Rambivalguse? Seda võib nimetada ka n staadiumis suurushullustuseks. Nagu ka Ingo Maureri gigantvalgustit .. Kellelgi teisel nii suurt pole... Muide, rambivalguses saab mõnest tõeline staar, teine jääbki agaraks lollikeseks... Gaas põhja!

Ühte reklaami on toodud mitu Kangelast puudutavat teemat: kihutamine, võim, suurushullustus – nii heas kui halvas mõttes. Julgus valida omapärane ja ülisuur valgusti on ka justkui kangelastegu.

Kangelase arhetüübi juurde kuulub lisaks positiivsetele omadustele (julgus, vaprus jne) ka agressiivsus. Viimasele on rajatud nt Nissan X-traili reklaami:

Väljakutse tõelisele xtremistile.

Reklaam on eelkõige õhutus minna kihutama – ja ekstreemselt. Seda toetab ka pilt, millel kujutatakse autot ja mootorratast võidu sõitmas

Siinsetes reklaaminäidetes on veel üleskutseid võitluseks, mida võib koos tootega võita. Dunlopi talverehvide reklaamis ärgitatakse meest nagu kurja koera:

Ära haugu. Hammusta.

Nii raevukalt peaks mees vallutama talviseid teid. Väiksemas kirjas märkus *Võidu (sõidu) kogemus* sisaldab aga juhile ja teistele liiklejatele ohtlikkugi lubadust – võitu võidusõidus talvistel teedel. Aga ohtude trotsimine on Kangelasele iseloomulik. Maasturite orienteerumis- ja osavusvõistluse nimes “TigeKala 2002 ehk kalapüük Mulgimaa moodi” on nii humoorikust kui ka agressiivsust.

Niisiis võib öelda, et käesoleva reklaamivalimi Kangelase reklaamid on üsna ühekülgsed, kujutades Kangelase primitiivsemat poolt – autoga kihutajat/võistlejat, n-ö automaailma vallutajat. Kangelast kui kaitsjat, oma riigi või pere eest võitlejat, ebaõigluse eest seisjat sellest reklaamivalimist ei leia.

2.3. Naabripoiss

Naabripoissi tuntakse hea semu, tavalise inimese, korraliku kodaniku või hea naabrina. Selles reklaamivalimis esitletakse eelkõige head sõpra, kaaslast. Naabripoiss hindab väga oma sõpru – talle on tähtis nendega koos olla ja nendega sarnaneda. (Mark ja Pearson 2002: 144)

Fotoaparaati HP Photosmart 230 reklaamitakse toreda talvepuhkuse kaudu.

Mäletad sa seda musta nōlva? Enne kui kakao jahtuda jõuab, paneb HP Photosmart 230 Su südame uuesti põksuma ja tuule kõrvus vihisema

Pildil ongi fotod sõpradest suusapuhkusel ja tass kakaod. Reklaamitav fotoaparaat säilitab ja ühtlasi meenutab koos sõpradega veedetud suusapuhkust. Aparaat justkui räägib oma omanikuga. Tulemuseks on õdus meeleolu ? kuum kakao, külm talveilm, mäesuusatamine ning kaunid mälestused, mis säilivad tänu kvaliteetsele tehnikale ka lastelastele:

Nostalgia järeltulevatele põlvedele – ehtsal HP fotopaberil.

Ford Fiesta reklaamis on autol tähtis osa sõpradega läbikäimisel:

Ela ennast välja. Õhtul peale tööd või nädalavahetusel? Keda see huvitab, ringi kruisimine on alati lahe. Peaasi, et oleks palju õhku ja olemine mugav, sõida ja ela – uus Ford Fiesta.

Tekstis ei öelda midagi sõprade kohta, pildil aga näeme autos sõitvat lõbusat seltskonda ja reklaamtekst on kui kõnekeelne lahe vestlus, milles esitatakse küsimus ja üleskutsed. Toote nimigi viitab sõpradega lõbutsemisele – Fiesta tähendab hispaania keeles *pidu*.

Kuuest Sõbra-arhetüübi reklaamist kolm on alkoholireklaamid, milles alkoholi esitatakse kui ühendavat elementi inimestevahelises suhtlemises. Carlsbergi õlut reklaamitakse lubadusega *Iga Carlsberg toob sõbra*. Reklaamlause viitab õlle joomisele pubides või peol, kus õlu võib olla sõprade leidmise vahendiks. Reklaampildil on aga kena naine, juures kiri:

Fotol olev mudel ei pruugi olla saadaval.

Sellisel humoorikal moel lisatakse reklaamile armastusedis-

kursus – võib ju peol tutvuda ka meeldiva naisega. Huumor on sageli üks semulikkuse väljendajaid ja kuulub Naabripoisi/Sõbra arhetüübi juurde.

Vastupidiselt su pruudile ei küsi nad kunagi, mis suunas teie suhe liigub

Nii iseloomustatakse burboon Jim Beami reklaamis mehe sõprasad. Pildil istuvad neli heas tujus noormeest baaris ümber laua. Reklaami visuaalist võib järeldada, et sõpradega koos on tõesti hea õhtul väljas istuda ja lõõgastuda. Oma tüdrukuga oleks samuti tore väljas käia, kuid sel juhul jääb alati oht, et tuleb juttu ka omavahelistest suhetest. Tunnetest rääkimist peetakse selles reklaamis mehele raskeks katsumuseks, mis võib isegi tülini viia ja olekski ilus õhtu rikutud. Ainult vanade sõpradega koos olles võib mees alati kindel olla, et pidu kujuneb meeldivaks. Reklaamis loodud väärtused kanduvad eeldatavasti ka pakutavale tootele, mida võib samamoodi usaldada. Alkoholi samastatakse tarbimisviisi kaudu heade sõprade ja lõbusa ajaveetmisega. Joogi nimi Jim Beam jätkab reklaamis kasutatud omamehelikku laadi – selline nimi võiks olla ka mõnel mehe sõbral.

Sama reklaami toovad näitena ka Mark ja Pearson. Muu hulgas rõhutas see reklaam arhetüübi tegelikku jõudu: *“Tõelised sõbrad. Tõeline burboon.”* Sõna *tõeline* on selle arhetüübi jaoks väga oluline. Võltsid hoiakud ja luksuse ning glamuuri ihalus ei sobi temaga kuidagi kokku. (Mark ja Pearson 2002: 145)

3. Kokkuvõte

Enamik siinseid reklaame jaguneb kahte erinevasse rühma – Kaunitari ja Armastaja arhetüüpi ning Valitseja ja Kangelase arhetüüpi väärtustavateks. Kui Kaunitari ja Armastaja reklaamid lähtuvad naisest endast – eelkõige küll tema välimusest –, siis meeste ajakirjade reklaamide puhul on peatähelepanu toodetel. Tänu võimsatele autodele, headele arvutitele, ilusatele majadele jms võivad mehed saavutada võimu ja kontrolli ning võita esikoha – osalegu nad siis ettevõtluses või rallisõidus.

Meestele suunatud reklaamide puhul rõhutatakse toodete funktsionaalseid omadusi – nendes tuuakse välja võimalikult

palju toote häid külgi. S.t meest kujutatakse ratsionaalse valijana, kes tahab teada, mis toode see on, mida teda ostma meelitatakse. Naiste jaoks mõeldud reklaamides on aga pearõhk toote mainel ja selle kasutamisnaudingul, hedonismil.

Reklaamivalim kinnitab Pilvre väidet naisteajakirjade kohta, et peamine on taastoota soolist, meeste ja naiste vahelist erinevust. Meestele suunatud reklaamidest leiab mõningaid esitlusi, mis erinevad tüüpilisest soorollide kujutamisest (nt naine firma juhina) ja kust ei puudu ka humoorikus ning iroonia. Naistele mõeldud Armastaja ja Kaunitari reklaamid kujutavad aga traditsioonilisi meeste ja naiste vahelisi suhteid ning esitletud naine on ühekülgne: konventsionaalselt ilus ning aina oma välimuse ja armusuhte pärast muretsev. Ühelaadsusest ei saa mööda ka meesteajakirjade reklaamide puhul? Valitseja reklaamides on pearõhk toote heade omaduste loetlemisel, Kangelase reklaamides autosõidul. Tootevälised väärtused (nt Kangelase puhul kodumaa ja pere eest seismine, nõrgemate kaitsmine jms), mida Mark ja Pearson peavad peamisteks arhetüüpide teooria rakendamisel reklaamides, on siinsetes reklaamides vähetähtsal kohal või ühekülgsest esitatud.

KIRJANDUS

- Blom, Virpi 1998.** Onko mainoksella merkitystä? – Anu Kantola, Inka Moring, Esa Väliverronen (toim.). Media-analyysi. Teksista tulkintaan. Helsingin Yliopiston Lahden tutkimus- ja kuolustuskeskus. 200–227.
- Cook, Guy 1992.** The Discourse of Advertising. London: Routledge.
- Fairclough, Norman 1992.** Discourse and social change. Gambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman 1995.** Media Discourse. London: Arnold.
- Fiske, John 1995.** Television Culture. London: Routledge.
- Kasik, Reet 2000.** Reklaamikeel tekstiliigina. – Tiit Hennoste (toim.). Eesti keele allkeeled. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.). Tartu Ülikooli Kirjastus. 111–127.
- Mark, Margaret, Pearson, S. Carol 2002.** Kangelane ja Lindprii. Kuidas luua arhetüüpidele tuginevaid väljapaistvaid brände. Fontese Kirjastus.
- Myers, Greg 2001.** Words in Ads. London: Arnold.

Pilvre, Barbi 2002. Formaat. Eesti Ekspressi Kirjastuse AS.

Vadi, Ene 2002. Reklaamide väärtusdiskursused. – Reet Kasik (toim.).
Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. (Tartu Ülikooli eesti
keele õppetooli toimetised 23.). Tartu Ülikooli Kirjastus. 152–172.

Williamson, Judith 1978. Decoding Advertisements. Ideology and
Meaning in Advertising. London: Marion Boyars.

TARTU ÜLIKOOLI EESTI KEELE ÕPPETOOLI TOIMETISED

1. *Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost*. Toim. Jaak Peebo. 1995
2. Mati Ereht, Tiiu Ereht, *Eesti-soome keeleteaduse sõnastik*. Teine, täiendatud trükk. 1995
3. Reet Kasik, *Eesti keele sõnatuletus*. 1996.
4. *Estonian: Typological Studies I*. Ed. by Mati Ereht. 1996
5. Jaak Peebo, *Eesti keele muutkonnad*. 1997.
6. Epp Ehasalu, Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, *Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik*. 1997.
7. *Pühendusteos Huno Rätsepale*. 28.12.1997. 1997.
8. *Estonian: Typological Studies II*. Ed. by Mati Ereht. 1997.
9. *Väliseestlaste keelest*. 1998.
10. Johannes Gutsclaff. *Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam*. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. 1998.
11. *Estonian: Typological Studies III*. Ed. by Mati Ereht. 1999.
12. Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop, *Georg Mülleri jutluste sõnastik*. 2000.
13. Karl Pajusalu, Merike Parve, Pire Teras, Sulev Iva, *Võru vokaalid I*. 2000.
14. *Estonian: Typological Studies IV*. Ed. by Mati Ereht. 2000.
15. *Julius Mägist 100. 19.12.1900 – 11.03.1978*. Koost Valve-Liivi Kingisepp. 2000.
16. *Eesti keele allkeeled*. Toim. Tiit Hennoste. 2000.
17. *Keele kannul. Pühendusteos Mati Erehti 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001*. Koost. ja toim. Reet Kasik. 2001.
18. *Estonian: Typological Studies V*. Ed. by Mati Ereht. 2001.
19. *Lähivertailuja 12. Soome-eesti kontrastiivseminar 30.5 – 1.6.2001 Käärikul*. Toim. Reet Kasik. 2002.
20. Ferdinand Johann Wiedemann, *Versuch ueber den Werroehstnischen Dialekt. Uurimus Võru murdest*. 2002.
21. Kristel Kikas, *Mida sisaldab Heinrich Stahli Vocabula?*. Toim. Valve-Liivi Kingisepp. 2002.
22. Valve-Liivi Kingisepp, Külli Habicht, Külli Prillop, Joachim Rossihniuse *kirikumanuaalide leksika*. 2002.
23. *Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist*. Toim. Reet Kasik. 2002.
24. *Vana kirjakeel ühendab*. Toim. Valve-Liivi Kingisepp. 2003.
25. *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Juubelikogumik*. 2003.
26. *Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte*. Toim. Reet Kasik. 2003.

ISSN 1406-0183
ISBN 9985-56-818-4